UNIVERSITAT DE BARCELONA

La il·lustració dels cicles bíblics en les *haggadot* catalanes del període gòtic: un estudi iconogràfic

Alba Barceló Plana

Aquesta tesi doctoral està subjecta a la llicència ***Reconeixement- NoComercial – SenseObraDerivada 4.0. Espanya de Creative Commons***.

Esta tesis doctoral está sujeta a la licencia ***Reconocimiento - NoComercial – SinObraDerivada 4.0. España de Creative* Commons**.

This doctoral thesis is licensed under the ***Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 4.0. Spain License***.

Universitat de Barcelona – Departament d'Història de l'Art

Programa de doctorat: Societat i Cultura: Història, Antropologia, Art i Patrimoni. Àmbit: Història i Teoria de les Arts (Història de l'Art Antic i Medieval)

LA IL·LUSTRACIÓ DELS CICLES BÍBLICS EN LES *HAGGADOT* CATALANES DEL PERÍODE GÒTIC: UN ESTUDI ICONOGRÀFIC

VOL. II

Catàleg, apèndixs i il·lustracions

Alba Barceló Plana

Tesi presentada per optar al títol de doctora en Història de l'Art

Dirigida i tutoritzada per la Dra. Rosa Alcoy Pedrós

2018

Grup d'investigació EMAC. Romànic i Gòtic

Amb la concessió d'una ajuda predoctoral del programa FPU (Ministerio de Educación, Cultura y Deporte)

ÍNDEX

Vol. II

CATÀLEG, APÈNDIXS I IL·LUSTRACIONS

I. CATÀLEG: FITXES DE LES *HAGGADOT* CATALANES AMB ESCENES BÍBLIQUES 1

Haggadà d'Or 2

Haggadà Germana 10

Haggadà Germà 17

Haggadà Rylands 25

Haggadà de Sarajevo 32

Haggadà de Bolonya-Mòdena 41

Haggadà Prato 48

Haggadà de Barcelona 55

Haggadà Sassoon 63

Haggadà Kaufmann 70

Bibliografia de les fitxes del catàleg 78

II. APÈNDIX FOTOGRÀFIC 87

Imatges 88

Llista d'il·lustracions 393

III. LLISTATS, TAULES I MAPES 413

Llistat d'*haggadot* catalanes il·luminades atribuïdes al territori català 414

Taula d'episodis bíblics de les *haggadot* il·luminades catalanes 417

Llistat d'obres artístiques citades 430

Mapes 444

I. CATÀLEG: FITXES DE LES *HAGGADOT* CATALANES AMB ESCENES BÍBLIQUES

HAGGADÀ D'OR

Vitel·la
247 ×190 mm. En un volum de I +101+ I folis
Catalunya (Barcelona?), *c*. 1320-1330
Londres, The British Library, ms. Add. 27.210

L'*Haggadà d'Or o Daurada,* coneguda també pel nom anglès *Golden Haggadah*, és un dels còdexs més luxosos del grup de manuscrits hebreus catalans. Destaca per la seva qualitat i pel característic fons daurat de les miniatures.

El manuscrit conté 101 folis (amb l'afegit d'un full de paper al principi i al final) i està dividit en 13 quadernets ($^{10-1}$ (f. 2-10), ii$^{6-1}$ (f. 11-15), iii-xii^{8} (f. 16-95), xiii^{6} (f. 96-101). La seva relligadura, d'estil ventall, va ser feta a Mòdena el segle XVII.

El còdex comprèn tot el text de l'haggadà (f. 24v-55v) i una rica col·lecció d'himnes poètics (*piütim*) i pregàries per ser llegides al servei de la sinagoga durant la setmana de la Pasqua jueva (f. 16v-23v i 56v-101v). Pel que fa a les il·luminacions (f. 2v-15r), conté 56 miniatures repartides en grups de quatre a cada foli, amb la inclusió de com a mínim una escena bíblica. El cicle bíblic segueix els llibres del Gènesi i de l'Èxode. S'inicia amb una il·lustració d'Adam donant nom als animals i acaba amb la representació de la dansa de Míriam, després del pas del mar Roig. En relació a les escenes rituals, és possible que l'haggadà contingués en un origen més miniatures dedicades a la cerimònia, com es pot deduir per l'alteració posterior dels folis compresos dins dels dos primers quadernets i pel fet d'incloure només la representació dels preparatius del sopar, però no la celebració de l'àpat. Així, seria probable que hagués contingut també una escena dedicada al sopar pasqual i segurament una altra dedicada a la lectura a la sinagoga, tal com fa l'*Haggadà Germana*.

Bezalel Narkiss va assenyalar que almenys dos artistes van estar involucrats en el treball del cicle pictòric. El primer il·luminador, de figures menys estilitzades i reeixides, va miniar el cicle del Gènesi i la primera escena que apareix de l'Èxode; el segon, de traç més segur i refinat, va executar la resta del cicle de l'Èxode. L'estil dels dos miniaturistes, propi del segon gòtic lineal, encaixaria perfectament en una datació de cap a la segona o la tercera dècades del segle XIV. Precisament, la mà del segon miniaturista s'ha identificat amb el responsable del foli 67 dels *Usatges i constitucions de Catalunya* (París, BNF, Lat. ms. 4670 A) i, a diferència de les altres *haggadot* catalanes, es palesa aquí una cultura de cort d'arrel angloparisenca. Tot fa pensar que el comitent es podria inscriure dins les actuacions artístiques de la noblesa i l'elit catalanes associades al context reial durant el regnat de Jaume II. Per aquest context es va afirmar que el manuscrit es devia haver miniat a Barcelona, encara que altres hipòtesis el situarien a Lleida.

Pel que fa a la il·luminació dins del text de l'haggadà, aquest manuscrit només en conté dues de destacades, la *matsà* (f. 44v) i la *maror* (f. 45v), i una de petita que segurament al·ludeix a la libació del vi per part d'un ésser híbrid (f. 27v). En l'*Haggadà d'Or* s'observen altres elements decoratius, com ara el treball de les marginàlies, que comparteix característiques amb altres manuscrits il·luminats del període gòtic. Es componen d'una sèrie d'orles foliades que en certes ocasions contenen grotescos i híbrids. Altra decoració del text són les prolongacions de les lletres hebrees i les paraules inicials il·luminades. En tota aquesta decoració que no figura als folis amb il·luminacions a pàgina sencera sembla que hagin intervingut mans diferents de la dels cicles bíblics i les escenes rituals.

Convé destacar, també, que una haggadà catalana s'ha associat amb l'*Haggadà d'Or* només pel que fa a la iconografia. És la coneguda amb el nom d'*Haggadà Germana* (The British Library, ms. Or. 2884), anomenada així precisament per establir aquest vincle. Tot i aquesta relació «germana», l'estil i l'habilitat dels miniaturistes en executar el cicle pictòric és ben distant, de molta més qualitat a la *Daurada*.

En relació al recorregut del manuscrit al llarg dels segles, s'ha de mencionar que l'*Haggadà d'Or* va ser adquirida el 1865 pel British Museum per 1.000 lliures, després de la mort del seu últim propietari particular, Giuseppe Almanzi. El propietari més antic conegut fou el rabí Joav Gallico d'Asti, que l'any 1602 va donar el manuscrit com a regal de noces al seu gendre Elies, fill de Menakhem Rava, tal com ho indica a la inscripció (f. 2r). En aquesta data es creu que

va ser feta la decoració, promoguda pel mateix rabí, en els folis del manuscrit original que havien quedat en blanc. Es pot veure, concretament, el frontispici decorat (f. 2r), l'heràldica de les dues famílies que van acordar el casament, els Gallico i els Rava (f. 16r), els marges decorats amb un poema mnemònic de les lleis de la Pasqua (f. 3v-15v, en la part del pèl que s'havia deixat en blanc de les il·luminacions gòtiques a pàgina sencera) i un marge decorat amb fulles (f. 24r). Així mateix, es poden apreciar signatures de censors que també testimoniarien que el còdex va romandre un temps a Itàlia, destí compartit amb altres *haggadot* catalanes. En concret, es pot llegir la signatura del censor Fra Luigi da Bologna, el febrer de 1599 (f. 101v), la de Camillo Jaghel, l'any 1613 (f. 101v), i la de Renato da Modena, l'any 1626 (f. 101v). Així mateix, també es registra una entrada de naixement el 22 de gener de 1689 (f. 1r).

LUZZATTO (1864), p. 39, n. 328; MÜLLER - Von SCHLOSSER (1898), p. 103; WISCHNITZER (1922-1923), p. 199, 201, 206-207, 215-216; LEVEEN (1944), p. 199-104; NARKISS (1963), BOHIGAS (1965 i 1967), vol. II, 1a part, p. 68-70, vol. II, 2a part, p. 184 nº 467; NARKISS (1969), p. 56-57; NARKISS (1970); METZGER (1973), vol. 1, p. 359-360; NARKISS (1974), p. 56-57; MARGOLIOUTH (1977), II, n. 607, p. 200-202; NARKISS (1982), I, p.58-67; II figs.123-154; ESPAÑOL (1991), nota 205, p. 198-199; KOGMAN-APPEL (1993); NARKISS (1997); ALCOY (2000), p. 97; HARRIS (2002); KOGMAN-APPEL (2006), p.15, 47-88; EPSTEIN (2011), p. 147-200; ESCANDELL PROUST (2011-2012); BARCELÓ PLANA (2013); BARCELÓ PLANA (2014); ALCOY – BARCELÓ (en premsa)

Detailed record for Additional 27210, [En línia], London, The British Library, [Consulta: 1/02/2018]: <http://www.bl.uk/catalogues/illuminatedmanuscripts/record.asp?MSID=19108&CollID=27&NStart=27210>

Selecció d'il·lustracions

f.2v: Escenes del Gènesi: Adam dona nom als animals; creació d'Eva, temptació i caiguda de l'home; sacrifici d'Abel i Caín, maledicció a Caín; sortida de l'arca de Noè

f.5r: Escenes del Gènesi: Jacob es baralla amb l'àngel, Jacob i la seva família travessa el gual del riu Jaboc; somnis de Josep; Josep explica els seus somnis a Jacob i els seus germans; Josep troba un àngel de camí cap a Dotan, els germans esperen Josep conspirant

f.11r: Escenes de l'Èxode: l'esclavitud dels israelites, els israelites són sotmesos a treballs forçats; la construcció de les ciutats de Pitom i Ramsès; Moisès i Aaron fan prodigis davant el faraó: el bastó es converteix en una serp i engoleix les dels consellers; plaga de l'aigua convertida en sang

f.15r: Escenes de l'Èxode i cerimonials: la dansa de Míriam; l'amo de la casa reparteix *matsot* i *kharósset*; la neteja de la casa; Matança de l'anyell pasqual, neteja de la vaixella

f.44v: *matsà*

HAGGADÀ GERMANA

Pergamí
230 × 190 mm. En un volum de I+64+ I folis
Barcelona? Primera meitat del segle XIV
Londres, The British Library, ms. Or. 2884

El nom d'aquesta peculiar haggadà, «*Haggadà Germana*» o «*Haggadà Sister*» en anglès, va ser promogut per Bezalel Narkiss, i es deu al fet que la iconografia és molt semblant a la de l'*Haggadà d'Or*. La connexió entre l'*Haggadà d'Or* i l'*Haggadà Germana*, però, es troba només en la iconografia, ja que ni l'estil ni la tècnica tenen connexió. Es compon de I+64+I folis i conté el text de l'haggadà però no els *piütim*. Està redactada en escriptura sefardita quadrada en tinta marró. Comprèn nou quadernets, la majoria dels quals de vuit folis: i^8 (f. 1-8), ii^8 (f. 9-16), iii^2 (f. 17-18), $iv\text{-}viii^8$ (f. 19-58), ix^6 (f. 59-64). La seva enquadernació, feta amb pergamí blanc, és anterior al 1600.

Pel que fa a la il·luminació, consta de 34 folis amb miniatures a pàgina sencera –cada foli dividit en dues vinyetes– i suma un total de 62 vinyetes dedicades als cicles del Gènesi i de l'Èxode (del Gn 1,26 a l'Ex 15, f. 1v-16v) i quatre vinyetes amb escenes rituals (f. 17r-18r). El cicle bíblic s'inicia amb la creació d'Adam i conclou amb la dansa de Míriam. També inclou onze il·lustracions marginals relacionades amb el text (f. 27v, 32v, 34v, 35v, 36r, 36v, 41v, 50v, 51v, 52r i 61r), panells amb lletres inicials decorats i treball en tinta.

L'estil de les figures i el disseny de fons denoten una influència italiana, sobretot en l'arquitectura, que no afecta les caplletres inicials del corpus textual. Les figures són pesants i no tenen les proporcions elegants del gòtic francès. Segons B. Narkiss, l'estil del manuscrit és similar al dels manuscrits catalans llatins il·luminats a Barcelona a mitjan segle XIV, com ara les *Cròniques de Jaume I* del 1343. També Evelyn Cohen va fer notar una semblança

estilística i tècnica amb l'*Haggadà Graziano*, manuscrit que conté una inscripció que en data la venda el 1328. Una de les particularitats del manuscrit, que pot ajudar a revelar la ubicació de la seva factura, és l'escut dels quatre pals de gules sobre fons d'or (f. 27v). Aquest escut podria indicar que, efectivament, l'*Haggadà Germana* es va executar dins la Corona d'Aragó, en una data no gaire allunyada de la de l'*Haggadà d'Or*, pels volts de 1320-1330. Malgrat la relació «germana» que s'ha establert entre l'*Haggadà d'Or* i l'*Haggadà Germana*, una de les diferències més notables que es pot apreciar és l'habilitat dels miniaturistes en executar el cicle pictòric. Per una banda, l'*Haggadà d'Or* –sobretot el segon miniaturista– mostra un estil acurat, relacionable amb el món angloparisenc, mentre que l'*Haggadà Germana* va ser confeccionada per un no-professional poc talentós. El fet que aquest últim manuscrit segueixi l'ordre de lectura hebrea en la configuració de les il·luminacions ha fet pensar que qui es va encarregar de la miniatura no tenia formació artística específica. Sovint en les miniatures es deixa el fons blanc sense pintar i no s'utilitza el característic pa d'or de l'*Haggadà d'Or*. Pel que fa al programa pictòric, no tots els episodis són coincidents. L'*Haggadà d'Or* comprèn un cicle de l'Èxode més extens que el de la *Germana*, mentre que aquesta última conté el cicle del Gènesi més llarg i hi inclou escenes addicionals. Així, és molt probable que l'*Haggadà Germana* usés com a model una altra haggadà italianitzant, i és possible que aquesta última fos executada pel taller dels Bassa partint de l'*Haggadà d'Or* o d'una altra haggadà amb un cicle pictòric semblant. Així s'explicaria tant la influència italianitzant de la *Germana* com les diferències pel que fa a l'elecció de la temàtica.

Tal com es pot veure en la inscripció del f. 65v, el manuscrit va ser adquirit pel British Museum el juny de 1885 i havia estat propietat anteriorment d'Eugen von Miller. També es pot llegir que Vergane Pietro va inscriure el seu nom al f. 1r, cosa que indica que el manuscrit va estar en territori italià.

MARGOLIOUTH (1899-1935); FREEHOF (1962); NARKISS (1969), p. 58-59; METZGER (1973), vol. 1, p. 365-369, 415-424; SCHUBERT (1976); GUTMANN (1978), p. 18, n. 26, 33; NARKISS (1982), vol. I, n. 12; vol. II, figs. 155-208; FRIEDMAN (1986); SED-RAJNA (1987); COHEN (1994); KOGMAN-APPEL (1997); KOGMAN-APPEL (2000); ALCOY (2000), p. 97; KOGMAN-APPEL (2006), p. 47-88; TAHAN (2007), p. 98-100; MANN (2010), p. 105-106; BUDA (2011), ALCOY – BARCELÓ (en premsa).

Detailed record for Oriental 2884, [En línia], London, The British Library, [Consulta: 1/02/2018]: <http://www.bl.uk/catalogues/illuminatedmanuscripts/record.asp?MSID=19290&CollID=96&NStart=2884>

Selecció d'il·lustracions

f.2v: Escenes del Gènesi: construcció de l'arca de Noè; sortida de l'arca

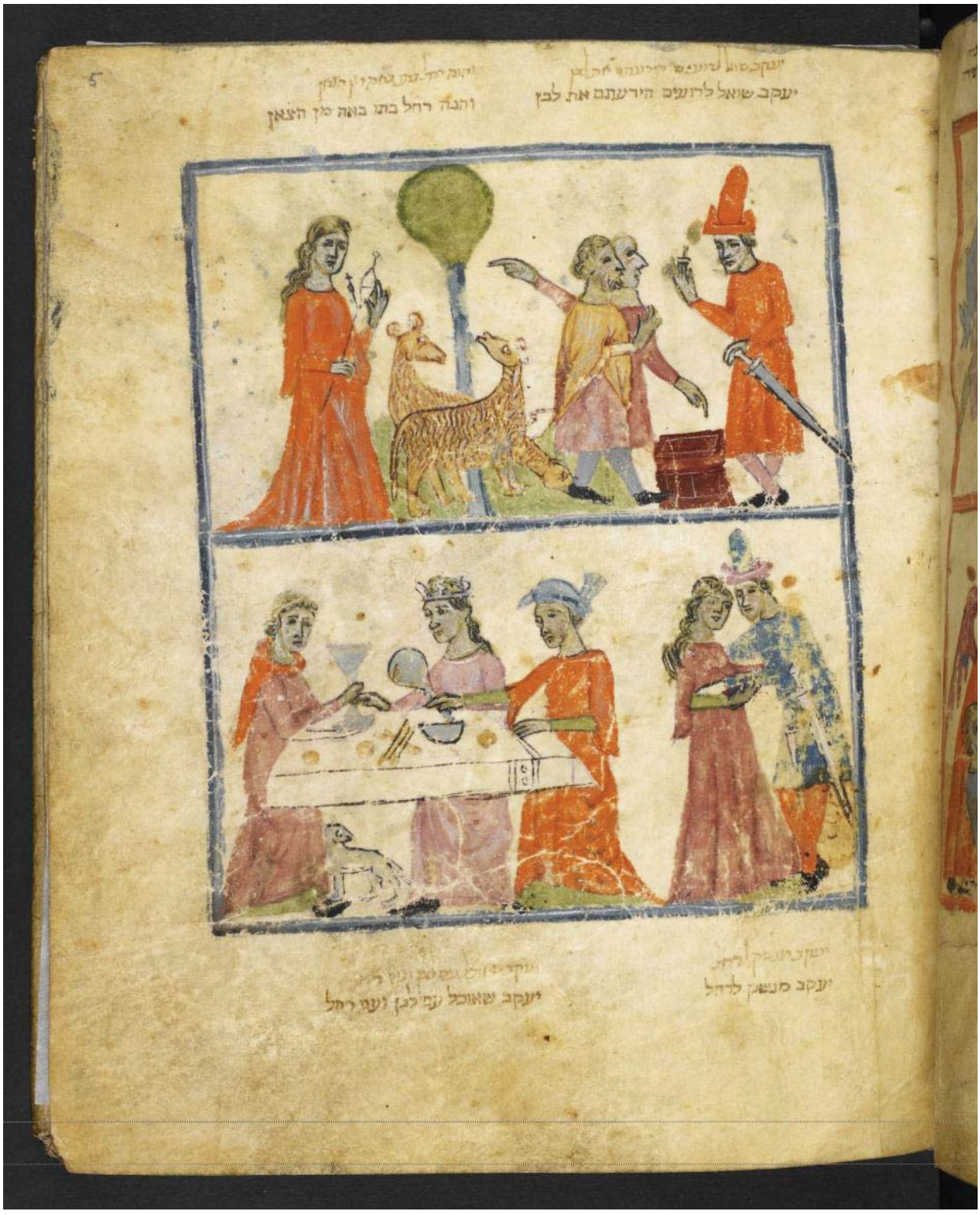

f.5r: Escenes del Gènesi: Jacob es troba amb els pastors de Laban i amb Raquel; Jacob i Raquel

f.16v: Escenes de l'Èxode: l'exèrcit del faraó persegueix els israelites i pas del mar Roig; dansa de Míriam

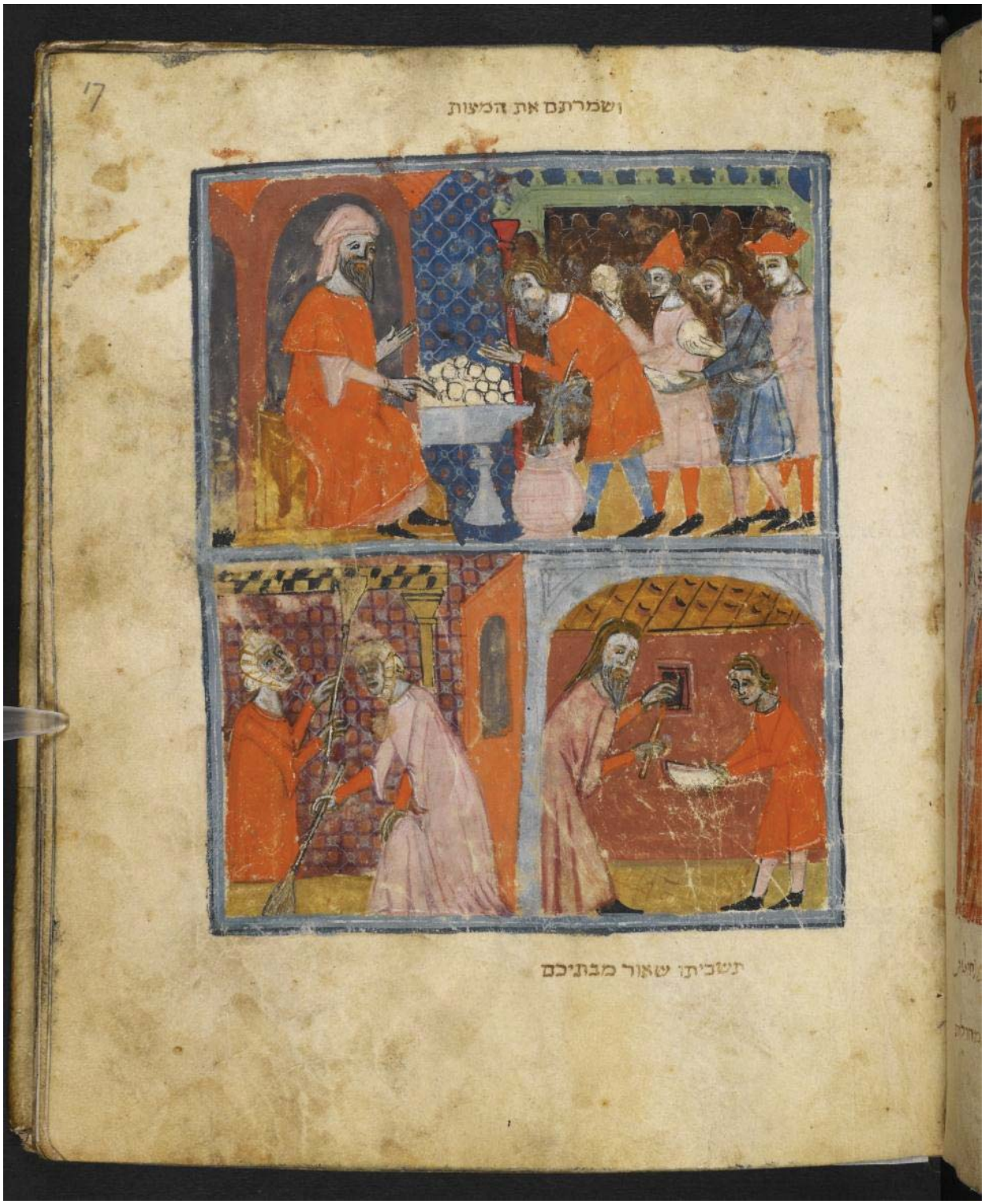

f.17r: Escenes cerimonials: l'amo de la casa dona *matsot* i *kharósset*; neteja de la casa

f. 34v: rabí Elazar

HAGGADÀ GERMÀ

Vitel·la
270 × 230 mm (180/200 x 140/145). En un volum de II+51+ II folis
Catalunya, *c*. 1330-1340
Londres, The British Library, ms. Or. 1404

El nom que la historiografia ha atorgat a l'*Haggadà Germà*, «*Haggadà Brother*» en anglès, l'assenyala com a un manuscrit «germà» de l'*Haggadà Rylands*. Les seves semblances s'aprecien tant estilísticament com iconogràficament, i la seva dependència directa sembla clara, tot i que els últims estudis apunten que el ms. Or. 1404 de la British Library s'hauria produït abans de l'*Haggadà Rylands* i no pas després. L'*Haggadà Germà* comprèn el text de l'haggadà i diferents *piütim*. Està escrita en escriptura sefardita quadrada, en tinta marró, i té un total de 51 folis (més dues pàgines no foliades al principi i al final del còdex). Conté set quadernets, els sis primers dels quals tenen vuit folis: i^8 (f. 1-8v), ii^8 (f. 9-16v), iii^8 (f. 17-24v), iv^8 (f. 25-32), v^8 (f. 33-40), vi^8 (f. 41-48), vii^{4-1} (f. 49-51). Presenta una enquadernació italiana anterior al 1600 feta en pergamí blanc. En relació a la decoració del programa, comprèn 13 pàgines senceres amb miniatures (f. 1v-7v), 28 inicials de paraula decorades (amb extensions de fullatge, figures antropomòrfiques i animals), 10 il·lustracions textuals (la majoria, figures de rabins, f. 8, 9, 9v, 10, 10v, 14v, 15, 17, 17v, 18), quatre il·lustracions marginals amb fullatge, animals híbrids i escenes de cacera (f. 8, 15v, 16, 18) i treball en tinta d'inicials de paraula (sobretot entrellaços amb motius florals a la part dels *piütim*), així com algunes bandes verticals amb les paraules clau del text.

Pel que fa al programa bíblic, les vinyetes a pàgina sencera inclouen el cicle de l'Èxode (f. 1v-7r), amb la mateixa selecció d'escenes de la *Rylands*. El programa també integra il·lustracions textuals similars, tot i que no hi figura la decoració micrògràfica que es pot

apreciar al seu manuscrit «germà». Les vinyetes es divideixen en dues franges horitzontals (tret del f. 7r) i s'escriuen les inscripcions a cada compartiment. Els episodis seleccionats s'estenen des de l'escena de Moisès i l'esbarzer ardent fins al pas del mar Roig, i també s'inclouen escenes rituals dedicades a la matança i la cocció de l'anyell i a la celebració del sopar pasqual. Cada vinyeta comprèn una escena, però a vegades en té més d'una.

Segons Bezalel Narkiss, en el manuscrit es trobarien components estilístics francesos i italians, igual que a l'*Haggadà Rylands*. Els primers predominen a les pàgines del text i els segons, a les il·luminacions a pàgina sencera. D'acord amb l'autor, dos professionals semblen haver estat responsables d'aplicar el color al manuscrit: el principal va utilitzar colors més forts i a vegades més crus que el de la *Rylands* –en algunes ocasions podrien ser repintats posteriors. Narkiss comparà l'estil amb el de les *Cròniques del rei Jaume I*, del 1343, i també assimilà les figures dels rabins a les figures del retaule de sant Marc de la Seu de Manresa, del 1346.

Helen Rosenau i Mendel Metzger van subratllar una influència italiana forta en el modelat per ombres fosques i en un volum del cos sòlid que en l'*Haggadà Rylands* no s'aprecia. Metzger sostingué que alguns detalls de vestuari evidenciarien una data d'execució d'entre la fi del primer quart i el segon quart del segle XIV, tot i que Narkiss situaria el manuscrit dins del tercer quart de segle. L'estil dels motius figuratius i les marginàlies és semblant al de la *Rylands*, tot i que l'aplicació del color resulta més refinada en la darrera. El manuscrit s'hauria confegit dins el territori de la Corona d'Aragó, però no se sap específicament on.

La historiografia que ha tractat tant l'*Haggadà Germà* com la *Rylands* ha fet notar la semblança iconogràfica i estilística entre les escenes bíbliques, i també el disseny de les lletres i les *drôleries*, malgrat que s'hi aprecien diferències. Si bé en un inici es va pensar que la *Germà* era una còpia de la *Rylands*, a partir d'un estudi de R. Loewe i d'un altre més recent de K. Kogman-Appel i M. Epstein s'arribà a la conclusió que la *Germà* va ser model de la *Rylands* i no pas al revés, i que els còdexs podrien haver estat elaborats al mateix taller. S'ha de fer constar, però, que, a diferència de l'*Haggadà d'Or* i la *Germana*, el midraix no repercuteix gaire en la iconografia; en canvi, se sol seguir fidelment el text bíblic, reflectint també la tradició de la iconografia occidental.

El manuscrit va ser adquirit el juny del 1876 pel British Museum, que va comprar-lo a la

família Bragge. En el còdex hi ha un seguit d'inscripcions que donen el nom dels qui en van ser els antics propietaris. L'any 1402 va ser venut per Meïr b. Malakiel Aixkenazi al seu cunyat, Moisès Ibn Keves. També Abraham Khen va inscriure el seu nom al f. 50v.

MARGOLIOUTH (1899-1935); ROSENAU (1954); ROTH (1960); NARKISS (1969), p. 68-69, 170; METZGER (1973), vol. 1, p. 414-415; NARKISS (1982), vol. I, n. 16, p. 93-99, vol. II, figs. 287-305; SED-RAJNA (1987), p. 94 i 104; LOEWE (1988); KOGMAN-APPEL (1997a); KOGMAN-APPEL (1997b); KOGMAN-APPEL (2004), p. 183; KOGMAN-APPEL (2006), p. 91-97; TAHAN (2007), p. 101-102; SHALEV-EYNI (2010), p. 28-35 i 55-63; EPSTEIN (2011), p. 223-245; EPSTEIN –LOEWE –SCHONFIELD (2016).

Detailed record for Oriental 1404, [En línia], London, The British Library, [Consulta: 1/02/2018]: <http://www.bl.uk/catalogues/illuminatedmanuscripts/record.asp?MSID=19258&CollID=96&NStart=1404>

Selecció d'il·lustracions

f.1v: Escenes de l'Èxode: Moisès i l'esbarzer ardent; Signes de la missió de Moisès: el bastó es converteix en una serp

f.2r: Escenes de l'Èxode: signes de la missió de Moisès: la mà de Moisès es torna leprosa i després es cura; retorn de Moisès a Egipte, Siporà circumcida el seu fill

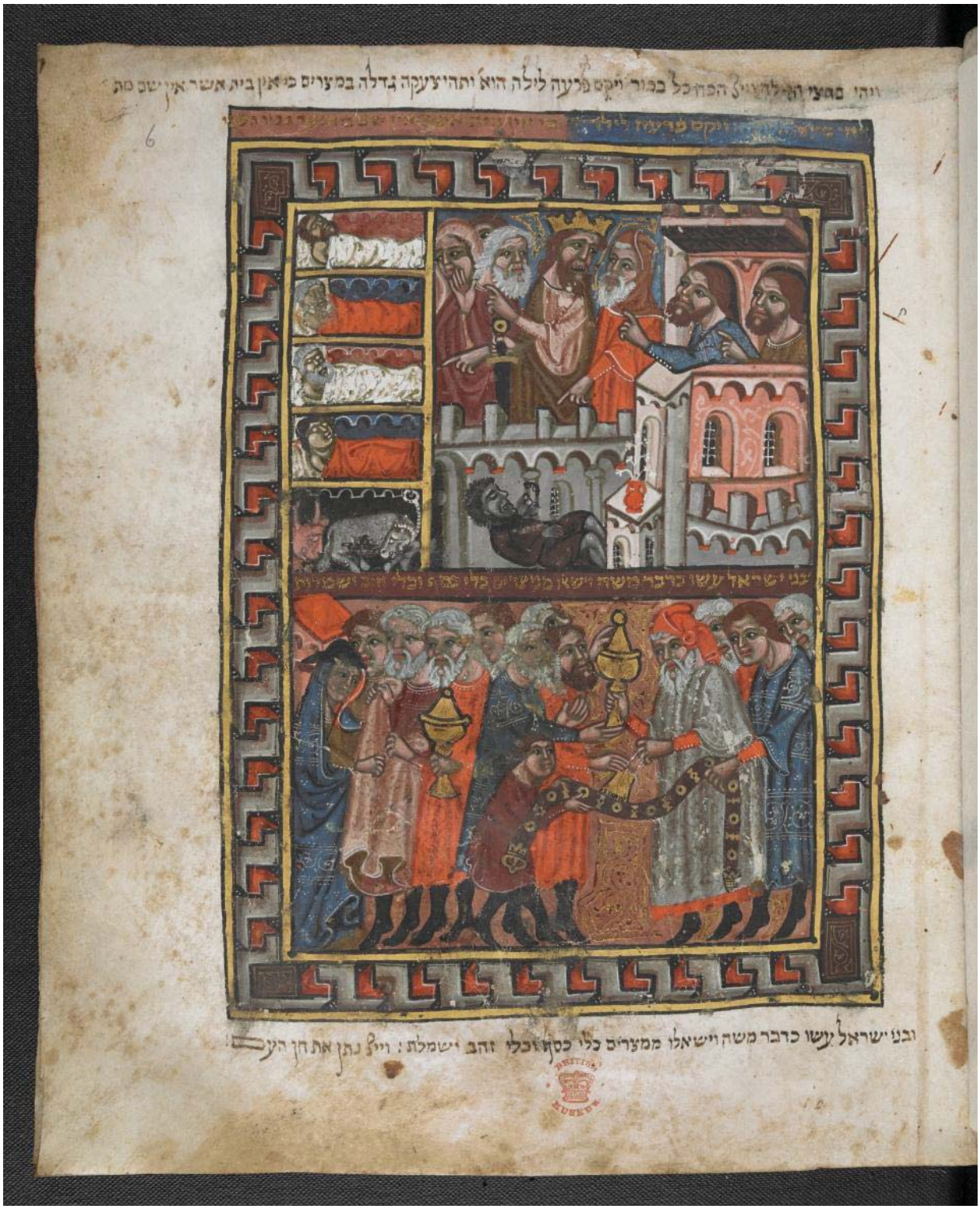

f.6r: Escenes de l'Èxode: plaga del primogènit, espoli als egipcis

f.7v: Escenes cerimonials: matança i cocció de l'anyell; celebració del sopar pasqual

מָרוֹר
שֶׁאָמְרוּ אוֹתוֹ
עַל שׁוּם
הַמְּצָרִים
אֲבוֹתֵינוּ
שֶׁנֶּאֶמְרוּ
בְּעֲבוֹדָה
וּבִלְבֵנִים
כַּשָּׂדֶה אֶת
אֲשֶׁר עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרֶךְ
וְדֹד חַיָּב אָדָם לְרָאוֹת
אֶת עַצְמוֹ כְּאִלּוּ הוּא יָצָא
מִמִּצְרַיִם שֶׁנֶּאֱמַר וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר
עַל שׁוּם
שֶׁמָּרְרוּ
אֶת חַיֵּי
בְּמִצְרַיִם
אֶת חַיֵּיהֶם
בְּקָשָׁה בְּחֹמֶר
וּבְכָל עֲבוֹדָה
בְּכָל עֲבוֹדָתָם

f.18r: *maror*

HAGGADÀ RYLANDS

Vitel·la
c. 280 × 230mm. En un volum de I+57+II folis
Catalunya, *c*. 1330-1340
Manchester, John Rylands Library, ms. Hebr. 6

L'*Haggadà Rylands*, coneguda així pel nom de la biblioteca on es conserva, la John Rylands Library, es pot incloure dins del grup d'*haggadot* catalanes del segle XIV. Es relaciona iconogràficament i estilísticament amb el manuscrit de la British Library Or. 1404, anomenat per la historiografia *Haggadà Germà* justament per indicar aquesta semblança entre l'un i l'altre. Si bé es va pensar inicialment que la *Rylands* havia estat el model de la *Germà*, s'ha arribat més recentment a la conclusió que la *Germà* és anterior. Tot i que no sembla que comparteixin els mateixos artífexs, tots dos manuscrits podrien haver estat confeccionats dins del mateix taller.

El manuscrit s'estructura en vuit quadernets de vuit folis cadascun, llevat dels quaderns i^4, vii^{10} i viii^3, i comprèn el text de l'haggadà i un corpus de *piütim* per la Pasqua i el *Xabat* previ a la festivitat. El text està escrit amb una escriptura sefardita quadrada en tinta marró. L'enquadernació no és l'original, sinó que data del segle XVII.

D'acord amb Bezalel Narkiss, la decoració artística del manuscrit es va dur a terme en dues fases, una primera dedicada al cicle bíblic i una segona a les benedicciones després de l'àpat, de final del segle XIV. Destaquen en especial les miniatures centrades en el llibre de l'Èxode. Igual que l'*Haggadà Germà*, comença amb Moisès i l'esbarzer ardent (f. 13v) i arriba fins al pas del mar Roig (f. 19r). Totes les vinyetes, tret de l'última, estan dividides en dos

compartiments horitzontals i porten una inscripció que descriu l'escena. Seguint les escenes bíbliques, s'inclouen les imatges rituals sobre la Pasqua (f. 19v).

El text està decorat amb panells de lletres pintats que a vegades contenen més d'una paraula, i també presenta nombroses il·lustracions textuals, com ara la representació de la *matsà* i el *maror*, els rabins, el fill savi i el fill malvat, o un servent amb una copa de vi. Una de les particularitats d'aquesta haggadà és que inclou una decoració micrograàfica rica –conté comentaris de l'haggadà i lectures de la Pasqua–, amb diversos motius vegetals, geomètrics i zoomòrfics. D. R. Halperin va relacionar aquestes micrografies amb les del *Makhzor català* (ms. Heb. 6527, Biblioteca Nacional d'Israel) i va apuntar que podria tractar-se del mateix escrivà, actiu durant el segon quart del segle XIV.

La datació del manuscrit és aproximada. Si bé diverses hipòtesis situarien l'haggadà al primer quart o bé a la segona meitat del segle XIV, és plausible que la seva creació s'hagi de situar entre 1330 i 1340, com apunten K. Kogman-Appel i M. M. Epstein. Les il·luminacions presenten coloracions saturades i un fons decoratiu abstracte que fa ús del daurat. Tot i que s'aprecia un interès a ressaltar el volum de les carnacions amb galtes i ombres marcades, manca la volumetria en els cossos característica de les obres italianes. Tant els rostres –on s'aprecia un clar isomorfisme– com, sobretot, els gestos dels personatges són molt expressius. Aquest és un dels trets propis d'aquest manuscrit, particularitat compartida amb el seu manuscrit "germà". La historiografia ha apuntat que tant l'estil de la il·luminació bíblica com el de les marginàlies és afí; això fa pensar que es van executar en un mateix taller, tot i que no necessàriament han de ser obra dels mateixos artífexs. Les quatre últimes pàgines del manuscrit són més tardanes.

No hi ha cap colofó que indiqui qui va ser el seu propietari. El manuscrit va ser adquirit per la John Rylands Library el 1901 i anteriorment havia estat en possessió del comte de Crawford i Balcarres.

ROSENAU (1954); ROTH (1960); NARKISS (1969), p. 66-67; METZGER (1973), vol. 1, p. 360-363; NARKISS (1974), p. 66-67; NARKISS (1982), I, p. 86-93; II, figs. 250-282, 253, 257; LOEWE (1988); AVRIN (1991); KOGMAN-APPEL (1997b); KOGMAN-APPEL (2006), p. 31-33, 91-97; HALPERIN (2008); EPSTEIN (2011), p. 223-245.

Selecció d'il·lustracions

f.14v: Escenes de l'Èxode: Trobada d'Aaron i Moisès; Moisès i Aaron fan miracles davant els ancians israelites

f.15v: Escenes de l'Èxode: Moisès i Aaron fan prodigis davant el faraó: el bastó es converteix en una serp i engoleix les dels consellers; plaga de l'aigua transformada en sang

f.18v: Escenes de l'Èxode: sortida d'Egipte, l'exèrcit del faraó persegueix els israelites

f. 23r: fill savi i fill malvat

f. 29v: foli decorat amb marginàlia

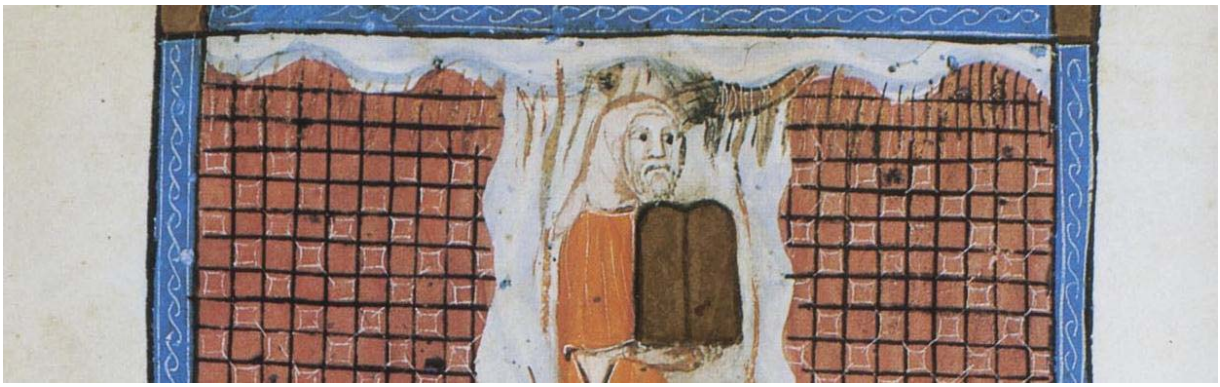

HAGGADÀ DE SARAJEVO

Vitel·la
220 × 160 mm. En un volum de 142 folis
Catalunya, segon quart del segle XIV?
Sarajevo, Museu Nacional de Bòsnia i Hercegovina

Una de les *haggadot* més riques iconogràficament és l'*Haggadà de Sarajevo*, anomenada així per la localització actual del manuscrit, el Museu Nacional de Bòsnia i Hercegovina. No se sap la data exacta i el lloc de creació del manuscrit, ni tampoc el seu artífex. Precedint el text de l'haggadà figuren 69 miniatures (f. 1v-34r), el cicle més extens del grup d'*haggadot* catalanes, amb il·lustracions tant del llibre del Gènesi com del de l'Èxode, i, com a conclusió, una escena del Deuteronomi i una altra dels Nombres. El cicle bíblic comença amb la Creació del món i acaba amb la benedicció de Moisès abans de la seva mort, i el segueixen la figura del Temple messiànic a pàgina sencera i tres escenes cerimonials. El text de l'haggadà, amb escriptura sefardita quadrada, ocupa els folis següents i continua amb una col·lecció de poesies, pregàries i textos bíblics. El llibre compta amb poques il·lustracions textuals i destaca les primeres paraules amb un encapçalament, característica compartida amb les altres *haggadot*.

Els primers propietaris de l'haggadà segurament eren una família econòmicament potent que devia tenir accés a la cultura de la cort. Se sap que al segle XVII el manuscrit romania a Itàlia, ja que les inscripcions de dins de l'haggadà ho confirmen. A partir d'aquesta data no se'n sap res més, fins que l'any 1984 el Museu Nacional de Bòsnia i Hercegovina adquireix el llibre que havia pertangut a la família Cohen de Sarajevo. Tot i que el manuscrit va estar amenaçat durant la Segona Guerra Mundial i la Guerra de Bòsnia, va poder sobreviure gràcies als esforços de les persones que havien vetllat per la seva seguretat.

El manuscrit ha estat estudiat per nombrosos especialistes des de la pionera publicació de H. Müller i J. von Schlosser de 1989. Un dels punts que ha suscitat més hipòtesis és la seva datació, encara avui no massa consensuada. Mentre que M. Metzger, pel vestuari, dataria l'haggadà del tercer quart del segle XIV, B. Narkiss s'inclina pel 1350 i K. Kogman-Appel el situa unes dècades abans, per la seva semblança amb els manuscrits del sud de França i de Navarra. Pel que fa a l'estil, també s'ha fet referència a la influència italiana, per l'impuls dels Bassa i el seu taller, tot i no allunyar-se plenament de les tradicions lineals, com ho evidencia el treball decoratiu dels folis. El cas és que, tot i adoptar aquests esquemes italians, les figures tenen poc volum i la narració és esquemàtica. Tot i que en algunes vinyetes s'usen espais arquitectònics de fons, d'altres encara tenen un fons geomètric. Podria encaixar, pel seu estil, dins del segon quart del segle XIV, abans de la pesta negra.

Hi ha dos manuscrits que es poden relacionar amb el taller on va ser creada l'haggadà, ja que comparteixen un estil i una iconografia semblants: l'*Haggadà de Bolonya-Mòdena* i l'*Haggadà Prato*. Per altra banda, María Ángela Franco Mata apunta una relació entre l'haggadà i la tanca exterior del cor de Toledo, sobretot per l'èmfasi que es dona en tots dos casos a la representació de les plagues d'Egipte, no gaire freqüent en l'art cristià.

Com a trets particulars en la seva iconografia, és l'única haggadà que inclou la Creació del món. Conté també el cicle bíblic temàticament més extens de totes les *haggadot*, ja que s'il·luminen vinyetes relacionades amb el llibre dels Nombres i amb el Deuteronomi. Tot i la relació amb els manuscrits cristians contemporanis, es poden detectar elements jueus característics, com ara l'home que reposa el setè dia de la Creació, complint el *xabat*, la substitució de la presència de Déu per uns rajos, els àngels que es tapen la cara en el somni de Jacob i altres fórmules per evitar la presència divina.

Entre els elements que han ajudat a definir la provinença, encara avui desconeguda, de les *haggadot* hi ha els emblemes heràldics que es poden distingir en algunes d'elles, com és el cas de la de Sarajevo. S'hi pot veure l'escut de pals de gules sobre fons daurat que la situaria a la Corona d'Aragó, encara que no es pot especificar exactament a quina zona. A més, també hi ha dos elements heràldics reproduïts en tres ocasions: una rosa i una ala. S'han proposat diferents hipòtesis pel que fa a l'heràldica, però caldria fer un estudi més aprofundit sobre el tema.

MÜLLER - von SCHLOSSER (1898); WISCHNITZER (1922-1923); RADOJČIČ (1953); ROTH (1963); BOHIGAS (1967), p. 184, n. 468; NARKISS (1969), p. 60-61; METZGER (1973), vol. 1, p. 365-366; BRODERICK (1984); FRANCO MATA (1987); WERBER (1988); FRANCO MATA (1993); KOGMAN-APPEL (1996); BATTERMAN (2004); BLASCO ORELLANA (2004); PIK WAJS (2005); KOGMAN-APPEL (2006), p. 16, 99-109; DAVID - MUÑOZ BASOLS (2011).

Selecció d'il·lustracions

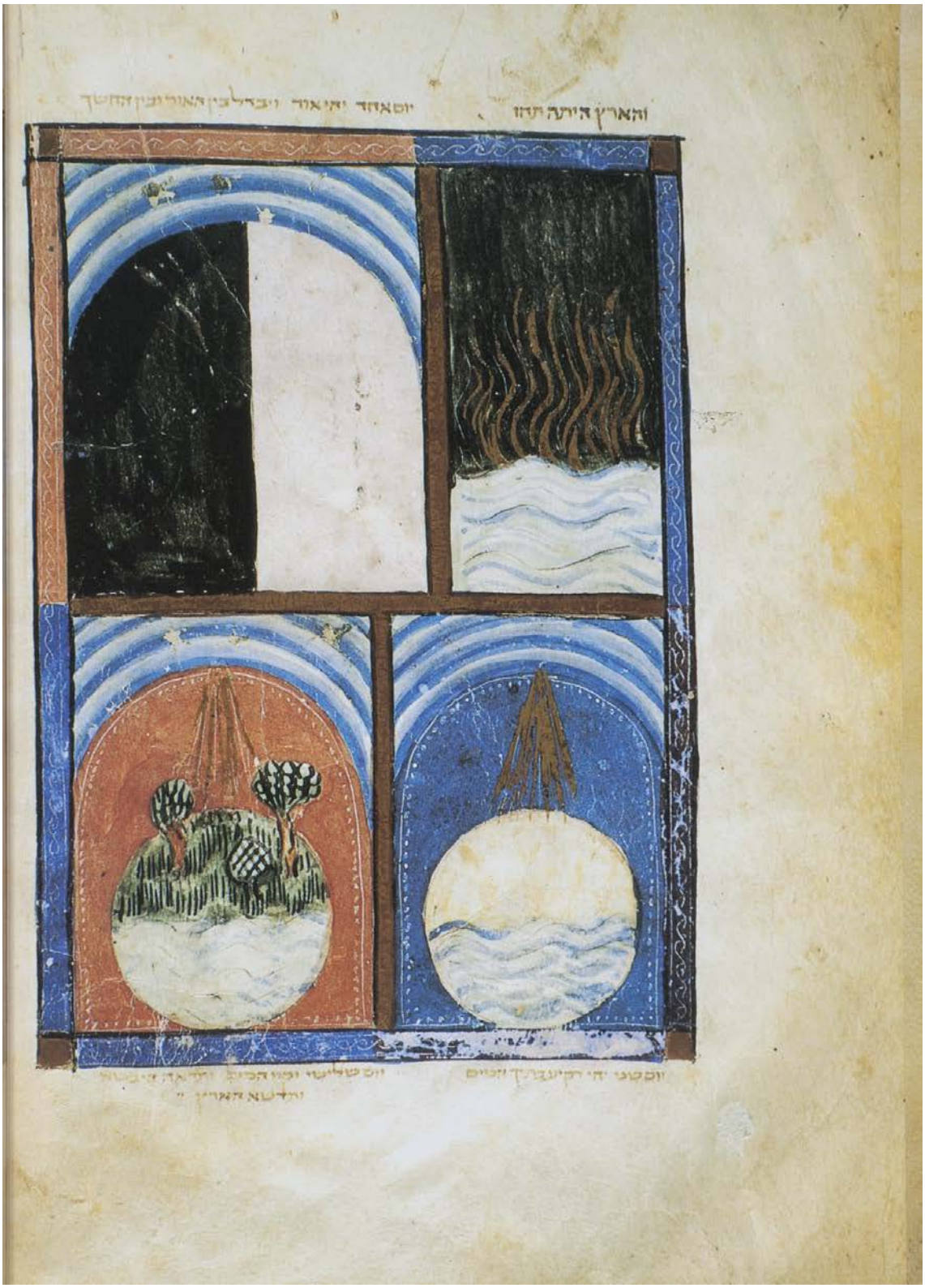

f. 1v: Escenes del Gènesi: la Terra abans de la Creació; primer dia de la Creació; segon dia de la Creació; tercer dia de la Creació.

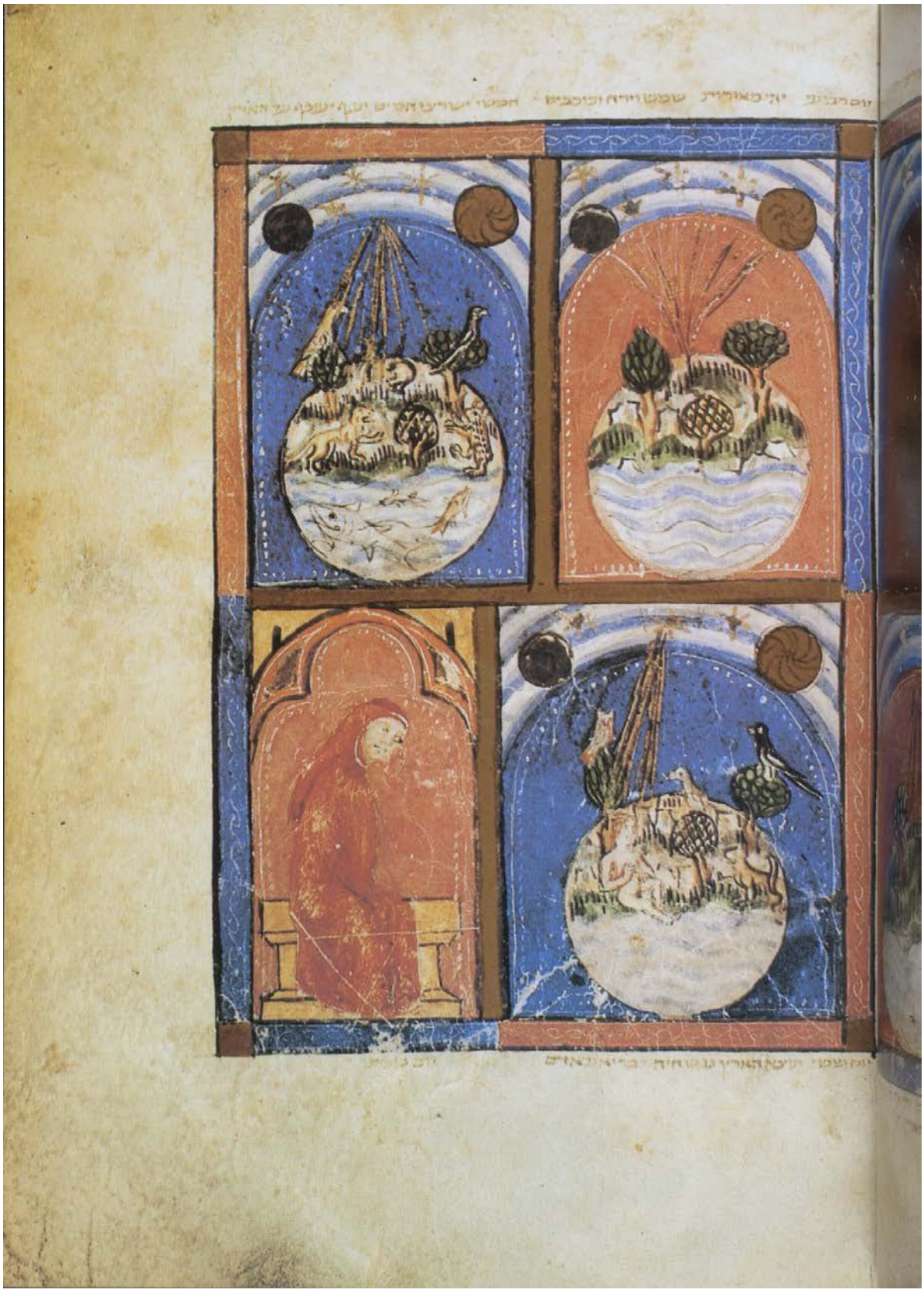

f.2r: Escenes del Gènesi: quart dia de la Creació; cinquè dia de la Creació; sisè dia de la Creació; repòs del *Xabat*

f. 20r: Escenes del Gènesi i de l'Èxode: el taüt de Josep és dipositat al riu Nil; Moisès salvat de les aigües, Míriam parla amb la filla del faraó perquè la seva mare alleti el nen

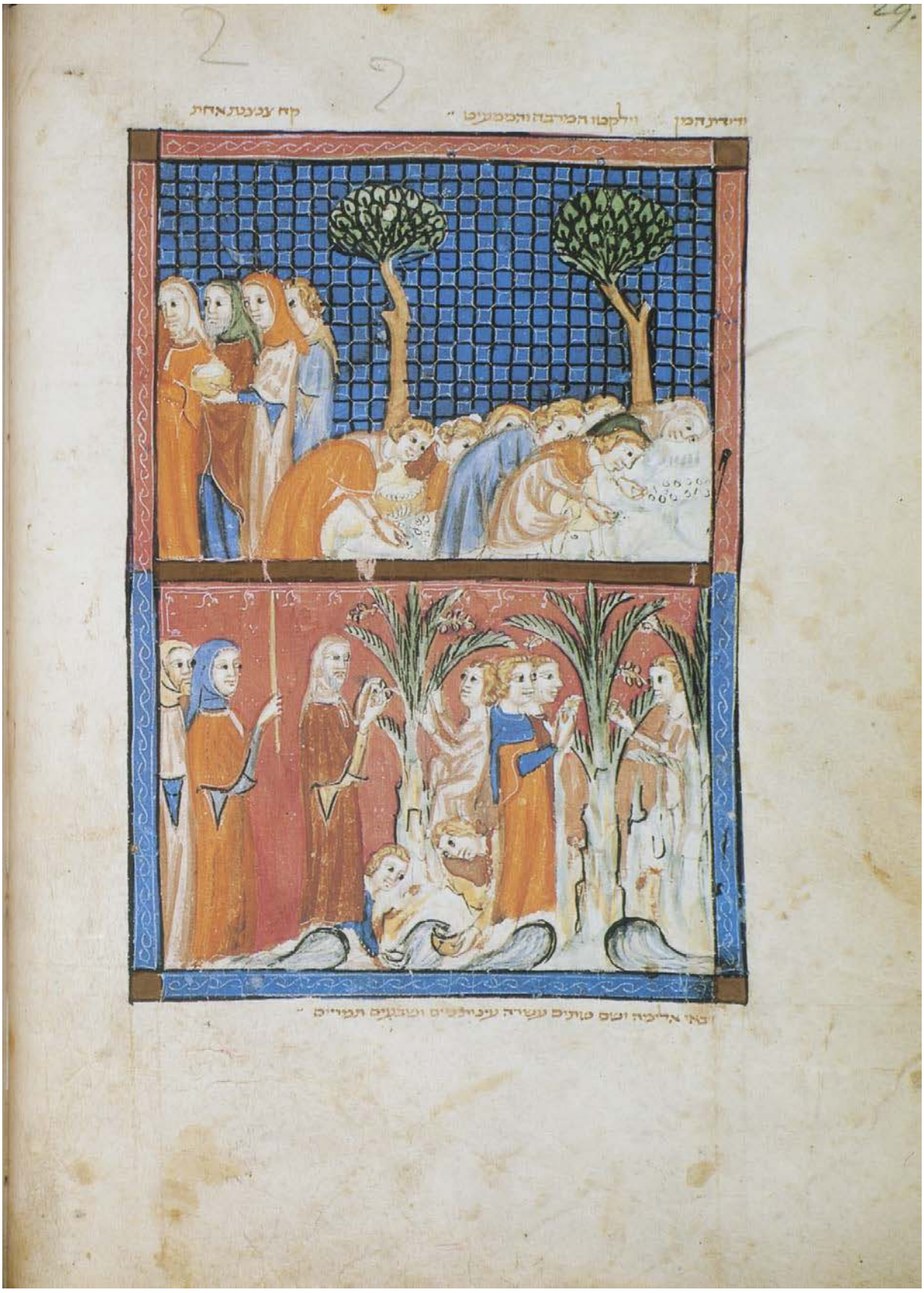

f. 29v: Escenes de l'Èxode: recollida del mannà; *els israelites a Elim*

f.32r: Escena de caràcter escatològic: el Temple messiànic

f.34r: Escena cerimonial: sortida de la sinagoga

HAGGADÀ DE BOLONYA-MÒDENA

Pergamí

250/245- 248 × 175-178 mm. En dos volums de 205 folis i 15 folis respectivament

Catalunya, segon quart del segle XIV

Bolonya, Biblioteca Universitaria, ms 2559; i Mòdena, Biblioteca Estense, Cod. A. K. I. 22 - Or. 92

L'*Haggadà de Bolonya-Mòdena* consta de dos fragments que es guarden separadament a dues biblioteques italianes. El fragment més llarg és el de Bolonya, contingut en una enquadernació moderna, que comprèn 205 folis dividits en quadernets. En el primer quadernet (f. 1-12) figuren 12 il·luminacions a pàgina sencera relatives al cicle de l'Èxode (f. 1-6v). A continuació, segueix un fragment final del text de l'haggadà (del foli 7 al 15), i es conclou amb un llarg corpus de poemes litúrgics per a la Pasqua, *Xavuot* i *Sucot*; per això alguns autors s'hi refereixen amb el nom de *makhzor* en comptes d'haggadà. Per altra banda, la part conservada a Mòdena inclou un fragment del text de l'haggadà que originàriament anava col·locat abans del text de Bolonya i després de les il·luminacions, per la qual cosa quedava situat entremig. Té una enquadernació de pell del segle XX i es compon de dos quadernets de pergamí, el primer de set pàgines (f. 1-7) i el segon de vuit (f. 8-15). Les úniques decoracions il·lustrades són la *matsà* (f. 6v) i el *maror* (f. 7v), igual que les altres *haggadot* catalanes.

Si bé el fragment de Bolonya aviat es va identificar com un manuscrit del segle XIV, no fou fins l'any 1967 que M. Metzger el relacionà amb la part conservada a Mòdena. Com apunta l'autor, a tots dos manuscrits hi ha inscripcions que demostren que havien tingut el mateix propietari, Ferdinandi Ceppelli, l'any 1757, però se'n desconeixen els propietaris anteriors.

El cicle bíblic de Bolonya és més curt que el de l'*Haggadà de Sarajevo* i només comprèn l'Èxode. Mendel Metzger va assenyalar que tots dos manuscrits han d'estar relacionats, tant per la semblança en la iconografia com pel seu estil coincident (no només pel cicle bíblic, sinó també pel treball de tinta filigranada, semblant alhora a l'*Haggadà Prato*). Això va fer pensar que els dos manuscrits podien derivar d'un mateix taller, encara que es descarta la mateixa mà. Es podria datar del segon quart del segle XIV, o en tot cas en una data similar a la de l'*Haggadà de Sarajevo*.

Com indicà Metzger, es pot apreciar una semblança d'estils en el dibuix dels trets dels personatges: els ulls grossos ametllats, les figures allargassades, els vestits similars i la disposició dels elements que configuren les escenes. Tot i això, es detecten certes diferències entre els dos manuscrits: el còdex de Bolonya, de factura més modesta, usa una paleta reduïda de colors transparents i deixa el fons sense colorar, mentre que a l'*Haggadà de Sarajevo* es pinta el fons i s'usen colors opacs. A més, també s'ha de fer notar que en el manuscrit de Bolonya hi ha una sola vinyeta per pàgina, mentre que a la de Sarajevo es prefereix dividir-les en dos registres.

El fet que el cicle de Bolonya sigui notablement més curt que el de l'*Haggadà de Sarajevo* deixa la pregunta oberta de si es va voler realitzar un cicle extens com a la darrera o bé es va voler incloure un cicle dedicat exclusivament a l'Èxode amb tan sols els punts culminants del procés de la sortida d'Egipte.

MODONA (1889), p. 18, n. 13; MÜLLER - Von SCHLOSSER (1898), p. 30; SIERRA (1952-1953); ROSENAU (1953-1954), p. 478; ROTH (1960-61), p. 137; ROTH (1963), p. 26; GUTMANN (1965), p.13; METZGER (1967), p. 25-34; KOGMAN-APPEL (2006), p. 17-18, 99-109.

Selecció d'il·luminacions

f.1r (part de Bolonya): Escena de l'Èxode: Moisès i Aaron fan prodigis davant el faraó: el bastó es converteix en una serp i engoleix les dels consellers

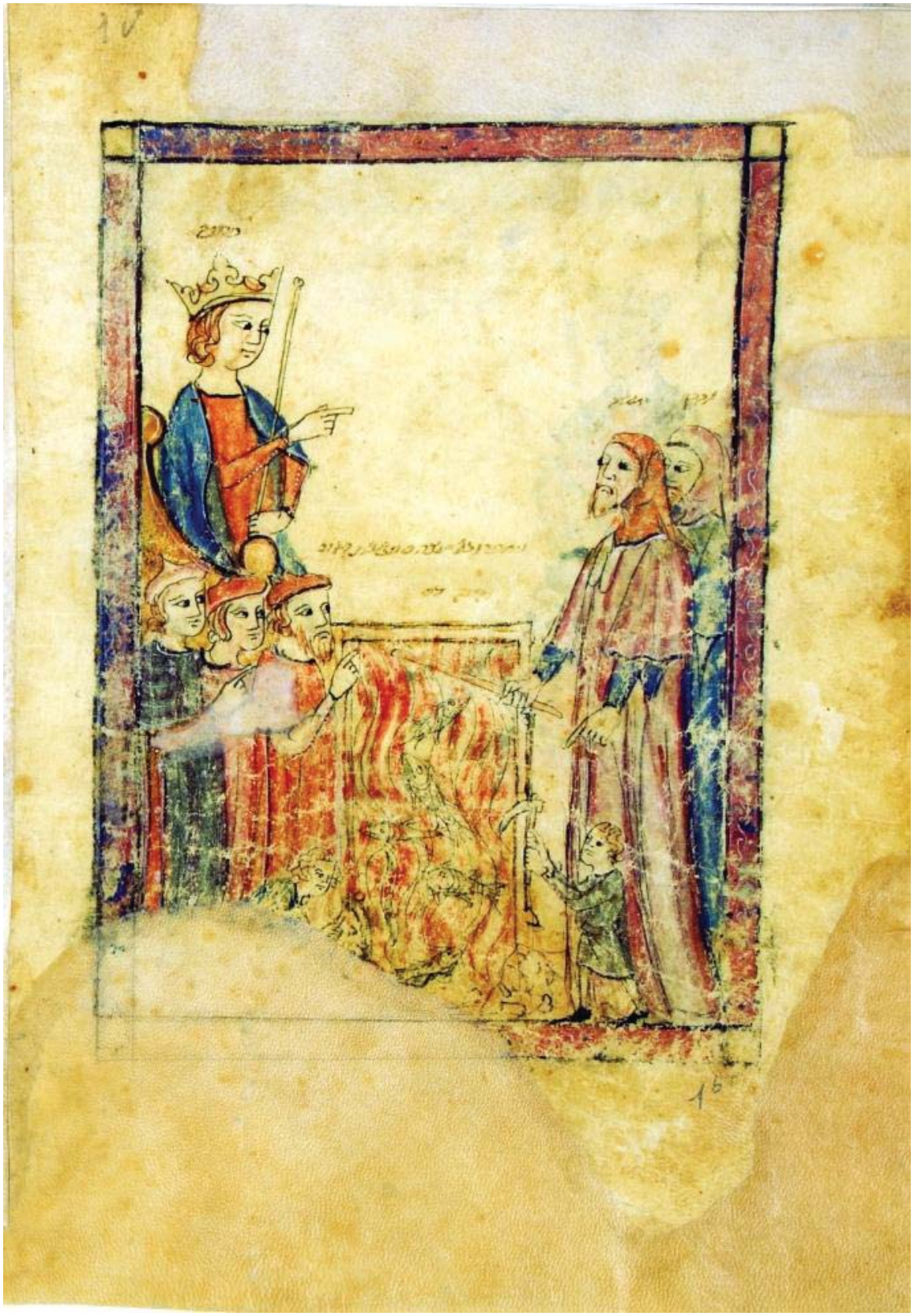

f.1v (part de Bolonya): Escena de l'Èxode: plaga de l'aigua convertida en sang

f.2r (part de Bolonya): Escena de l'Èxode: plaga de les bèsties salvatges

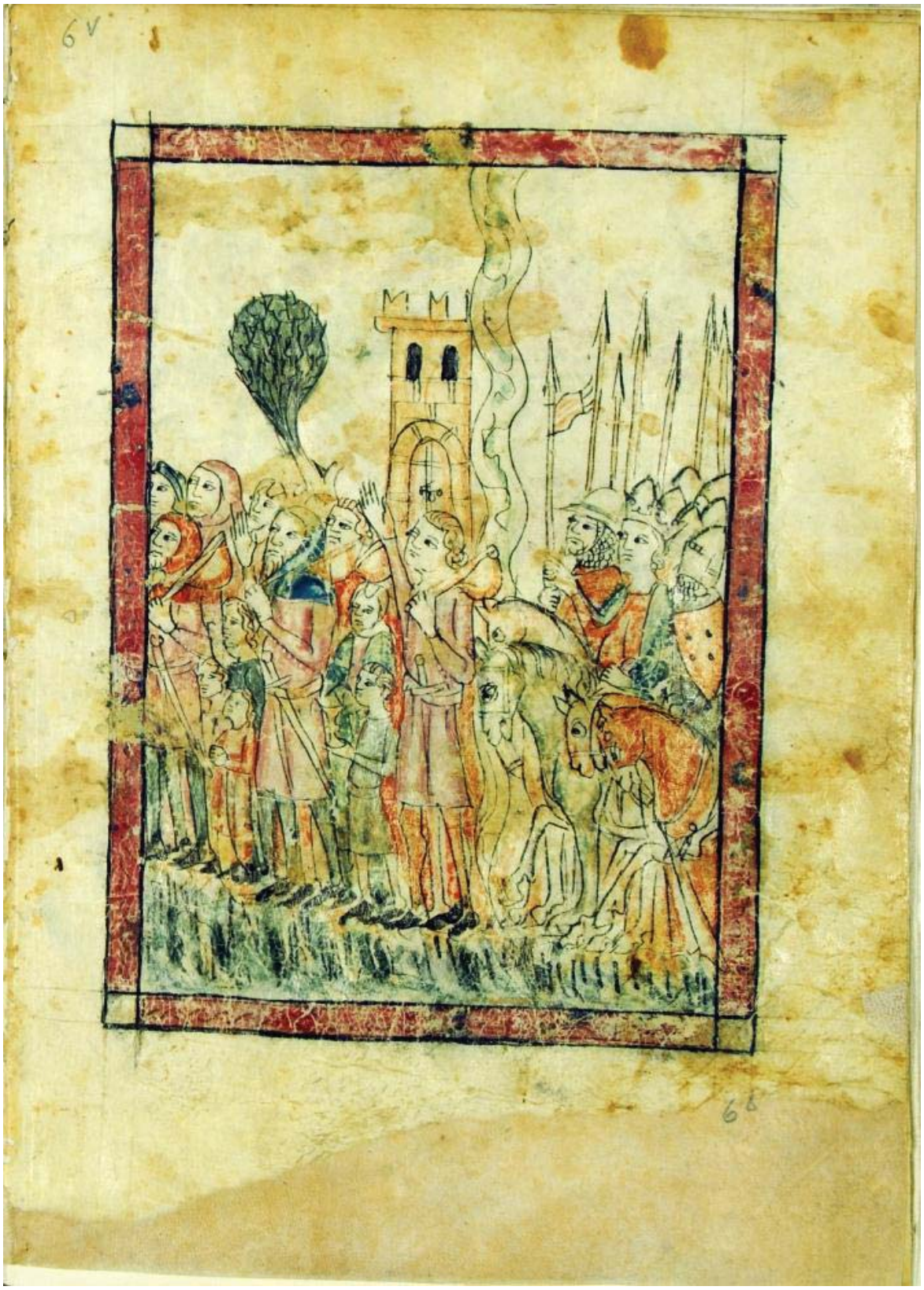

f.6v (part de Bolonya): Escena de l'Èxode: El faraó i el seu exèrcit persegueixen els israelites, que ja han sortit d'Egipte

f.7v (part de Mòdena): *maror*

HAGGADÀ PRATO

Vitel·la
210 × 149 mm. En un volum de 85 folis
Catalunya? Segon quart del segle XIV?
Nova York, Library of the Jewish Theological Seminary of America, ms. 9478

Més que pel seu estil o per la iconografia, l'*Haggadà Prato* destaca per la particularitat que està inacabada, fet que ha facilitat l'estudi del procés d'elaboració d'aquest tipus de manuscrits. Queda constància, així, que un cop acabat el text es van realitzar les il·lustracions, primer amb dibuixos preparatoris i després amb l'adhesió del pa d'or i dels pigments.

En la major part del text s'aprecia un tipus d'escriptura sefardita quadrada, però finalitza amb una escriptura italoasquenazita quadrada de tinta diferent: un afegit posterior, quan el còdex es va allunyar de la península Ibèrica i va romandre en territori italià. Quant al contingut de l'haggadà, inclou els textos bíblics, talmúdics i midràixics, i els *piütim*, però no incorpora la benedicció de la *matsà* i el *maror* ni les instruccions per a la festivitat en si. És per aquest motiu que alguns estudiosos han suggerit que l'haggadà podria haver estat escrita per ser llegida a la sinagoga, però aquesta és una hipòtesi que s'hauria de desenvolupar i contrastar.

Pel que fa al programa decoratiu, moltes de les pàgines inclouen panells il·lustrats de les paraules inicials, alguns dels quals amb il·lustracions, com la del rabí Gamliel (f. 27v), l'anyell pasqual (f. 28r), la *matsà* (f. 29r), el *maror* (f. 30r) i l'àpat pasqual (f. 36r). És especialment rica la decoració marginal de les pàgines amb diversos motius, tant d'híbrids, animals i vegetals, com també d'una temàtica relacionada amb la Pasqua, com s'aprecia en la representació dels quatre fills (f. 5v i 6v) i la terra de Goixen (f. 11r). En relació a les dues escenes bíbliques a pàgina sencera, encara sense colorar, s'hi representa la història de Noè i el

diluvi. Aquestes dues escenes apareixen al final del manuscrit, tot i que no se sap si originàriament anaven a l'inici del llibre. Alguns estudiosos han sostingut que és probable que el còdex, tal com fa l'*Haggadà de Sarajevo*, començés amb la Creació del món. Es conserven els marcs d'almenys sis miniatures més, però no se sap quantes se'n van concebre inicialment. Els marges estan plens de motius vegetals i figures híbrides.

Més que seguir la hipòtesi d'Evelyn Cohen, que la data cap al 1300 i en destaca la influència francesa, seria més pertinent situar-la cap al segon quart del segle XIV, ja que la influència italiana és més evident. Tot i les diferències, l'estil de les riques i vívides marginàlies, així com la representació dels personatges de les escenes bíbliques, recorda l'estil de l'*Haggadà de Sarajevo*. Segons Kogman-Appel, l'*Haggadà Prato* és més elegant, ja que els vestits són lleugerament diferents, però amb la mateixa tendència d'allargassar les figures.

Pel que fa a la seva provinença, no se sap ni qui va encarregar l'obra ni qui la va confeccionar. Es troba inscrita, tanmateix, la signatura d'un censor italià de l'any 1617, fet que evidencia que en algun moment el còdex es trobava en territori italià. Ho demostra també el segon tipus d'escriptura posterior. Tampoc no se sap res dels diversos propietaris que va tenir el manuscrit fins que va ser adquirit pel Dr. L. Pollak el 1928. Més tard el manuscrit es va donar a J. Prato. Finalment, l'any 1964, va passar a ser propietat de la biblioteca del Jewish Theological Seminary of America.

COHEN (1989); COHEN (1990); COHEN (1992); KOGMAN-APPEL (2006), p. 16-17;

The Prato Haggadah. An illuminated medieval manuscript in the making, [En línia], New York, The Jewish Theological Seminary, 2006, [Consulta: 1/02/2014]: <http://www.jtsa.edu/prebuilt/exhib/prato/index.html>

The Prato Haggadah. [En línia], New York, The Jewish Theological Seminary, 2006, [Consulta: 1/02/2018]: <http://www.jtslibrarytreasures.org/viewer/zifthumbs.php?image=images/Prato_Haggadah_001a&thumbs=prato#/>

Selecció d'il·lustracions

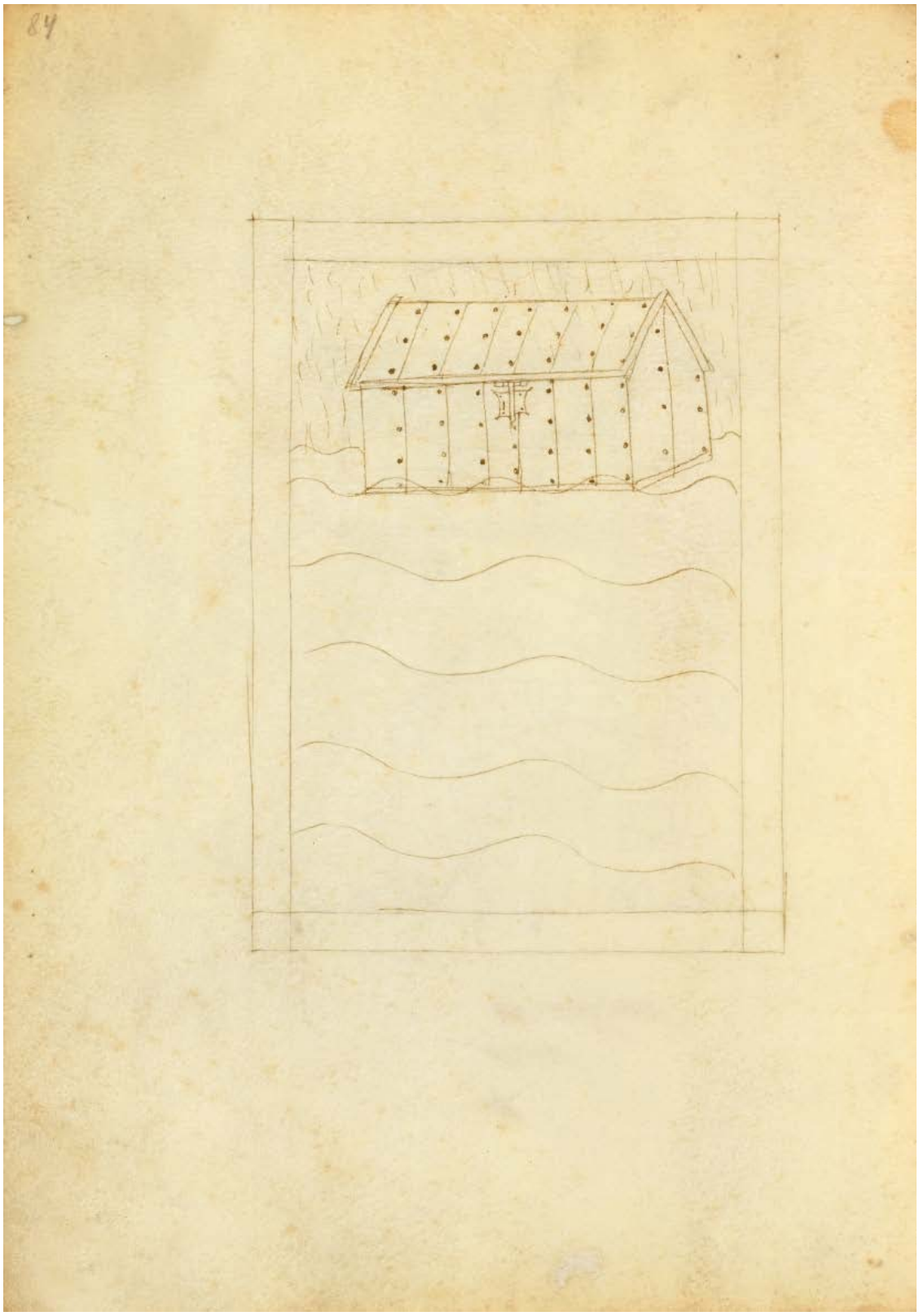

f.84r: Escena del Gènesi: el diluvi universal

f.84v: Escena del Gènesi: la fi del diluvi (el colom porta la branca d'olivera)

f.1r: primera pàgina del text de l'haggadà amb decoració marginal

f.28r: *péssakh*

f. 36r: representació d'un sopar pasqual

HAGGADÀ DE BARCELONA

Vitel·la
255 × 190 mm. En un volum de I +161+I folis
Barcelona?, segon quart del segle XIV
Londres, British Library, ms. Add. 14.761

Una de les *haggadot* catalanes més conegudes és l'*Haggadà de Barcelona*, anomenada així perquè en un primer moment la historiografia sostingué que les armes que apareixen al còdex indicaven el seu origen barceloní, tot i que no es pot demostrar amb certesa.

Segons l'estudi codicològic, la part central del manuscrit (f. 9-151), que inclou el text de l'haggadà seguint el ritu sefardita, va ser escrita per un sol escrivà amb dos estils cal·ligràfics diferents propis d'una escriptura anomenada sefardita, amb lletra quadrada i semicursiva. Amb posterioritat es van afegir un quadernet al principi i dos al final (f. 1-8 i f. 152-161) amb poemes litúrgics de la Pasqua i *Xavuot*, seguint el ritu provençal. Tal com està registrat a la British Library, aquesta segona part podria ser originària del sud de França i datar de la segona meitat del segle XIV, amb un tipus d'escriptura quadrada sefardita i semicursiva, i sense decoració. El manuscrit té una coberta moderna feta per la institució actual on es conserva. En total conté 20 quadernets, la majoria dels quals de vuit folis: i^{8-1} (f. 2-8), ii^{8} (f. 9-16), iii^{8} (f. 17-24), iv^{8} (f. 25-32), v^{8} (f. 33-40), vi^{8} (f. 41-48), vii^{8} (f. 49-56), viii^{8} (f. 57-64), ix^{8} (f. 65-72), x^{8} (f. 73-80), xi^{8} (f. 81-88), xii^{8} (f. 89-96), xiii^{8} (f. 97-104), xiv^{8} (f. 105-112), xv^{8-1} (f. 113-119), xvi^{8} (f. 120-127), xvii^{8} (f. 128-135), xviii^{8} (f. 136-143), xix^{8} (f. 144-151), xx^{8} (f. 152-159), xxi^{2} (f. 160-161).

Si bé la majoria de les *haggadot* catalanes il·luminades contenen il·lustracions bíbliques a pàgina sencera, l'*Haggadà de Barcelona* es caracteritza per incloure gran nombre

d'il·lustracions disperses per tot el còdex. Destaquen en especial els trenta panells de paraula inicial decorats amb escenes rituals, bíbliques i midràixiques; altres panells de paraula amb lletres daurades i decoracions marginals; bandes verticals i treball afiligranat amb tinta. Algunes de les il·luminacions estan inacabades, com es pot veure al f. 15v i al f. 93r. Dins del programa decoratiu destaquen en especial les quatre vinyetes de la taula del *séder* (f. 17v, 19v, 20v i 28v), on és fàcil identificar el cap de família assegut al cap de taula, guiant la cerimònia. Les escenes esdevenen un important testimoni dels rituals específics duts a terme durant la Pasqua jueva. També s'insereixen les típiques representacions de la *matsà* i el *maror* –aquesta última, afegida amb posterioritat. Així mateix, s'inclouen escenes bíbliques i midràixiques que juguen un paper menys rellevant que en altres *haggadot* catalanes. Prenen, en canvi, especial protagonisme dins del manuscrit les marginàlies que decoren molts dels seus folis. Al costat de denses fulles d'acant i de fullatge entrellaçat, es troben un gran nombre de figures humanes, d'animals i d'éssers fantàstics.

Quant a l'estil, encara que s'aprecia una influència del gòtic lineal, ja s'introdueixen nous motius divulgats pels obradors italianitzants catalans. La historiografia ha datat el manuscrit al segon quart del segle XIV (*c*. 1340) o bé durant la segona meitat del segle XIV, d'acord amb les característiques codicològiques. Si ens atenim a l'estil, però, es podria situar perfectament dins del segon quart de segle. El dibuix es caracteritza per unes figures de proporció més aviat baixeta amb uns ulls prominents. Pel que fa al color –aplicat per diferents mans, com es pot observar per la manca d'homogeneïtat–, destaca per un cromatisme saturat i pla amb ombres als rostres dels personatges. Evelyn Cohen va relacionar l'estil de l'haggadà amb un *Roman de la Rose* venut a Sotheby's l'any 1988.

A partir de les inscripcions anotades pels diversos propietaris de l'haggadà es pot traçar un possible recorregut de la peça per diferents països. Una d'aquestes inscripcions testimonia un acte de compra a Bolonya l'any 1459, i d'altres corroboren que en època moderna el manuscrit encara romania a la zona. Finalment, el còdex va ser comprat el 1844 pel British Museum i ara forma part de la col·lecció de la British Library.

MARGOLIOUTH (1899-1935); BOHIGAS (1965), vol. II, 1a part, p. 70, (1967) vol. II, 2a part, p. 184, n. 466; METZGER (1973), vol. 1, p. 368-369; NARKISS (1969), p. 64-65; METZGER (1973), vol. 1, p. 424-430; NARKISS (1982), I, p. 78-84; II, figs. 209-245; GOLDSTEIN (1990); SCHONFIELD (1992); EPSTEIN (1997), p. 128; COHEN (1998); *Sacred: Books of the Three*

Faiths (2007), p. 196; TAHAN (2007), p. 103-105; COHEN (2015).

Haggadà de Barcelona: Detailed record for Additional 14761, [En línia], London, The British Library, [Consulta: 1/02/2018]: <http://www.bl.uk/catalogues/illuminatedmanuscripts/record.asp?MSID=19109&CollID=27&NStart=14761>

Selecció d'il·lustracions

f.20v: sopar pasqual: partició de la *matsà*

f.30v: esclavatge dels israelites a Egipte

f. 31v : els cinc rabins de Bené Braq

f. 36v: Abraham al forn

f.61r: *matsà*

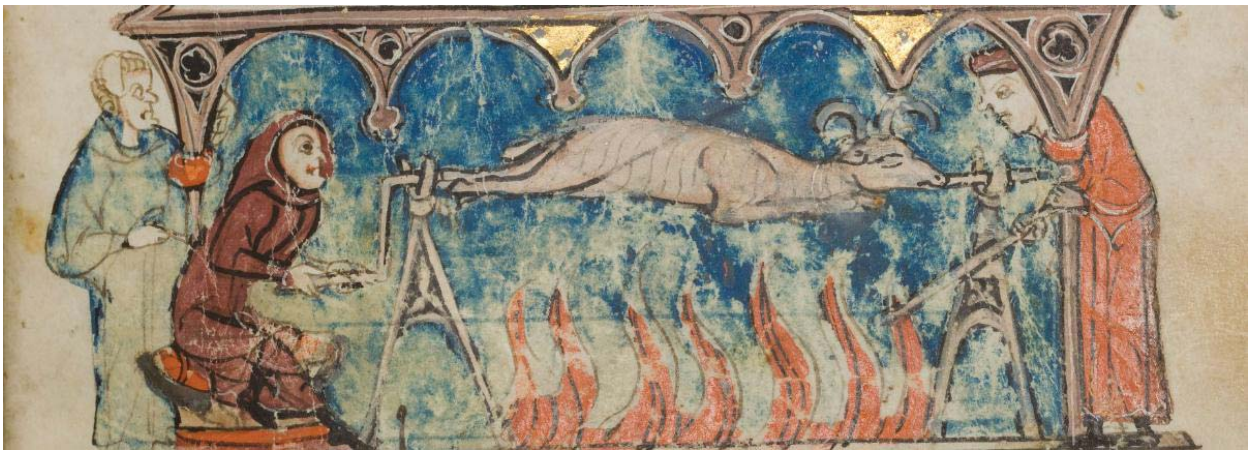

HAGGADÀ SASSOON

Vitel·la
210 × 165 mm. En un volum de 336 pàgines
Catalunya? o sud de França, dècada del 1320
Jerusalem, The Israel Museum, 181/041

L'*Haggadà Sassoon* rebé el nom del seu antic propietari, David Solomon Sassoon (1880-1942), i arran de la seva venda a Sotheby's l'any 1975 va ser adquirida posteriorment per l'estat d'Israel per ser conservada al Museu d'Israel (IM) de Jerusalem a través d'un donant anònim.

El manuscrit està escrit en escriptura sefardita quadrada i semicursiva i en escriptura provençal i asquenazita semicursiva posterior (p. 253-336).

El text del manuscrit conté les lleis i els costums de la Pasqua jueva (p. 2-41) escrites a doble columna (p. 2-34) i el text de l'haggadà (p. 33-149), i es conclou amb himnes relacionats amb el *séder*, tractats bíblics de *Péssakh* i *Xavuot*, i *azarot* per a *Xavuot* de Xelomó ibn Gabirol.

Si bé aquesta haggadà no conté cicles bíblics a pàgina sencera a l'inici del manuscrit, destaca per l'exuberància decorativa dels folis del text, amb unes desenvolupades marginàlies plenes de motius vegetals, animals, híbrids i grotescos, amb un estil que denota influències afrancesades i italianitzants. Entre el programa decoratiu, a més de la marginàlia, sobresurten les il·luminacions que es relacionen amb el contingut del text, amb temàtica bíblica i cerimonial. Es pot assenyalar, en aquest sentit, la il·luminació dedicada a les quatre copes que han de ser begudes durant el ritual (p. 22), els cinc rabins de Bené Braq (p. 49), rabí Elazar (p.

51), els quatre fills (p. 54, 56, 57 i 58), les deu plagues d'Egipte (p. 94), rabí Elièzer (p. 97), rabí Aquivà (p. 100), rabí Gamliel (p.109), l'anyell pasqual (p.110), la *matsà* (p. 112) i el *maror* (p. 114), i l'àngel que aboca sang sobre els caps dels infidels (p. 126), a més d'altres il·luminacions literals del text.

L'haggadà va ser datada cap al 1320 pel seu estil dins del segon gòtic lineal, amb una cronologia similar a l'*Haggadà d'Or*. L'estil, comú a partir del segon quart de segle XIV, es pot enquadrar dins de la zona de la Corona d'Aragó. Per l'estilització de les figures i el tipus de grotescos, Narkiss va assenyalar una influència francesa, mentre que els fullatges denotarien una influència bolonyesa, similar a la que es reflectiria al *Decretum Gratiani* de la Biblioteca Nacional de Viena (cod. Series Nova 4444). Tot i el caràcter ornamental, alguns guerrers dibuixats tenen una heràldica pròpia de la Corona d'Aragó, amb pals de gules sobre fons daurat (com bé es pot observar a les pàgines 20 i 26).

En relació a la història del manuscrit, en aquesta haggadà també es pot trobar la signatura d'un censor italià de l'any 1687 (p. 332), cosa que testimoniaria que el manuscrit va arribar a Itàlia després que els seus propietaris marxessin de la Corona d'Aragó.

RABINOWICZ (1966); NARKISS (1969), p. 62-63; FISHOF (1992); WEISER (1992).

The Sassoon Haggadah. The Israel Museum. [En línia], London, The British Library, [Consulta: 1/02/2018]:
<http://museum.imj.org.il/imagine/galleries/viewItemE.asp?case=26&itemNum=361168>

p.2: primera pàgina miniada de l'haggadà amb decoració marginal

p.42: “Aquest és el pa d’aflicció que van menjar els nostres pares”[…]

p.51: rabí Elazar

p.56: el fill malvat

p.109: rabí Gamliel

HAGGADÀ KAUFMANN

Vitel·la prima
221-223 × 195-199 mm. En un volum de II+ 60+ II folis
Catalunya ?, segona meitat del segle XIV
Budapest, Hungarian Academy of Sciences, Oriental Library, Kaufmann Collection, ms. A 422

L'*Haggadà Kaufmann,* produïda més tardanament que les altres *haggadot* catalanes il·luminades, data de la segona meitat del segle XIV. Tot i això, com que no mostra paral·lelismes evidents amb altres manuscrits catalans, sorgeix el dubte de si pot ser considerada procedent d'aquest territori o no. L'escriptura de tipus sefardita quadrada i els escuts heràldics, l'una pertanyent a Castella i els altres a la Corona d'Aragó, han fet situar el manuscrit dins la península Ibèrica. La il·luminació, però, que es podria haver executat en diverses fases, no es pot assegurar que es realitzés en territori català. Actualment el manuscrit conté 14 quadernets: d'una banda, cinc bifolis independents al principi del volum (f. 1-10) i dos al final (f. 57-60), amb il·luminació a pàgina sencera, pintada a la part de la carn del pergamí; d'altra banda, set quadernets pel text de l'haggadà (f. 11-56): cinc amb quatre folis dobles, un bifoli i un darrer quadern amb dos folis dobles.

Si l'haggadà conté, com és habitual en aquest tipus de manuscrits, pregàries, poemes i el text del sopar ritual de Pasqua, una de les seves particularitats és que presenta actualment una estructura ben diferent de la que devia ser l'original. Les il·luminacions a pàgina sencera es troben al principi i al final del còdex i queden al mig del text de l'haggadà. En la composició original, igual que les altres *haggadot* catalanes, les escenes bíbliques devien estar col·locades totes a l'inici, en quadernets de sis folis, i el text devia estar dividit per quadernets de vuit folis, tret de l'últim. Se suposa que es va descol·locar l'ordre primigeni quan es va tornar a

enquadernar el manuscrit, probablement abans del segle XVI, com es pot comprovar en una inscripció de la que havia estat inicialment la primera pàgina.

El còdex es compon de 14 miniatures a pàgina sencera (f. 1v-10r, 57v-60r) i el text de l'haggadà decorat (f. 11v-56r). Cada pàgina està dividida en dos compartiments i s'arriba a un nombre de 28 il·lustracions. Les imatges bíbliques relaten la història de l'Èxode, des del descobriment de Moisès fins a la dansa de Míriam, fent èmfasi en la infància i la joventut de Moisès, l'episodi de l'esbarzer ardent i la seva missió divina, les deu plagues, fins a arribar finalment a la sortida d'Egipte. A més, també s'aprecia l'escena ritual dels preparatius de l'àpat pasqual (f. 2r). A causa del deslligament del còdex i el desordre de les pàgines, el còdex comença amb la desena plaga. La hipòtesi de reconstrucció va ser formulada per Bezalel Narkiss i Gabrielle Sed-Rajna, que van situar les il·luminacions al principi del manuscrit. Atès que el nombre de folis per quadernet no és proporcional, es podria haver perdut algun foli amb imatges bíbliques.

A més de les il·luminacions a pàgina sencera, també es poden trobar il·luminacions col·locades dins del text de l'haggadà, de temàtica bíblica i ritual. Entre les primeres cal mencionar les escenes del treball forçat dels israelites (f. 15v), l'infanticidi promogut pel faraó (f. 27v) i els israelites sortint d'Egipte (f. 43). Pel que fa a les escenes rituals, destaquen els moments més importants de l'àpat pasqual (f. 11v, 41v, 45r, 42r), a més de la representació del rabí Aquivà, la paràbola dels quatre fills, la *matsà* i el *maror*. S'observen també altres il·lustracions referents a la paraula inicial, que sol estar decorada amb panells de filigrana, i marginàlies amb diferents animals i fullatge.

Els investigadors han recalcat que l'haggadà té un estil italià força notable. Segons Sed-Rajna, l'haggadà segurament va ser feta per un equip de cinc persones, i per aquesta raó presenta una qualitat diversa. Va anomenar l'artista principal «Mestre de l'*Haggadà Kaufmann*», d'estil d'ascendència italiana, diferenciat de la resta per utilitzar colors clars i transparents, amb la figuració de característiques cares arrodonides amb galtes vermelles. El que sembla clar és que, a banda de les miniatures bíbliques, es van afegir al manuscrit decoracions marginals d'intervenció posterior de menys qualitat.

El fet que es representi l'àngel de l'esbarzer ardent amb trets propis de Crist ha fet pensar que els artífexs eren cristians o que es copiés literalment d'un model cristià.

Pel que fa a la història del manuscrit, no se sap res dels seus comitents ni dels artífexs, ja que el nom del propietari original va ser esborrat. Es pot llegir, però, una inscripció que testimonia que durant el segle XVII el còdex era a Itàlia.

SCHEIBER (1957); NARKISS (1969), p. 70-71; METZGER (1973), vol. 1, p. 369-370; SED-RAJNA (1990).

Kinga DÉVÉNYI (dir.), Tamás SAJÓ (ed.), *Dávid Kaufmann* [En línia], Budapest, Library of the Hungarian Academy of Sciences, 2008, [Consulta: 1/02/2018]: <http://kaufmann.mtak.hu/es/ms422/ms422-coll2.htm>

Selecció d'il·lustracions

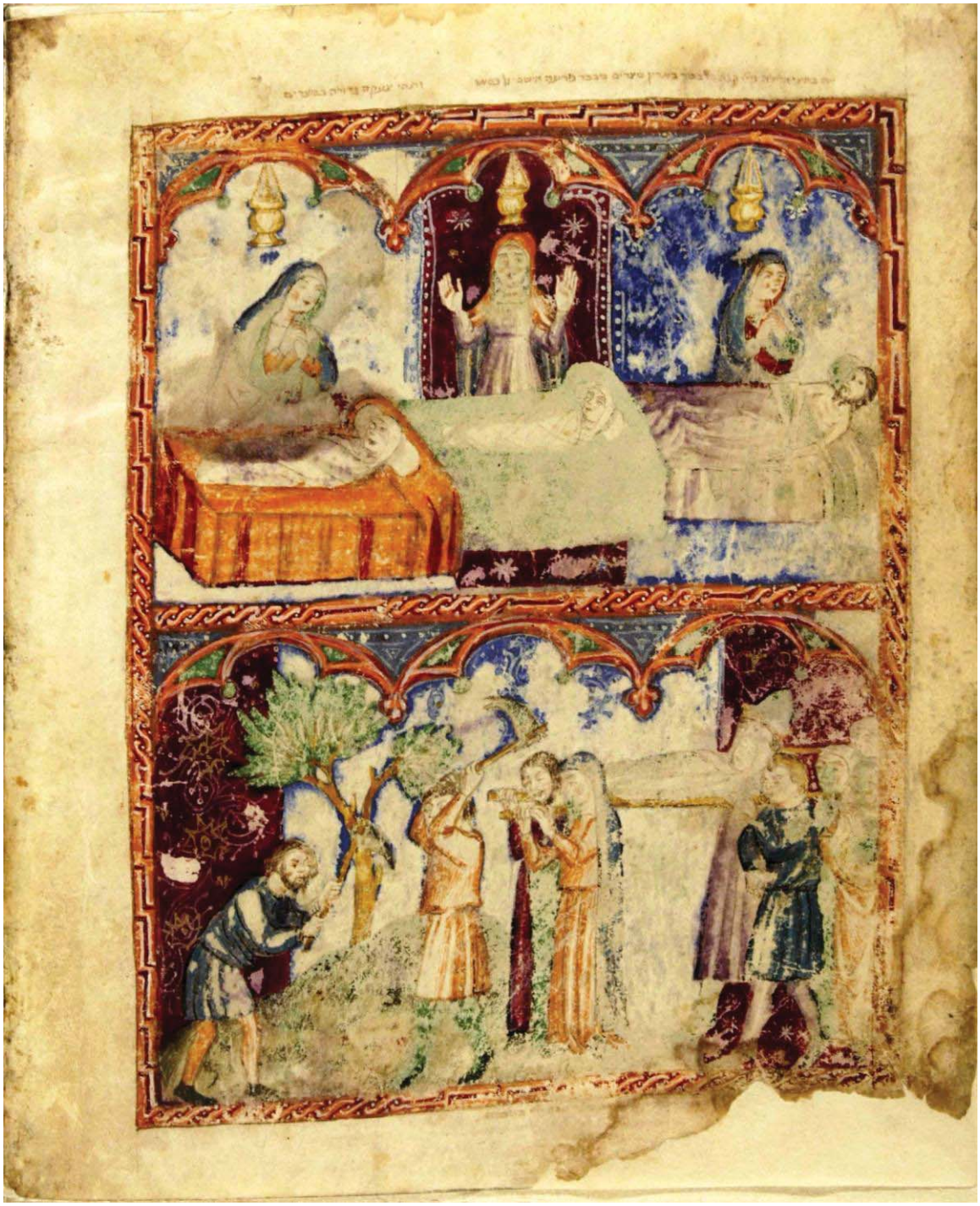

f.1v: Escenes de l'Èxode: mort dels primogènits; enterrament del primogènit

f.2r: Escena cerimonial: celebració del sopar pasqual

f. 3v: Escenes de l'Èxode: dansa de Míriam; els israelites entonen un càntic en honor a Déu

f.9v: Escenes de l'Èxode: Moisès infant pren la corona del cap del faraó; la prova de Moisès infant ajudat per un àngel

f.19v: escena del text de l'haggadà: el fill que no sabia què preguntar

BIBLIOGRAFIA DE LES FITXES DEL CATÀLEG

ALCOY (2000)
ALCOY, Rosa, «Arts del llibre a Catalunya», *Arts del llibre, manuscrits, gravats, cartells*, Col. Art de Catalunya, n. 10, Barcelona, L'Isard, 2000, p. 11-149.

ALCOY - BARCELÓ, Alba (en premsa)
ALCOY, Rosa; BARCELÓ, Alba, «History of a Lost Haggadah. Beyond the Golden Haggadah and the Sister Haggadah», en premsa.

AVRIN (1991)
AVRIN, Leila, «The Mocatta Haggadah and Other Works by the Master of the Catalan Mahzor», ROWLAND SMITH Diana; SALINGER, Peter Shmuel (eds.), *Hebrew Studies: Papers Presented at a Colloquium on Resources for Hebraica in Europe, Held at the School of Oriental and African Studies, University of London, 11-13 September 1989/11-13 Elul 5749*, London, 1991, p. 139-148.

BARCELÓ PLANA (2013)
BARCELÓ PLANA, Alba, *Els cicles de l'Antic Testament en la Golden Haggadah (British Library, Add. MS 27210) i el seu context,* treball final del Màster Estudis Avançats en Història de l'Art, Universitat de Barcelona, 2013.

BARCELÓ PLANA (2014)
BARCELÓ PLANA, Alba, «El cicle de l'Èxode en l'Haggadà d'Or, una obra catalana a Anglaterra», *Art Fugitiu. Estudis d'art medieval desplaçat*, ALCOY, Rosa (ed.) EMAC, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2014, p. 411-422.

BATTERMAN (2004)
BATTERMAN, Michael A., «Genesis in Vienna: the Sarajevo Haggadah and the Invention of Jewish Art», AREFORD David S.; ROWE, Nina A. (ed.), *Excavating the Medieval Image: Manuscripts, Artists, Audiences: Essays in Honor of Sandra Hindman*. Burlington, VT, Ashgate Publishing Company, 2004, p. 309-329.

BLASCO ORELLANA (2004)
BLASCO ORELLANA, Meritxell, «L'Haggadah de Sarajevo: una joia universal de l'art hebraicocatalà», *Mediterraneum: L'Esplendor de la mediterrània medieval s. XIII-XV*, Barcelona, Lunwerg, 2004, p. 261-267.

BOHIGAS (1965- 1967)
BOHIGAS, Pere, *Ilustración*, Barcelona, Asociación de bibliófilos de Barcelona, vol. II, 1a part, 1965, 2a part, 1967.

BRODERICK (1984)
BRODERICK, Herbert R., «Observations on the Creation Cycle of the Sarajevo Haggadah», *Zeitschrift für Kunstgeschichte,* 47, 3, 1984, p. 320-332.

BUDA (2011)
BUDA, Zsofia, «Heavenly Envoys: Angels in Jewish Art», JARITZ, Gerhard (ed.), *Angels, Devils: The Supernatural and Its Visual Representation (CEU Medievalia),* Budapest, Central European University Press, 2011, p. 117-134.

COHEN (1989)
COHEN, Evelyn, «La Haggadah de Prato», *Shalom*, 6, 1989, p. 29-33.

COHEN (1990)
COHEN, Evelyn, «The Prato Haggadah: A Repertoire of Medieval Art», *Women's League Outlook,* 60/3, 1990, p. 25-26.

COHEN (1992)
COHEN, Evelyn, «L'artista della Haggadah di Prato: Tradizionalista ed innovatore», *Atti del III Convegno di storia della miniatura: Il codice miniato, rapporti, tra codice, testo e figurazione*, Firenze, Olschki Ed., 1992, p. 439-52.

COHEN (1994)
COHEN, Evelyn C., «The Sister Haggadah and its poor relation», *Proceedings of the Eleventh Journal of World Congress of Jewish Studies,* Jerusalem, World Union of Jewish Studies, 1994, p. 17-24.

COHEN (1998)
COHEN, Evelyn M., «Three Sephardic Haggadot and a Possible Missing Link», HAXEN, Ulf; TRAUTNER-KROMANN Hanne; GOLDSCHMIDT SALAMON, Karen Lisa (ed.), *Jewish Studies in a New Europe; Proceedings of the Fifth Congress of Jewish Studies in Copenhagen 1994*, Copenhagen, Det Kongelige Bibliotek, 1998, p. 142-51.

COHEN (2015)
COHEN, Evelyn M., «The Artist of the Barcelona Haggadah», *The Late Medieval Hebrew Book in the Western Mediterranean: Hebrew Manuscripts and Incunabula in Context*, Études sur le Judaisme Médiéval, 65, Leiden, Boston, Brill, 2015, p. 249-265.

DAVID - MUÑOZ BASOLS (2011)
DAVID, Marianne; MUÑOZ BASOLS, Javier, «The Sarajevo Haggadah: A Cultural Metaphor for Diaspora Studies», *Defining and Re-Defining Diaspora: From Theory to Reality*, Oxford, Inter-Disciplinary Press, 2011, p. 251-270.

EPSTEIN (1997)
EPSTEIN, Marc M., *Dreams of Subversion in Medieval Jewish Art and Literature*, Pennsylvania, Pennsylvania State University Press, 1997, p. 128.

EPSTEIN (2011)
EPSTEIN, Marc M., *The Medieval Haggadah. Art, Narrative, and Religious Imagination,* New Haven, Conn. Yale University Press, 2011.

EPSTEIN – LOEWE – SCHONFIELD (2016)
EPSTEIN, Marc M.; LOEWE, Raphael; SCHONFIELD, Jeremy, *The Brother Haggadah: A Medieval Sephardi Masterpiece in Facsimile,* United Kingdom, Thames Hudson Ltd, 2016.

ESCANDELL PROUST (2011-2012)
ESCANDELL PROUST, Isabel, «"La Hagadà d'Or", revisada. Aproximació al seu context historicoartístic i noves propostes», *Lambard: Estudis d'art medieval*, n. 23, 2011-2012, p.103-128.

ESPAÑOL (1991)
ESPAÑOL, Francesca, «La Catedral de Lleida: arquitectura y escultura trecentistas», *Actes del Congrés de la Seu Vella de Lleida*, Lleida, Pagès i Editors, 1991, p. 181-213.

FISHOF (1992)
FISHOF, Iris (1992), «A legacy on parchment: the Sassoon Spanish Haggadah», *Israel Museum journal*, 10, 1992, p. 9-14.

FRANCO MATA (1987)
FRANCO MATA, María Ángela, «El Génesis y el Éxodo en la cerca exterior del Coro de la Catedral de Toledo», *Toletvm*, n. 21, 1987, p. 53-160.

FRANCO MATA (1993)
FRANCO MATA, María Ángela, «Relaciones artísticas entre la Haggadah de Sarajevo y la cerca exterior del coro de la catedral de Toledo», *Espacio, Tiempo y Forma,* Serie VII, H. del Arte, t. 6, 1993, p. 65-80.

FREEHOF (1962)
FREEHOF, Solomon B., «Home Rituals and the Spanish Synagogue», *Studies in Honor of A. A. Neuman,* Leiden, Brill, 1962, p. 222-227.

FRIEDMAN (1986)
FRIEDMAN, Mira, «A Jewish Motif of the Creation of Man», *Proceedings of the Ninth World Congress of Jewish Studies*, Division D, vol. II, Jerusalem, World Union of Jewish Studies, 1986, p. 1-7.

GOLDSTEIN (1990)
GOLDSTEIN, David, «La Haggadá de Barcelona», *FMR*, 3, 1990, p. 39-65.

GUTMANN (1965)
GUTMANN, Joseph, «The Illuminated Medieval Passover Haggadah: Investigations and Reserach Problems», *Studies in Bibliography and Booklor*e, VII, 1965, p. 3-25.

GUTMANN (1978)
GUTMANN, Joseph, *Hebrew Manuscript Painting*, New York, Braziller, 1978.

HALPERIN (2008)
HALPERIN, Dalia Ruth, *Illuminating in Micrography—Between Script and Brush: The Catalan Micrography Mahzor MS Heb 8°6527 in the Jewish National and University Library in Jerusalem,* tesi doctoral, Hebrew University of Jerusalem, 2008.

HARRIS (2002)
HARRIS, Julie, «Polemical Images in the Golden Haggadah, British Library Add. MS 27210», *Medieval Encounters*, 8, 2002, p. 105-122.

KOGMAN-APPEL (1993)
KOGMAN-APPEL, Katrin, «Die Modelles des Exoduszyklus der goldenen Haggada (London, British Library, Add. 27210)», *Judentum-Ausblicke und Einsichten: Festgabe für Kurt Schubert zum siebzigsten Geburtstag,* Judentum und Umwelt, 43, Frankfurt am Main, Peter Lang, 1993, p. 269-299.

KOGMAN-APPEL (1996)
KOGMAN-APPEL, Katrin, «Der Exoduszyklus der Sarajevo Haggada: Bemerkungen zur Arbeitsweise spätmittelalterlicher jüdischer Illuminatoren und ihrem Umgang mit Vorlagen», *Gesta*, 35, 2, 1996, p. 111-127.

KOGMAN-APPEL (1997a)
KOGMAN-APPEL, Katrin, «The Sephardic Picture Cycles and the Rabbinic Tradition: Continuity and Innovation in Jewish Iconography», *Zeitschrift für Kunstgeschichte*, 60, 1997, p. 451-482.

KOGMAN-APPEL (1997b)
KOGMAN-APPEL, Katrin, «The Picture Cycles of the Rylands Haggadah and the So-Called Brother Haggadah and Their Relation to the Western Tradition of Old Testament Illustration», *Bulletin of the John Rylands University Library*, 79, 2, 1997, p. 3-20.

KOGMAN-APPEL (2000)
KOGMAN-APPEL, Katrin, «Coping with Christian Pictorial Sources: What Did Jewish Miniaturists Not Paint?», *Speculum*, 75, 2000, p. 816-858.

KOGMAN-APPEL (2004)
KOGMAN-APPEL, Katrin, *Jewish Book Art Between Islam and Christianity: the Decoration of Hebrew Bibles in Medieval Spain*, Lieden, Brill, 2004.

KOGMAN-APPEL (2006)
KOGMAN-APPEL, Katrin*, Illuminated Haggadot from Medieval Spain. Biblical Imagery and the Passover Holiday,* Pennsylvania, University Park, Pennsylvania State University Press, 2006.

LEVEEN (1944)
LEVEEN, Jacob, *The Hebrew Bible in Art*, Londres, Oxford University Press, 1944.

LOEWE (1988)
LOEWE, Raphael (ed.), *The Rylands Haggadah. A Medieval Masterpiece in Facsimile,* London, Thames and Hudson, 1988.

LUZZATTO (1864)
LUZZATTO, Samuel D., *Catalogue de la bibliothèque de littérature hébraïque et orientale de feu M. Joseph Almanzi*, Padova, 1864.

MANN (2010)
MANN, Vivian B., «Jews and Altarpeices in Medieval Spain», MANN, Vivian B. (ed.), *Uneasy Communion: Jews, Christians, and the Altarpieces of Medieval Spain*, London, Giles, 2010, p. 105-106.

MARGOLIOUTH (1899-1935)
MARGOLIOUTH, George, *Catalogue of the Hebrew and Samaritan Manuscripts in the British Museum*, 4 vol., London, British Museum, 1899-1935 [vol. I-III repr. 1965].

METZGER (1967)
METZGER, Mendel, «Two fragments of a Spanish Fourteenth-century *Haggadah*», *Gesta,* VI, 1967, p. 25-34.

METZGER (1973)
METZGER, Mendel, *La Haggadah enluminée. Étude Iconographique et Stylistique des manuscrits enluminés et décorés de la Haggada du XIII au XVIè siècle. Études sur le judaïsme médiéval*, Leiden, Brill, 1973.

MODONA (1889)
MODONA, Leonello, *Cataloghi dei codici orientali di alchune biblioteche d'Italia*, fascicolo 4, *Catalogo dei codici ebraici della Biblioteca della R. Università di Bologna*, Firenze, Tipografia dei successori Le Monnier, 1889, p. 338.

MÜLLER - Von SCHLOSSER (1898)
MÜLLER, David H.; SCHLOSSER, Julius VON, *Die Haggadah von Sarajevo*, 2 vol., Viena, A. Hölder, 1898.

NARKISS (1963)
NARKISS, Bezalel, *The Illustrations to the Haggadah [B.M. ms.27210], and its Relation to other Jewish and Christian Biblical Cycles*, tesi doctoral, London, University of London, 1963.

NARKISS (1969)
NARKISS, Bezalel, *Hebrew illuminated manuscripts,* Jerusalem, Encyclopaedia Judaica; Nova York, Leon Amiel 1969, (1974).

NARKISS (1970)
NARKISS, Bezalel, *The Golden Haggadah,* Londres, The British Library, 1970.

NARKISS (1982)
NARKISS, Bezalel, *Hebrew Illuminated Manuscripts in the British Isles: A Catalogue Raisonné. The Spanish and Portuguese Manuscripts*, 2 vol., Jerusalem, London, Oxford University Press for the Israel Academy of Sciences and Humanities and the British Academy, 1982.

NARKISS (1997)
NARKISS, Bezalel, *The Golden Haggadah,* Londres, The British Library, 1997.

LOEWE (1988)
LOEWE, Raphael (ed.), *The Rylands Haggadah. A Medieval Masterpiece in Facsimile,* London, Thames and Hudson, 1988.

PIK WAJS (2005)
PIK WAJS, Galia, «El Midrash y la Hagadá, fuentes de la iconografía bíblica del prólogo miniado de la Hagadá de Sarajevo», *De arte: revista de historia del arte*, 4, 2005, p.17-34.

RABINOWICZ (1966)
RABINOWICZ Harry, «The Sassoon Treasures», *The Jewish Quarterly Review*, University of Pennsylvania Press, vol. 57, n. 2, oct. 1966, p. 136-153.

RADOJČIČ (1953)
RADOJČIČ, Svetozar, *Haggadah of Sarajevo*, Beograd, The magazine "Jugoslavija", 1953.

ROSENAU (1953-1954)
ROSENAU, Helen, «Notes on the Illumination of the Spanish Haggadah in the John Rylands Library», *Bulletin of the John Rylands Library,* 36, 1953-1954.

ROTH (1960)
ROTH, Cecil, «The John Rylands Haggadah», *Bulletin of the John Rylands Library,* XLIII, 1960, p. 131-159.

ROTH (1963)
ROTH, Cecil, *The Sarajevo Haggadah*, Beograd, Prosveta, 1963.

Sacred: Books of the Three Faiths (2007)
Sacred: Books of the Three Faiths: Judaism, Christianity, Islam, London, British Library, 2007.

SCHEIBER (1957)
SCHEIBER, Alexander (ed.), *The Kaufmann Haggadah*, Budapest, Hungarian Academy of Sciences, 1957.

SCHONFIELD (1992)
SCHONFIELD, Jeremy (ed.), *The Barcelona Haggadah: an Illuminated Passover Compendium from 14th- Century Catalonia in Facsimile* (MS British Library Additional 14761), Londres, Facsimile Editions, 1992 [facsímil].

SCHUBERT (1976)
SCHUBERT, Ursula, «Die Erschaffung Adams in einer spanischen Haggadah-Handschrift des 14. Jahrhunderts (Br. Mus. Or. 2884) und ihre spätantike jüdische Bildvorlage», *Kairos,* 18, 1976, p. 213-217.

SED-RAJNA (1987)
SED-RAJNA, Gabrielle, *La Bible hébraïque*, Fribourg, Office du Livre, 1987.

SED-RAJNA (1990)
SED-RAJNA, Gabrielle (ed.), *The Kaufmann Haggadah: a 14th century Hebrew manuscript from the Oriental collection of the Library of the Hungarian Academy of Sciences,* Hongria, Kultura International, 1990. [suplement adjunt de l'edició facsímil].

SHALEV-EYNI (2010)
SHALEV-EYNI, Sarit, «Who are the Heirs of the Hebrew Bible? Sephardic Visual Historiography in a Christian Context», *Medieval Encounters*, 16, 2010, p. 23-63.

SIERRA (1952-1953)
SIERRA, Sergio, «Hebrew Codices with Miniatures Belonging to the University Library of Bologna», *The Jewish Quarterly Review*, vol. 43, n. 3, January 1953, p. 229-247.

TAHAN (2007)
TAHAN, Ilana, *Hebrew Manuscripts: The Power of Script and Image*, Londres, The British Library, 2007.

WEISER (1992)
WEISER, Rafael (ed.), *Books from Spain*, Jerusalem, The Israel Museum, 1992.

WERBER (1988)
WERBER Eugene (ed.), *The Sarajevo Haggadah*, Beograd, Prosveta; Sarajevo, Svjetlost, 1988.

WISCHNITZER (1923)
WISCHNITZER, Rachel, «Illuminated Haggadahs», *Jewish Quartely Review*, XIII, 1922-1923, p. 208-215.

II. APÈNDIX FOTOGRÀFIC

IMATGES

Fig. 1. *Bíblia de Perpinyà*, Perpinyà, 1299, París, BNF, ms. Hébr. 7, f. 12v-13r

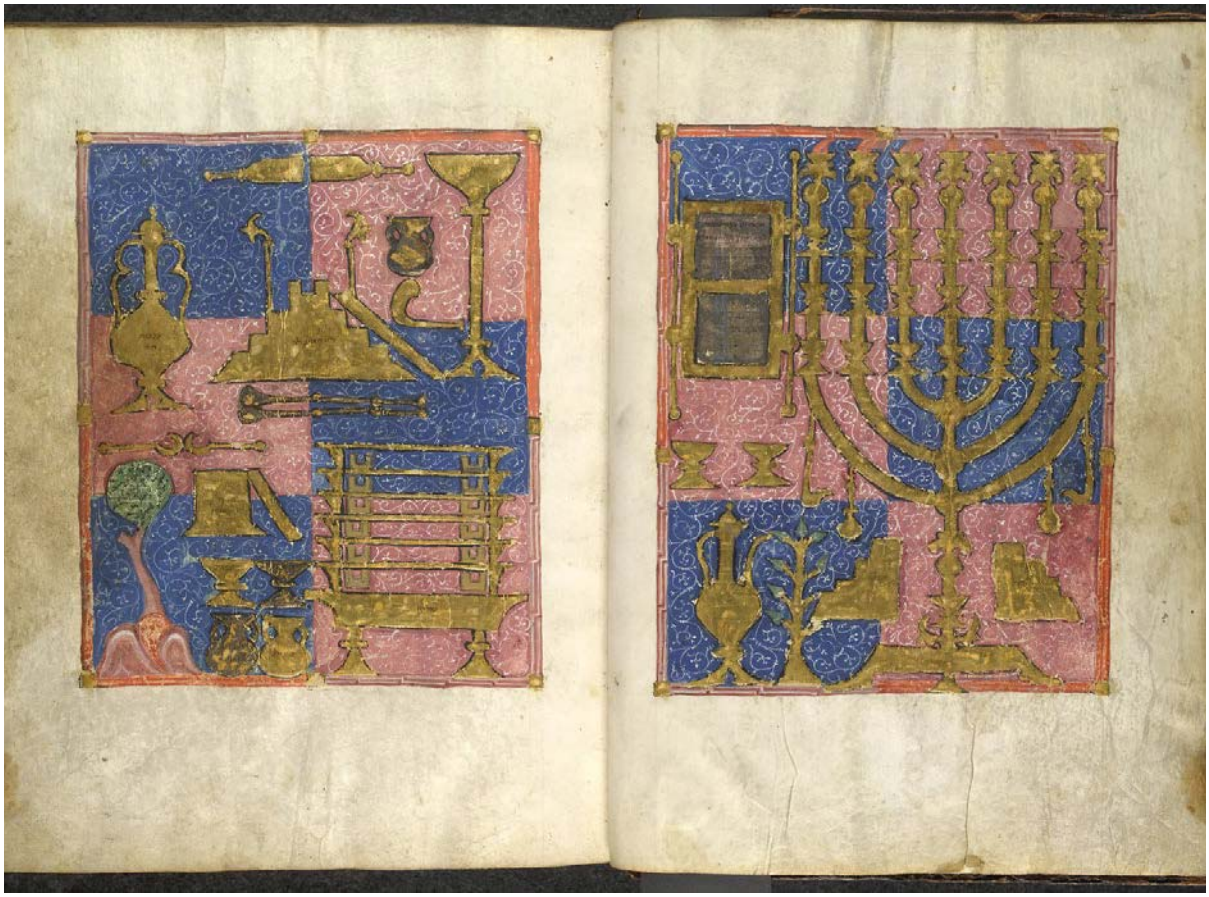

Fig. 2. *Bíblia Catalana Harley*, Catalunya, primera meitat del segle XIV, Londres, British Library, ms. Harley, 1528, f. 7v-8r.

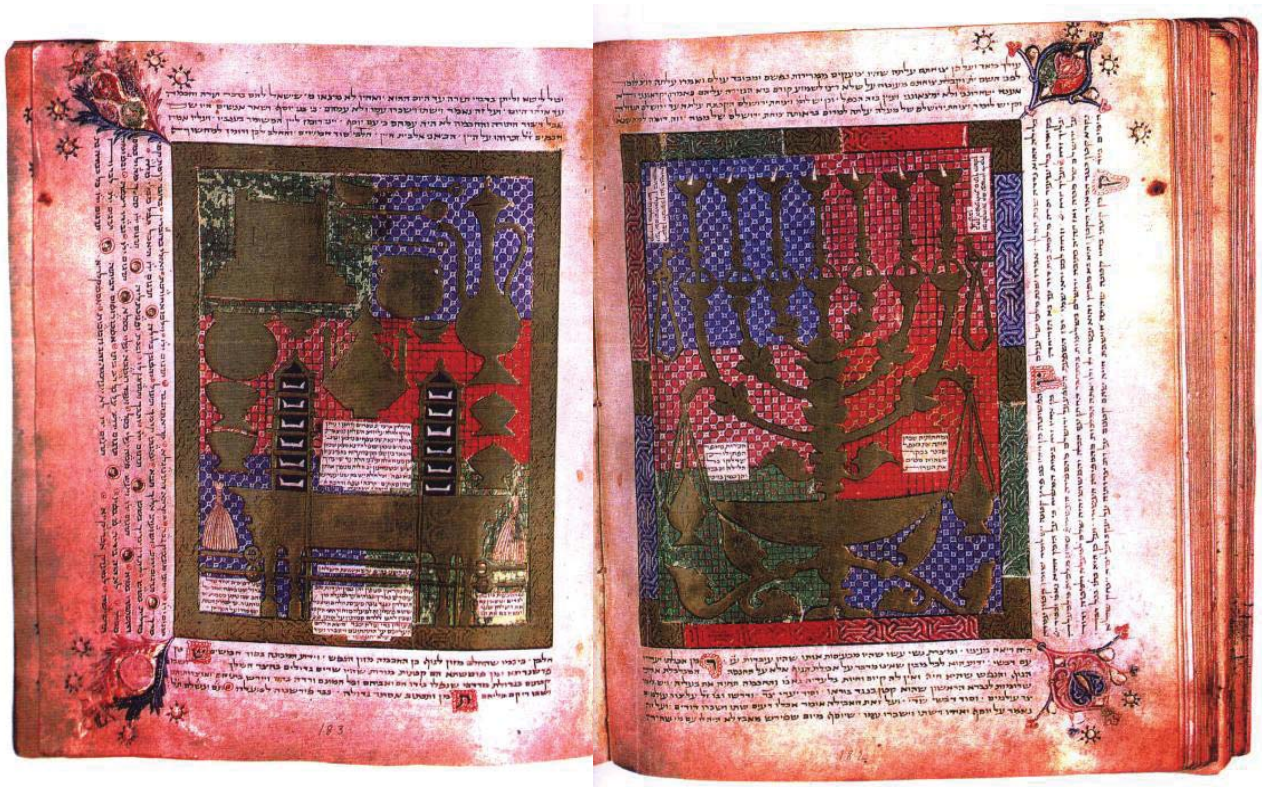

Fig. 3. *Bíblia Farkhi,* Catalunya, 1366-1382, Letchworth, Col·lecció Sassoon, ms. 368, f. 182v i 183r

Fig. 4. *King's Bible*, Solsona, 1384, Londres, British Library, ms. Kings's 1, f. 3r

Fig. 5. *Mixné Torà,* Catalunya, *c.* 1360, París, BNF, ms. Hébr. 337, f. 390r

Fig. 6. *Guia de Perplexos de Maimònides,* Barcelona, 1347-1348, Copenhaguen, Kongelige Bibliotek, ms. Hebr XXXVII

Fig. 7. *Compendi dels llibres de Galè,* Barcelona, *c.* 1345-1348, París, BNF, ms. Hébreu 1203, f. 45v

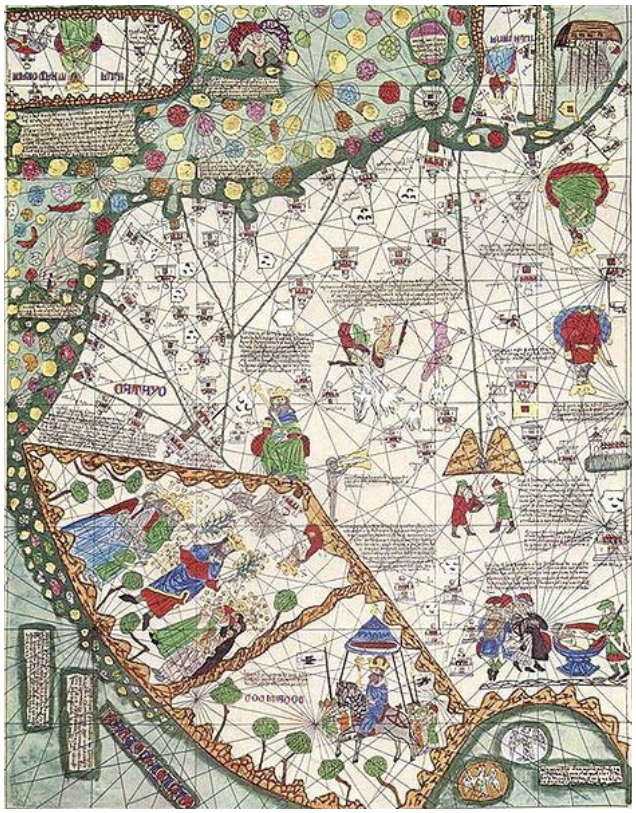

Fig. 8. *Atles català,* Mallorca, *c.* 1375, París, BNF, Esp. 30 (sisè full)

Fig. 9. *Haggadà de Sarajevo*, plaga del primogènit (f. 54r)

Fig. 10. *Haggadà Kaufmann*, un nen hebreu és tirat al riu (f. 27v)

Fig. 11. *Haggadà Kaufmann*, el faraó i el seu exèrcit persegueixen els israelites (f. 43r)

Fig. 12. *Haggadà de Barcelona*, Abraham és llançat al foc per ordres del rei Nimrod (f. 36v)

Fig. 13. *Haggadà de Barcelona*, Laban persegueix Jacob (f. 39v)

Fig. 14. *Haggadà de Barcelona*, Jacob i els seus fills marxen cap Egipte (f. 40r)

Fig. 15. *Haggadà de Barcelona* (f. 51r), segona plaga d'Egipte (granota)

Fig. 16. *Haggadà de Sarajevo* (f. 32r), escena de caràcter escatològic: el Temple messiànic

Fig. 17. *Haggadà dels caps d'Ocell* (f. 47r), construcció del futur temple

Fig. 18. *Bíblia ambrosiana* (f. 136r), banquet messiànic

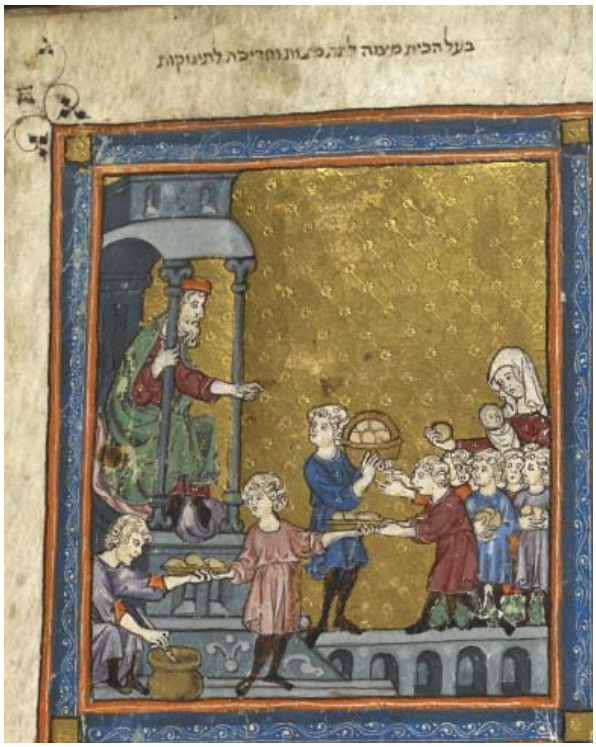

Fig. 19. *Haggadà d'Or* (f. 15r b), escenes cerimonials: l'amo de la casa dona *matsot* i *kharósset*

Fig. 20. *Haggadà Germana* (f. 17r b), escenes cerimonials: l'amo de la casa dona *matsot* i *kharósset*

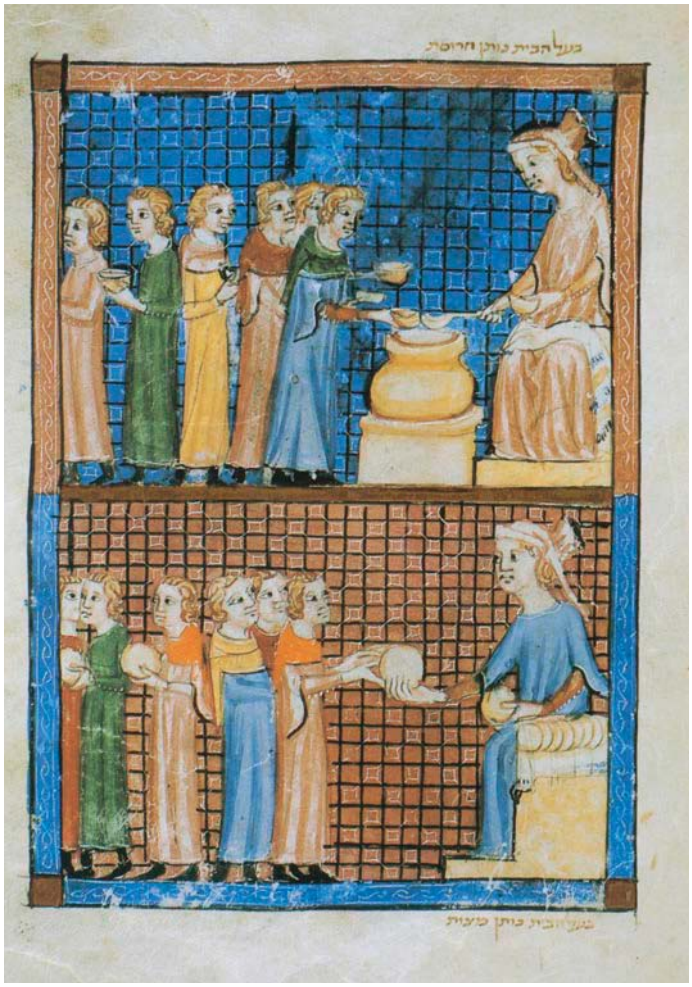

Fig. 21. *Haggadà de Sarajevo* (f. 33v a i b), escenes cerimonials: l'amo de la casa dona *kharósset* i *matsot*

Fig. 22. *Haggadà d'Or* (f. 15r c), neteja de la casa

Fig. 23. *Haggadà Germana* (f. 17r b), neteja de la casa

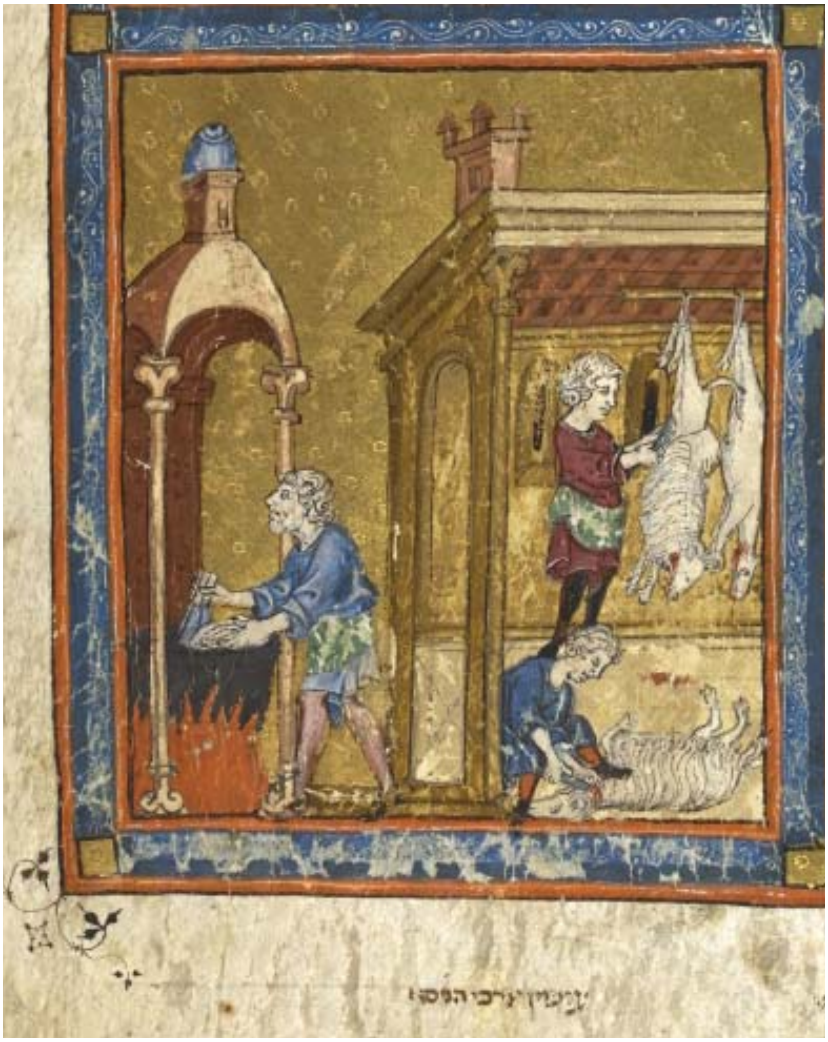

Fig. 24. *Haggadà d'Or* (f. 15r d), sacrifici de l'anyell, neteja de plats

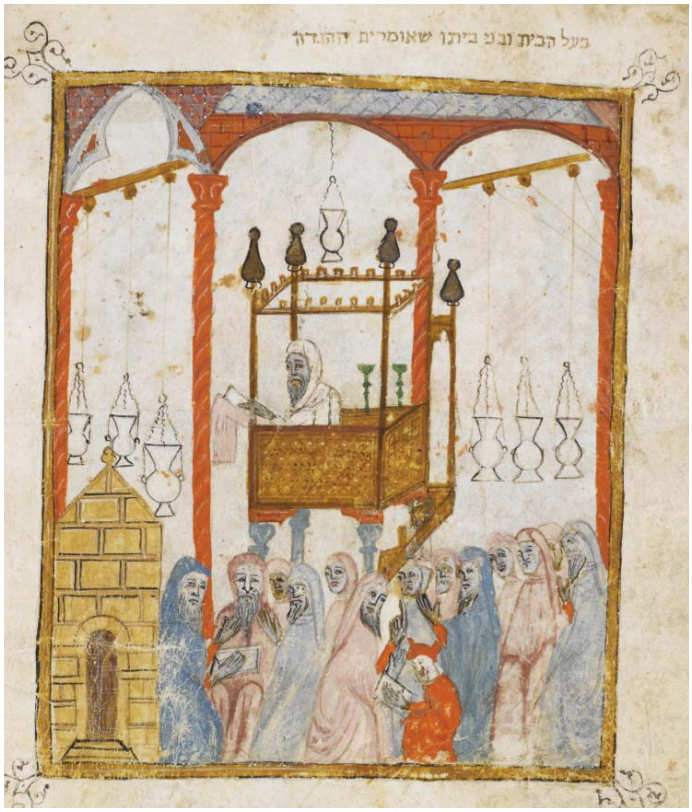

Fig. 25. *Haggadà Germana* (f. 17v), sinagoga

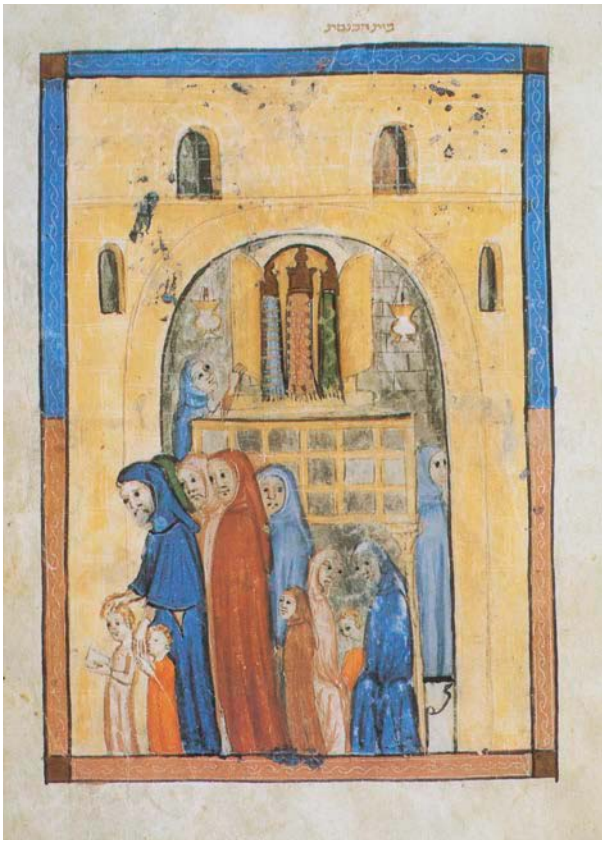

Fig. 26. *Haggadà de Sarajevo* (f. 34r), sinagoga

Fig. 27. *Haggadà de Barcelona* (f. 65v), sinagoga

Fig. 28. *Haggadà Kaufmann* (f. 42r), sinagoga

Fig. 29. *Haggadà Germana* (f. 18r), sopar pasqual

Fig. 30. *Haggadà Germà* (f. 7v), sopar pasqual

Fig. 31. *Haggadà Rylands* (f. 19v), sopar pasqual

Fig. 32. *Haggadà Prato* (f. 36r), sopar pasqual

Fig. 33. *Haggadà de Barcelona* (f. 17v), sopar pasqual

Fig. 34. *Haggadà de Barcelona* (f. 19v), sopar pasqual

Fig. 35. *Haggadà de Barcelona* (f. 20v), sopar pasqual

Fig. 36. *Haggadà de Barcelona* (f. 28v), sopar pasqual

Fig. 37. *Haggadà Kaufmann* (f. 2r), preparacions i sopar pasqual

Fig. 38. *Haggadà Sassoon* (p. 22), les quatre copes

Fig. 39. *Haggadà de Barcelona* (f. 31v), els cinc rabins de Bené Braq

Fig. 40. *Haggadà Germà* (f. 17r), rabí Gamliel

Fig. 41. *Haggadà Rylands* (f. 30v), rabí Gamliel

Fig. 42. *Haggadà Graziano* (f. 22v), rabí Gamliel

Fig. 43. *Haggadà de Sarajevo* (f. 59r), rabí Gamliel

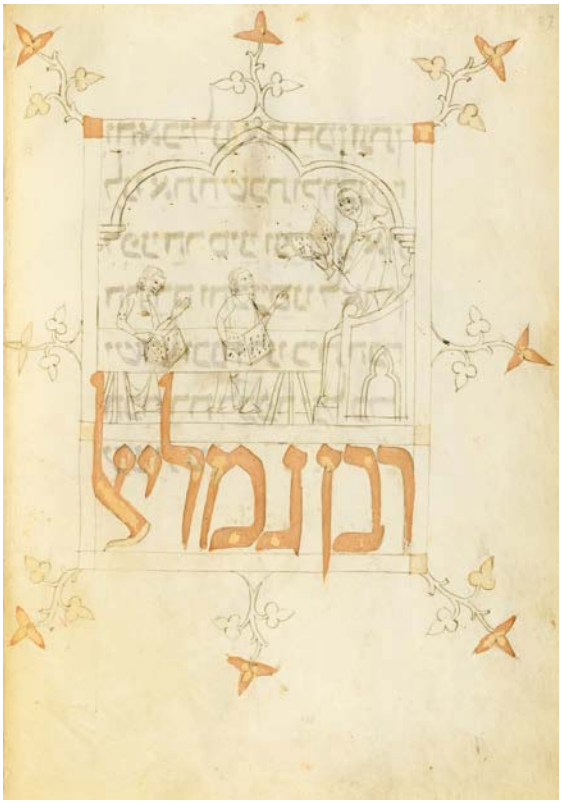

Fig. 44. *Haggadà Prato* (f. 27v), rabí Gamliel

Fig. 45. *Haggadà de Barcelona* (f. 59v), rabí Gamliel

Fig. 46. *Haggadà Germà* (f. 10r), fill savi

Fig. 47. *Haggadà Rylands* (f. 23r), fill savi

Fig. 48. *Haggadà Prato* (f. 5r), fill savi

Fig. 49. *Haggadà de Barcelona* (f. 34r), fill savi

Fig. 50. *Haggadà Kaufmann* (f. 18r), fill savi

Fig. 51. *Haggadà Sassoon* (p. 54), fill savi

Fig. 52. *Haggadà Germà* (f. 10v), fill malvat

Fig. 53. *Haggadà Rylands* (f. 23r), fill malvat

Fig. 54. *Haggadà Prato* (f.5v), fill malvat

Fig. 55. *Haggadà de Barcelona* (f.34v), fill malvat

Fig. 56. *Haggadà Kaufmann* (f. 18v), fill malvat

Fig. 57. *Haggadà Sassoon* (p. 56), fill malvat

Fig. 58. *Haggadà Prato* (f. 6v), fill simple

Fig. 59. *Haggadà de Barcelona* (f. 35r), fill simple

Fig. 60. *Haggadà Kaufmann* (f. 19r), fill simple

Fig. 61. *Haggadà Sassoon* (p. 57), fill simple

Fig. 62. *Haggadà Prato* (f. 6v), fill que no sabia què preguntar

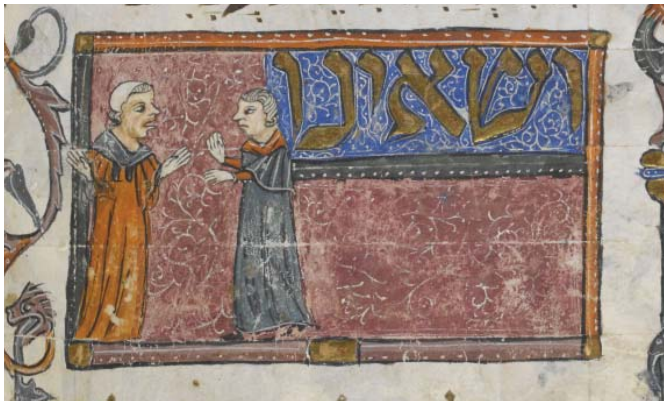

Fig. 63. *Haggadà de Barcelona* (f. 35v), fill que no sabia què preguntar

Fig. 64. *Haggadà Kaufmann* (f. 19v), fill que no sabia què preguntar

Fig. 65. *Haggadà Sassoon* (p. 58), fill que no sabia què preguntar

Fig. 66. *Haggadà de Sarajevo* (f. 59v), anyell pasqual

Fig. 67. *Haggadà Prato* (f. 28r), anyell pasqual

Fig. 68. *Haggadà Kaufmann* (f. 38r), anyell pasqual

Fig. 69. *Haggadà Sassoon* (p. 110), anyell pasqual

Fig. 70. *Haggadà de Barcelona* (f. 60r), anyell pasqual

Fig. 71. *Haggadà d'Or* (f. 44v), *matsà*

Fig. 72. *Haggadà Germana* (f. 51v), *matsà*

Fig. 73. *Haggadà Sassoon* (p. 112), *matsà*

Fig. 74. *Haggadà Germà* (f. 17v), *matsà*

Fig. 75. *Haggadà Rylands* (f. 31r), *matsà*

Fig. 76. *Haggadà de Sarajevo* (f. 60r), *matsà*

Fig. 77. *Haggadà Bolonya-Mòdena* (f. 6v, part de Mòdena), *matsà*

Fig. 78. *Haggadà Prato* (f. 29r), *matsà*

Fig. 79. *Haggadà Graziano* (f. 23v), *matsà*

Fig. 80. *Haggadà de Barcelona* (f. 61r), *matsà*

Fig. 81. *Haggadà Kaufmann* (f. 39r), *matsà*

Fig. 82. *Haggadà Mocatta* (f. 43r), *matsà*

Fig. 83. *Haggadà de Cambridge* (f. 66v), *matsà*

Fig. 84. *Haggadà de Poblet* (f. 17r), *matsà*

Fig. 85. *Haggadà d'Or* (f. 45v), *maror*

Fig. 86. *Haggadà Germana* (f. 52r), *maror*

Fig. 87. *Haggadà Sassoon* (p. 114), *maror*

Fig. 88. *Haggadà Germà* (f. 18r), *maror*

Fig. 89. *Haggadà Rylands* (f. 31v), *maror*

Fig. 90. *Haggadà de Sarajevo* (f. 61r), *maror*

Fig. 91. *Haggadà Bolonya-Mòdena* (f. 7v, part de Mòdena), *maror*

Fig. 92. *Haggadà Prato* (f. 30r), *maror*

Fig. 93. *Haggadà Graziano* (f. 24r), *maror*

Fig. 94. *Haggadà de Barcelona* (f. 62v), *maror*

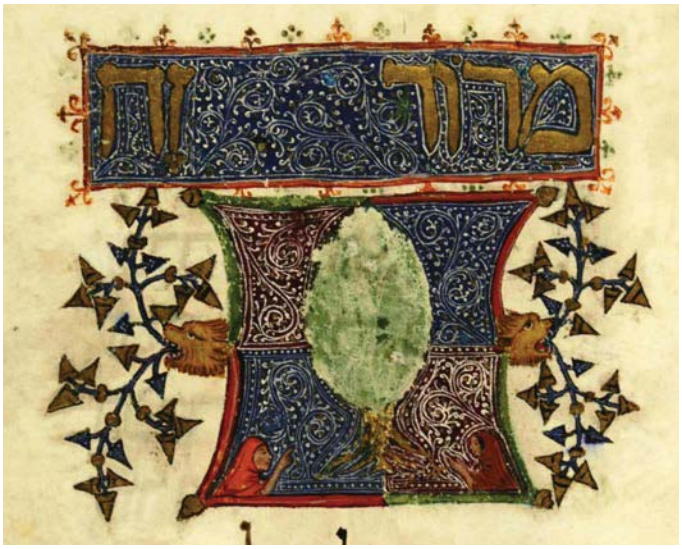

Fig. 95. *Haggadà Kaufmann* (f. 40r), *maror*

Fig. 96. *Haggadà de Cambridge* (f. 67r), *maror*

Fig. 97. *Haggadà de Poblet* (f. 17v), *maror*

Fig. 98. *Haggadà Sassoon* (p. 70), "i ell va baixar a Egipte"

Fig. 99. *Haggadà Sassoon* (p. 139) verset 5 del salm 118

Fig. 100. *Haggadà Sassoon* (p. 126), "Aboca el teu rigor..."

Fig. 101. *Haggadà de Barcelona* (f. 71v), "Aboca el teu rigor..."

Fig. 102. *Haggadà de Barcelona* (f. 27v-28r), ordre mnemònic dels passos de la Pasqua

Fig. 103. *Haggadà Prato* (f. 11r), "en la terra de Goixen"

Fig. 104. *Haggadà Prato* (f. 19r) "Com tot allò que el Senyor, Déu vostre, ha fet per vosaltres a Egipte davant els vostres ulls"

Fig. 105. *Haggadà Kaufmann* (f. 47r), "Aboca el teu rigor..."

Fig. 106. *Haggadà Sassoon* (p. 42), lletres amb caps zoomòrfics i antropomòrfic

Fig. 107. *Haggadà de Barcelona* (f. 22v), torneig de cavallers

Fig. 108. *Haggadà de Barcelona* (f. 25r), llebre empaitant un gos

Fig. 109. *Haggadà de Barcelona* (f. 26v), un gos ret homenatge a una llebre

Fig. 110. *Haggadà de Barcelona* (f. 20v), cacera

Fig. 111. *Haggadà Prato* (f. 12r), cacera

Fig. 112. *Haggadà de Barcelona* (f. 18r), cacera

Fig. 113. *Haggadà d'Or* (f. 16r), escuts d'armes de l'any 1602

Fig. 114. *Haggadà de Sarajevo* (f. 37r), frontispici amb escuts heràldics

Fig. 115. *Haggadà de Sarajevo* (f. 53v), motius heràldics

Fig. 116. *Haggadà d'Or,* detall miniatura del segon miniaturista (f. 10v)

Fig. 117. *Haggadà d'Or*, detall miniatura del primer miniaturista (f. 6v)

Fig. 118. *Usatges i Constitucions de Catalunya* (Paris, BNF, Lat. Ms. 4670 A f. 67)

Fig. 119. *Compendium historiae in genealogia Christi*, c.1275-1299, París, Bilb.Sainte-Geneviève, ms.1212, Moisès i Aaron

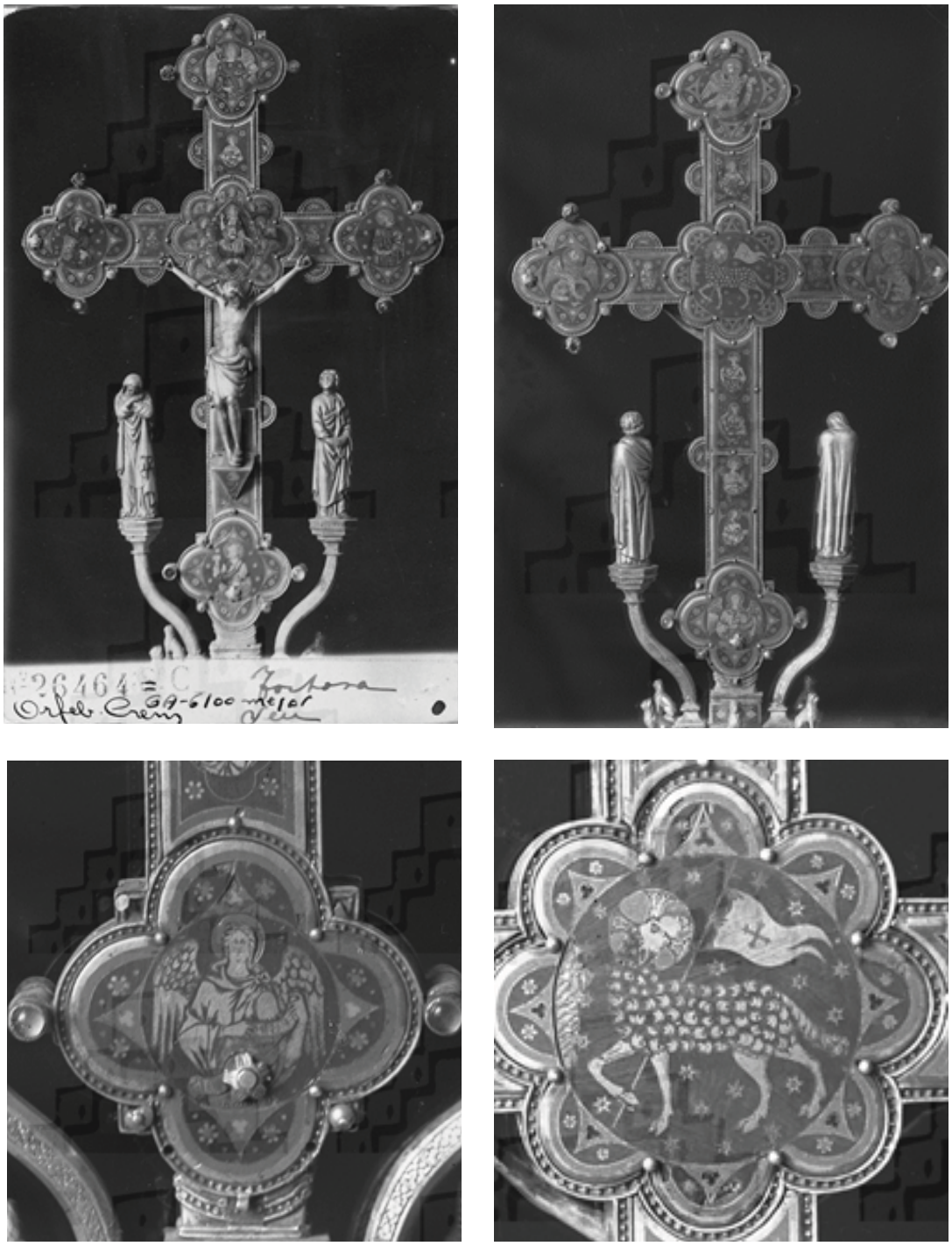

Fig. 120. Tortosa, "Creu dels lleonets", catedral de Tortosa, desapareguda al 1936, anvers, revers, detalls àngel i anyell. Fotografies Arxiu Mas, C-26464 i ss.

Fig. 121. Barcelona, Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC/MAC 4584), esmalt on apareix l'evangelista Mateu

Fig. 122. *Haggadà d'Or (*detall foli 11r)

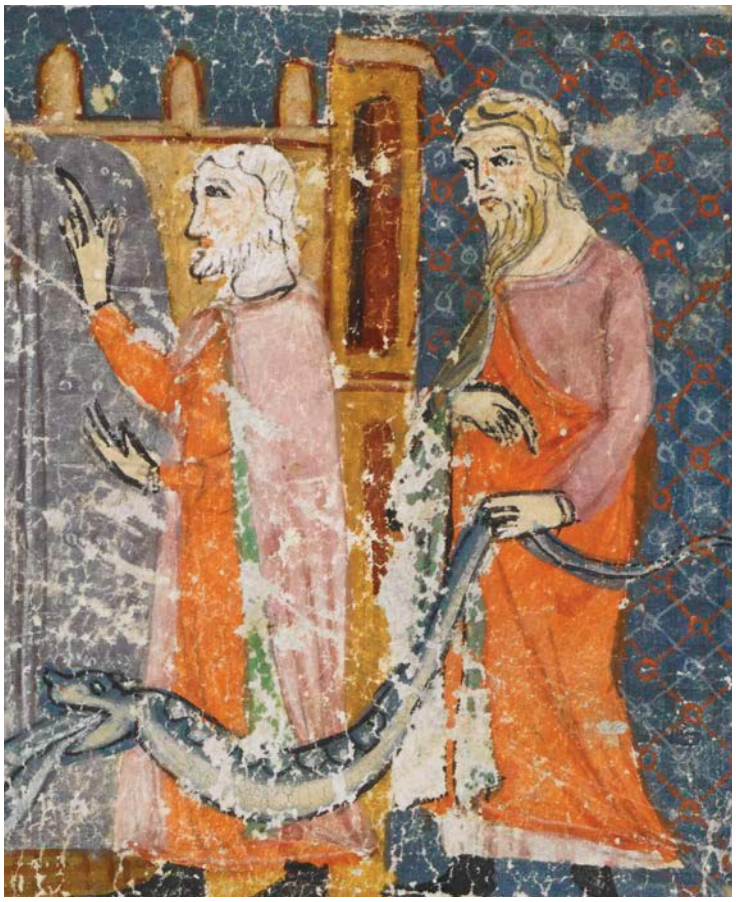

Fig. 123. *Haggadà Germana* (detall foli 13v)

Fig. 124. *Crònica del rei en Jacme,* 1343, Barcelona, Universitat de Barcelona, Edifici Històric, Col·lecció CRAI Biblioteca de Reserva, 07 MS. 1

Fig. 125. *Haggadà Graziano*, rabí Gamaliel (f. 22v)

Fig. 126. *Haggadà Graziano*, *matsà* (f. 23v), detall

Fig. 127. *Haggadà Germana* (f. 32v, 51v i 34v)

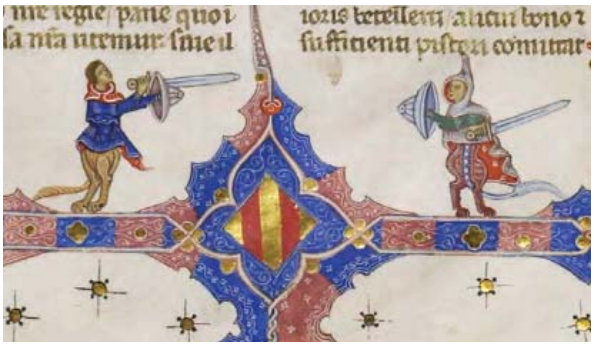

Fig. 128. *Còdex de les Lleis de Mallorca*, 1337, Bibliothèque royale de Belgique, ms 9169, f. 2r i 8v (detalls)

Fig. 129. *Haggadà Rylands* (f. 30r), detall

Fig. 130. *Haggadà Germà* (f. 2v), detall

Fig. 131. *Haggadà Rylands* (f.14v), detall

Fig. 132. *Haggadà de Sarajevo* (f. 22r), detall

Fig. 133. *Haggadà de Bolonya- Mòdena* (f.1v), detall

Fig. 134. *Haggadà Prato* (f. 84v), detall

Fig. 135. *Haggadà de Barcelona* (f. 28v), detall

Fig. 136. *Haggadà Kaufmann* (f. 57v), detall del "Mestre de la *Haggadà Kaufmann*"

Fig. 137. *Haggadà Kaufmann* (f. 42r), detall del "Mestre de la *Haggadà Kaufmann*"

Fig. 138. *Haggadà Kaufmann* (f. 9v), detall del "Mestre de la Infància de Moisès"

ELS CICLES BÍBLICS DE LES *HAGGADOT* CATALANES: ESCENES I PROGRAMA ICONOGRÀFIC

ELS ORÍGENS: DES DE LA CREACIÓ DEL MÓN AL FRATICIDI

Fig. 139. *Haggadà de Sarajevo* (f. 1v a), la Terra abans de la Creació

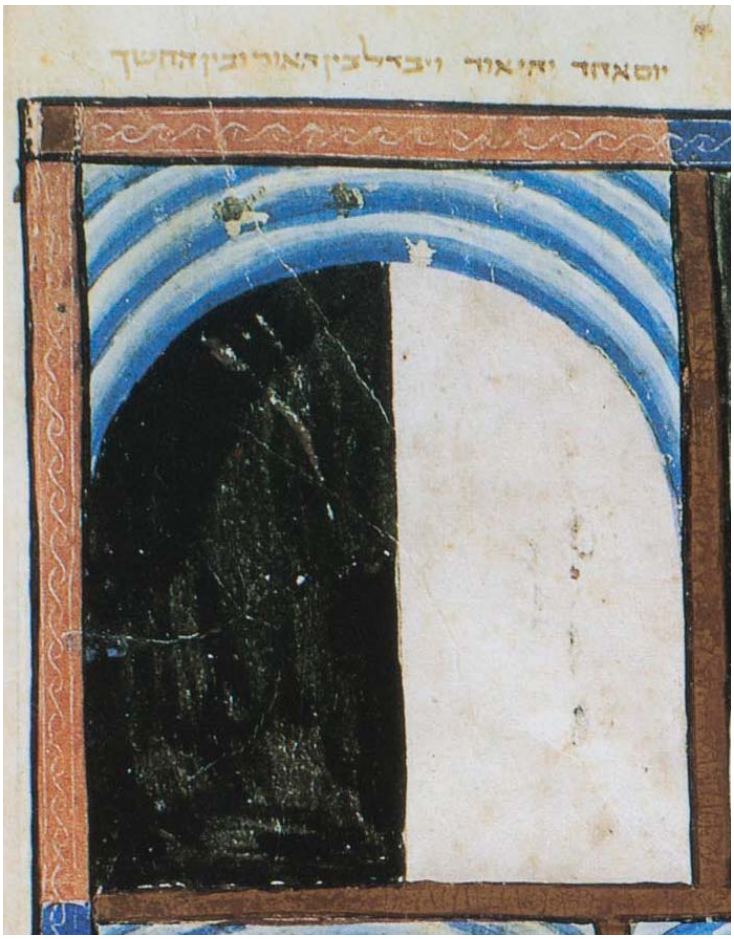

Fig. 140. *Haggadà de Sarajevo* (f. 1v b), el primer dia de la Creació

Fig. 141. Octateuc (Biblioteca Vaticana, Vat. Gr. 747, f. 15r)

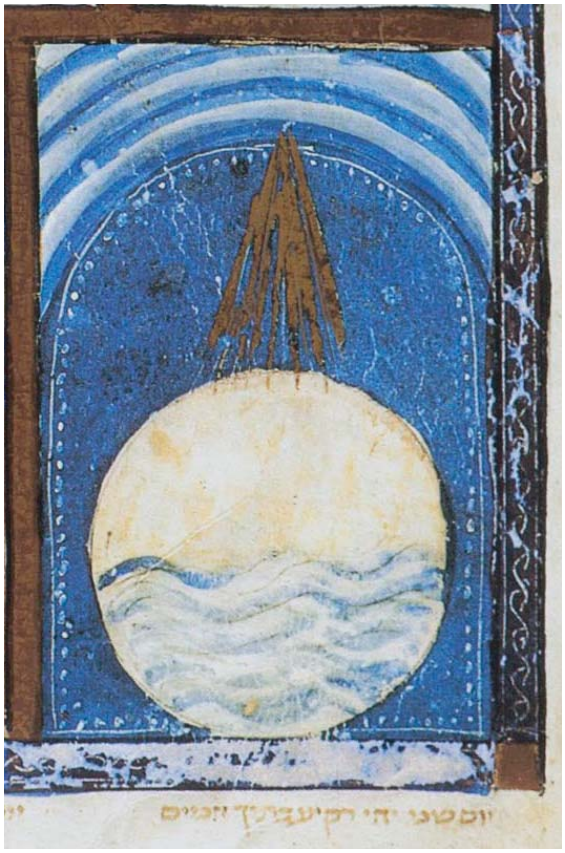

Fig. 142. *Haggadà de Sarajevo* (f. 1v c), segon dia de la Creació

Fig. 143. *Haggadà de Sarajevo* (f. 1v d), tercer dia de la Creació

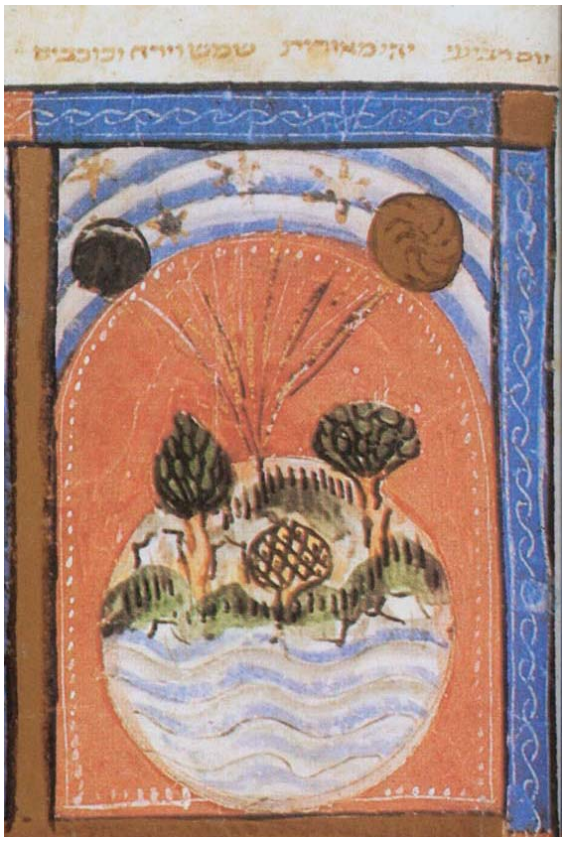

Fig. 144. *Haggadà de Sarajevo* (f. 2r a), quart dia de la Creació

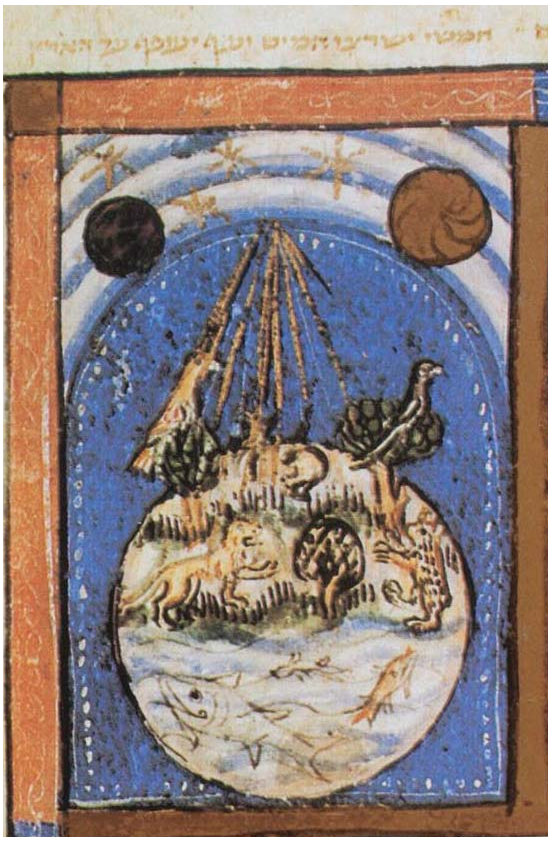

Fig. 145. *Haggadà de Sarajevo* (f. 2r b), cinquè dia de la Creació

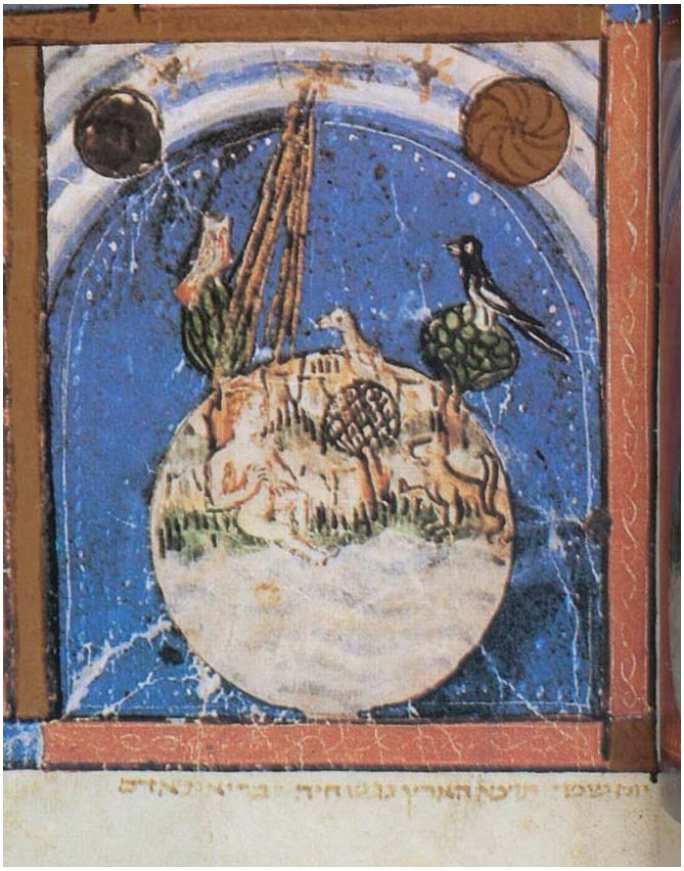

Fig. 146. *Haggadà de Sarajevo* (f.2r c), sisè dia de la Creació

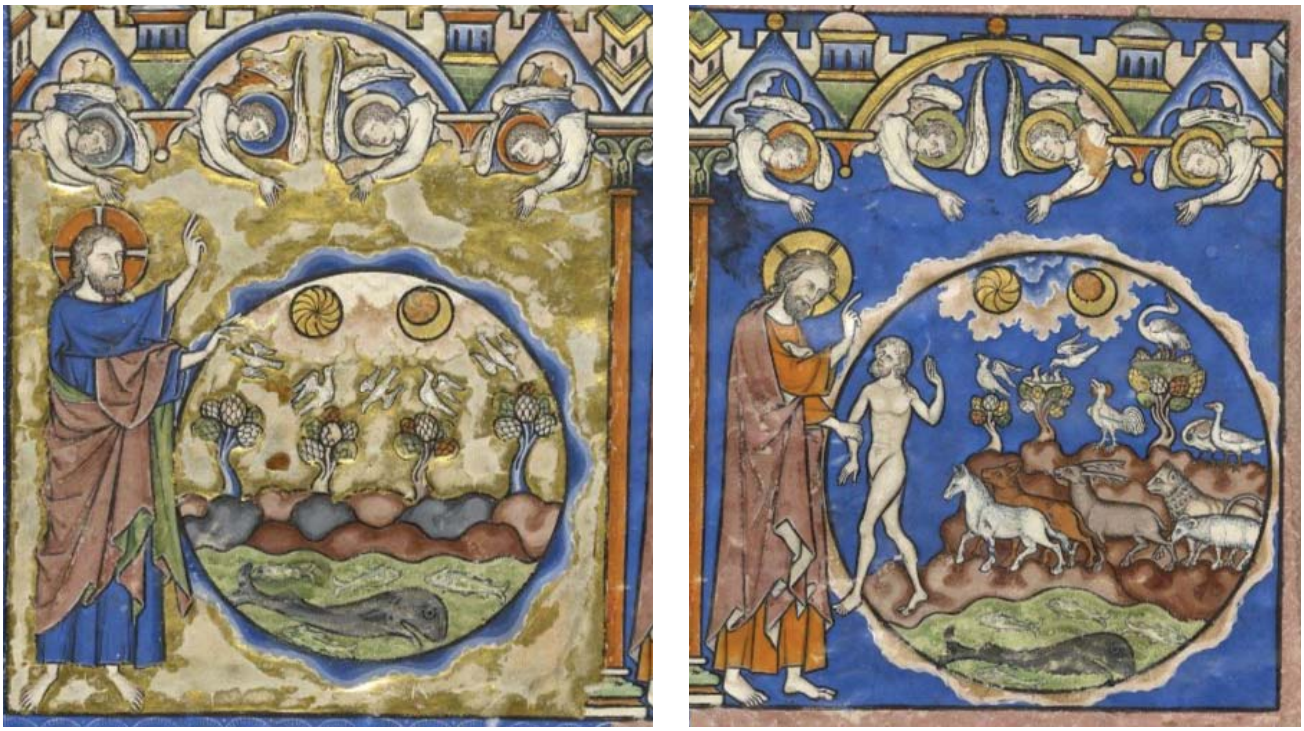

Fig. 147. *Bíblia Morgan*, f.1v, cinquè i sisè dies de la Creació

Fig. 148. *Haggadà de Sarajevo* (f. 2r d), setè dia de la Creació: repòs del *Xabat*

Fig. 149. *Segona Haggadà de Darmstadt,* (Darmstadt, Universitäts- und Landesbibliothek Darmstadt, Cod. Or. 28, f. 9r), repòs del *Xabat*

Fig. 150. Duomo de Monreale, repòs del setè dia

Fig. 151. Bíblia amb masora magna i parva (Londres, BL, Harley 5710, f. 1r)

Fig. 152. *Gènesi Egerton* (Londres, BL, Egerton 1894, f. 1r i 1v)

Fig. 153. *Haggadà Germana* (f. 1v a), Adam insuflat de vida/ Creació d'Adam

Fig. 154. *Haggadà d'Or* (f. 2v a), Adam dona nom als animals

Fig. 155. *Haggadà Germana* (f. 1v b), Adam dona nom als animals

Fig. 156. Octateuc (BAV, Vat. Gr. 746, f. 31r)

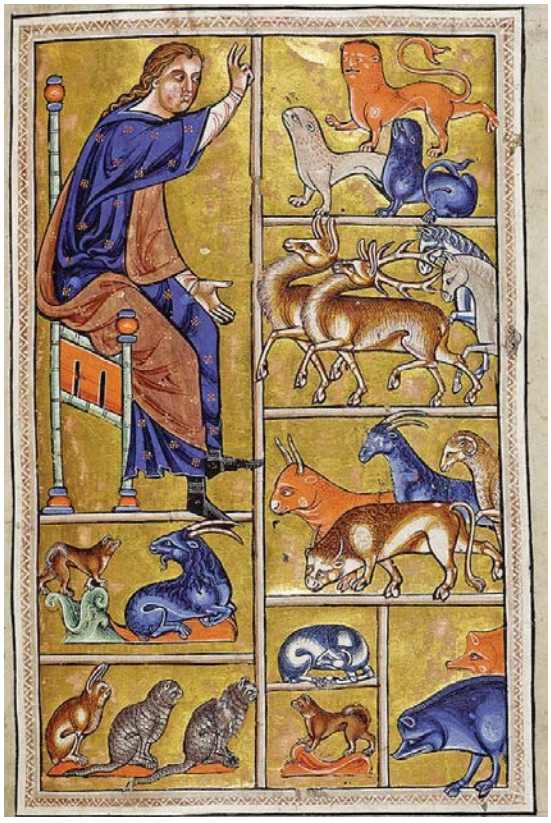

Fig. 157. *Bestiari d'Aberdeen* (Aberdeen, Aberdeen University Library ms. 24, f. 5r)

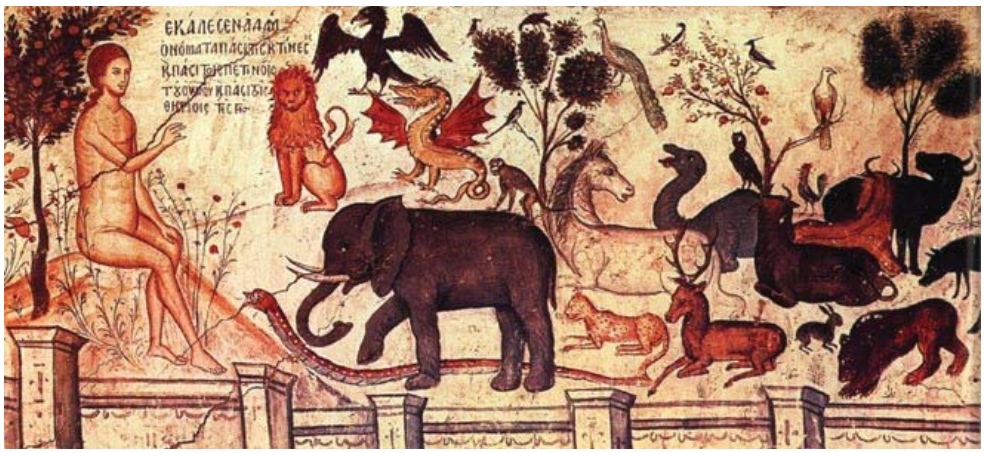

Fig. 158. Pintura mural del Katholikon d'Agios Nikolaus Anapafsas de Meteora (Grècia)

Fig. 159. *Haggadà d'Or* (f. 2v b), la creació d'Eva, la Temptació de la serp, la caiguda de l'home, Adam i Eva cobrint-se, la reprensió a Adam i Eva

Fig. 160. *Haggadà Germana* (f. 2r a), la creació d'Eva, la Temptació de la serp, la caiguda de l'home

Fig. 161. *Haggadà de Sarajevo* (f. 3v a), la creació d'Eva, la Temptació de la serp, la caiguda de l'home

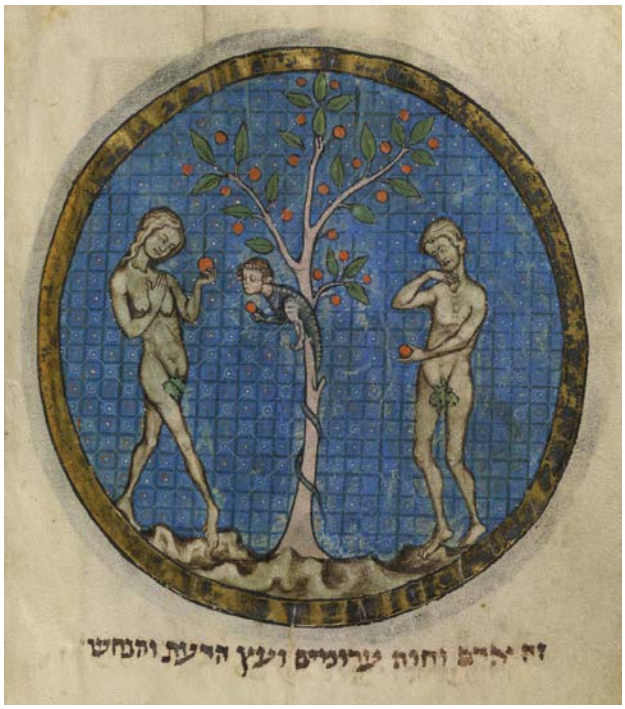

Fig. 162. *Miscel·lània del Nord de França* (Londres, BL, Add. ms. 11639, f. 520v)

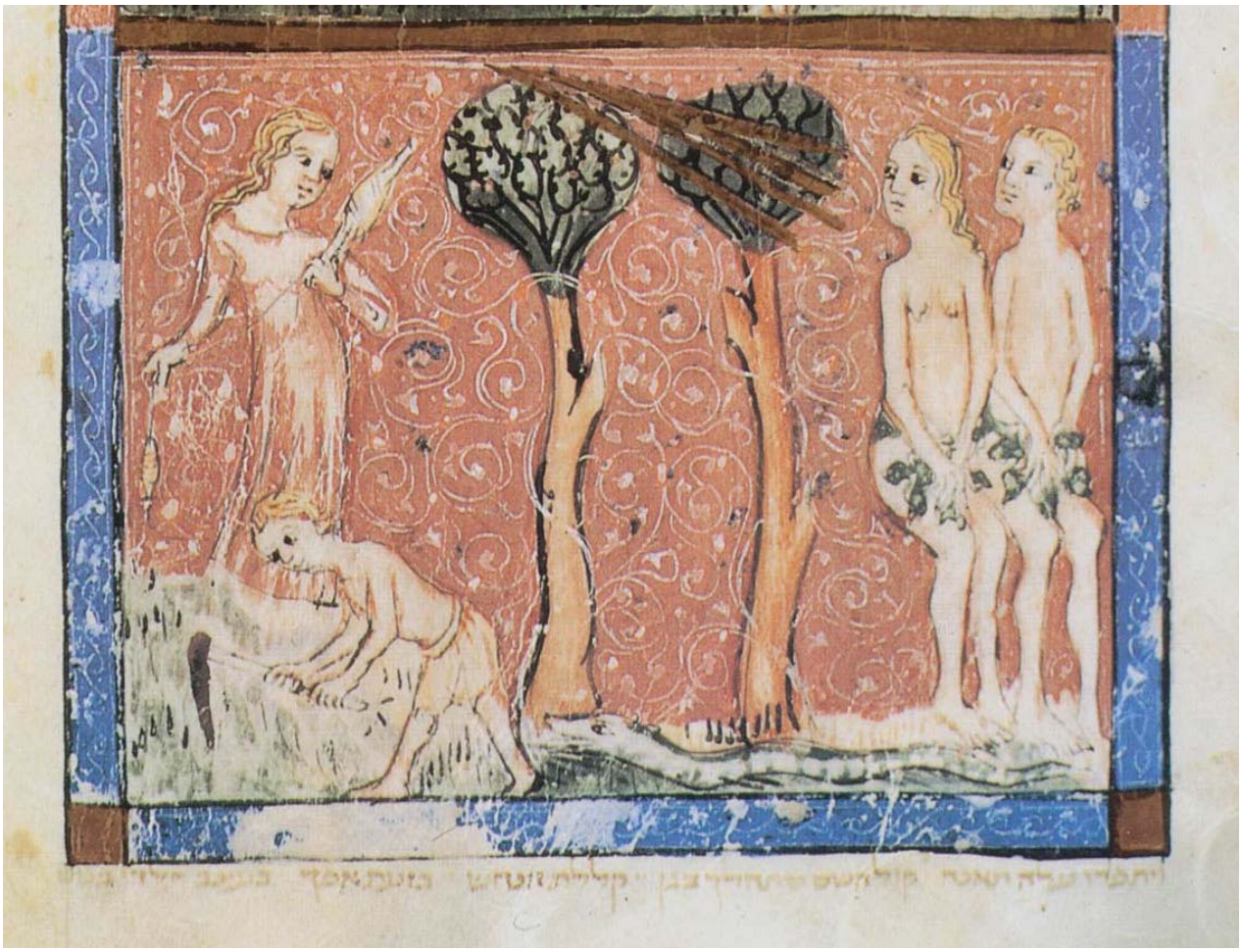

Fig. 163. *Haggadà de Sarajevo* (f. 3v b), Adam i Eva cobrint-se, Adam i Eva senten al veu de Déu, els treballs d'Adam i Eva

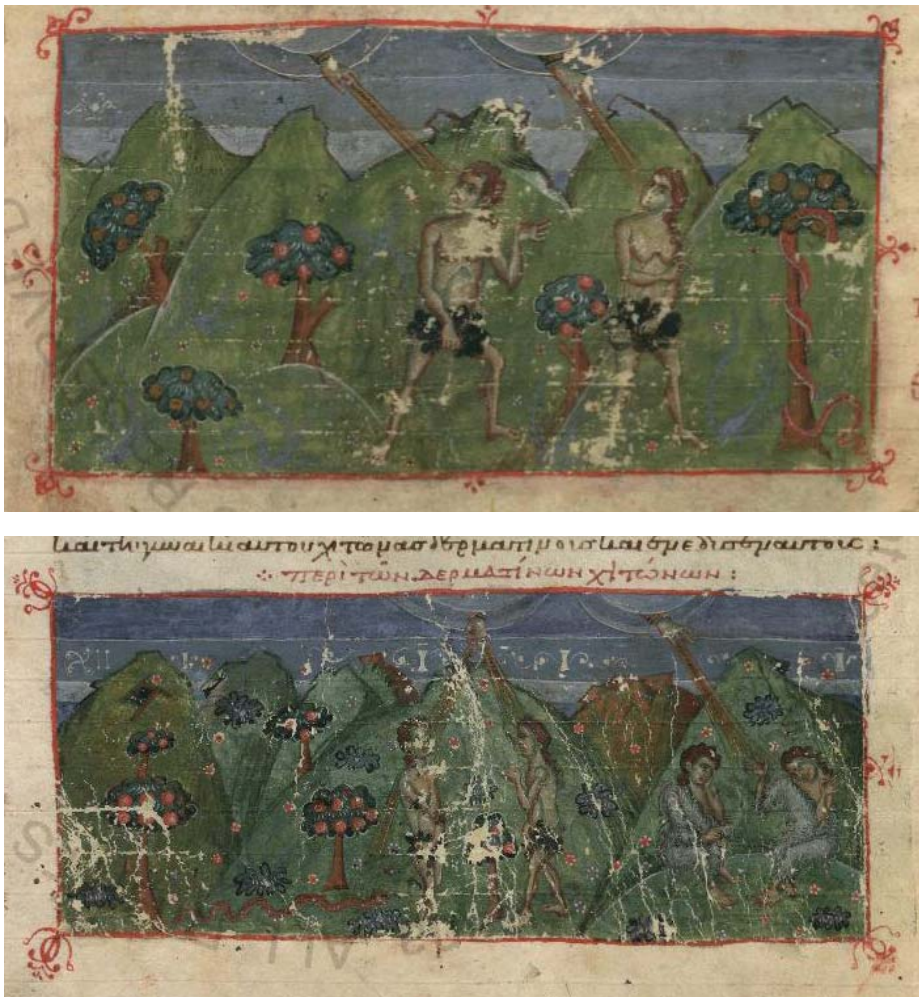

Fig. 164. Octateuc (Biblioteca Vaticana, Vat. Gr. 747, f. 24r i 24v)

Fig. 165. *Histoires bibliques* (París, BNF, Français 1753, f. 2r)

Fig. 166. Joan Damascè, *Sacra Parallela* (París, BNF, Grec 923, f. 69r)

Fig. 167. *Haggadà d'Or* (f. 2v c), el sacrifici de Caín i Abel, Caín mata Abel, la maledicció a Caín

Fig. 168. *Bíblia de Pàdua (*Biblioteca dell'Accademia dei Concordi, ms. 212, f. 3v)

Fig. 169. *Haggadà Germana* (f. 2r b), sacrifici de Caín i Abel, Caín mata Abel

Fig. 170. *Haggadà de Sarajevo* (f. 4r a), sacrifici de Caín i Abel, Caín mata Abel

Fig. 171. *Bíblia Schocken* (f. 1v)

Fig. 172. *Haggadà Germana* (f. 2v a), construcció de l'arca

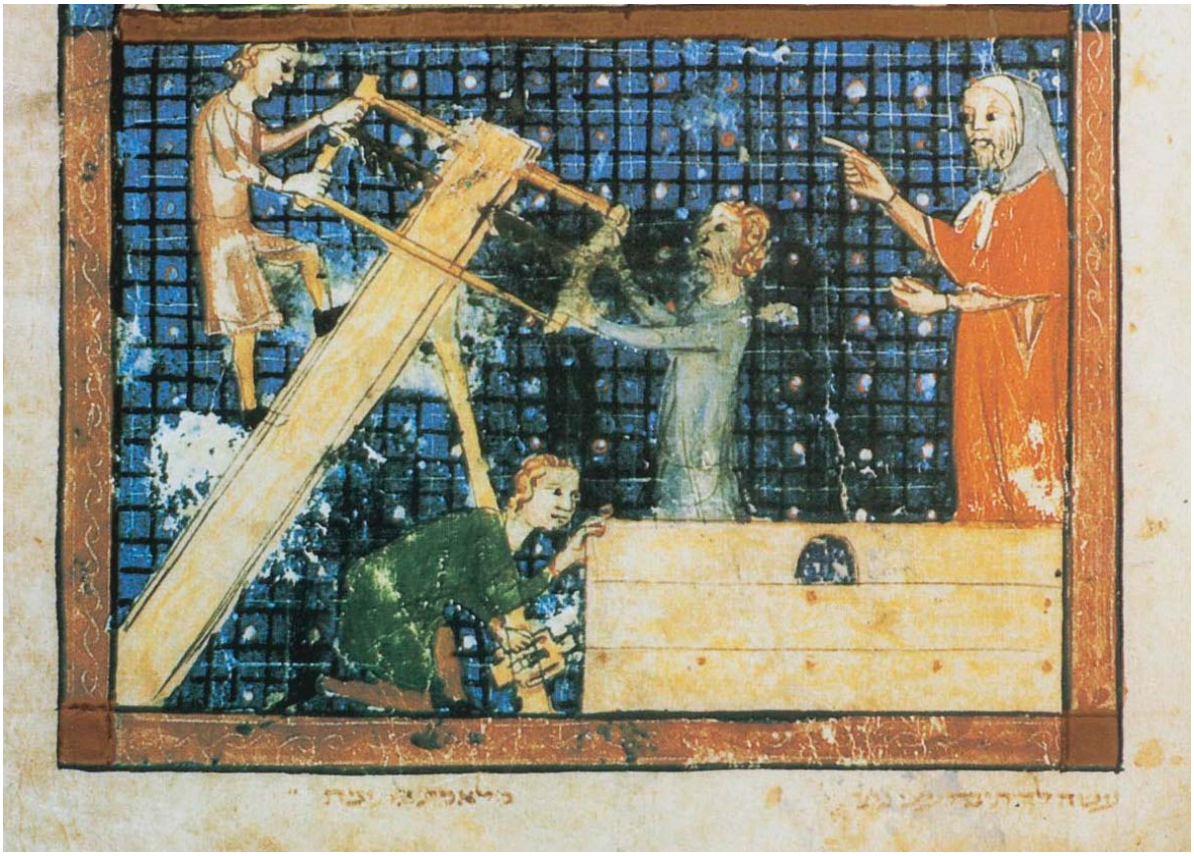

Fig. 173. *Haggadà de Sarajevo* (f. 4r b), construcció de l'arca

Fig. 174. *Haggadà de Sarajevo* (f. 5v a), inundació

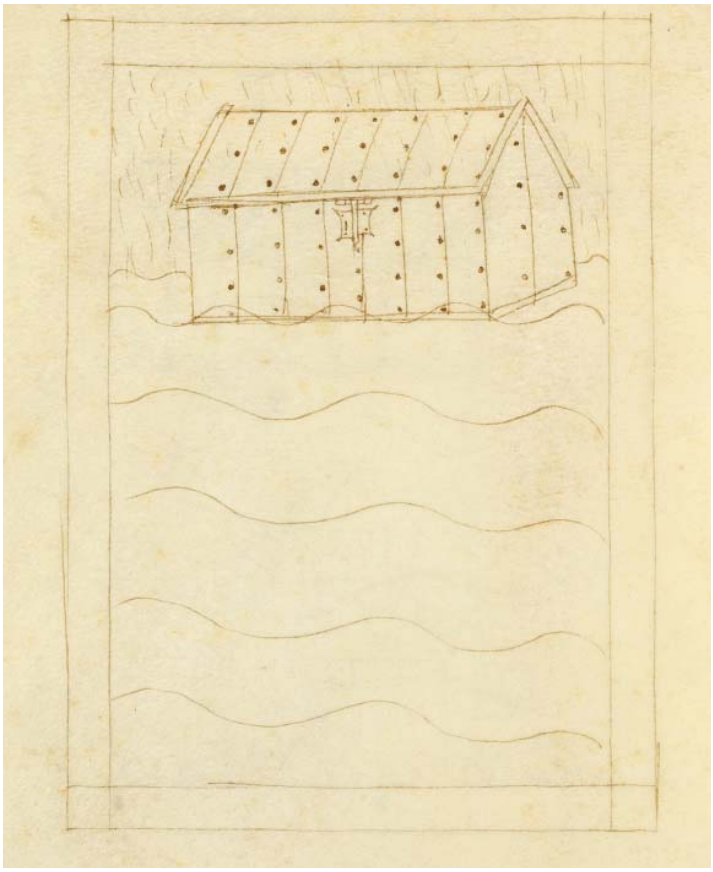

Fig. 175. *Haggadà Prato* (f. 84r), inundació

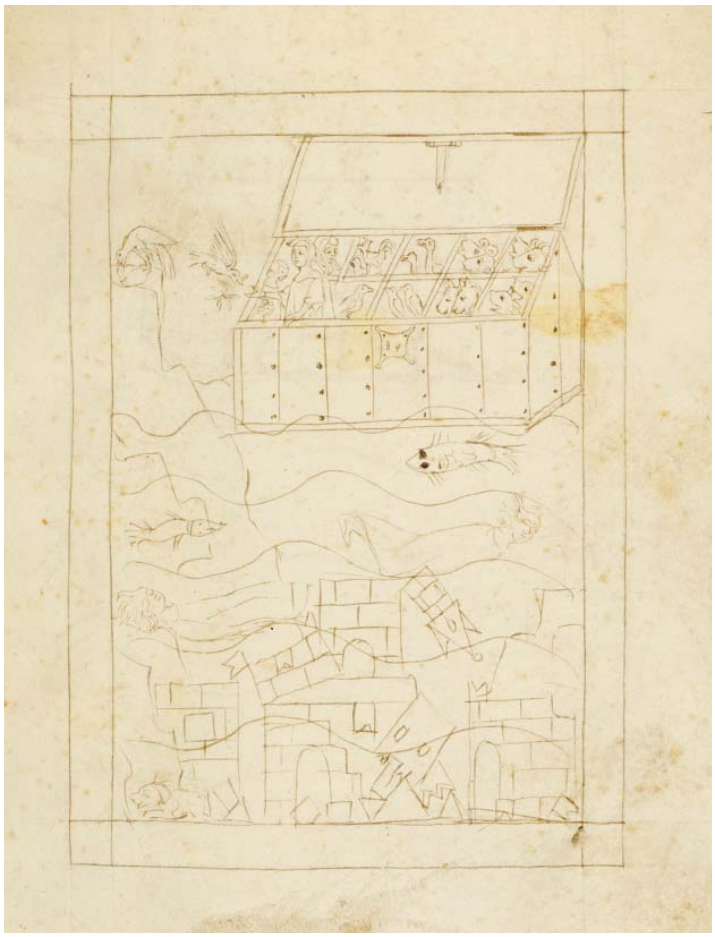

Fig. 176. *Haggadà Prato* (f. 84v), fi del diluvi

Fig. 177. *Haggadà d'Or* (f. 2v d), sortida de l'arca

Fig. 178. *Haggadà Germana* (f. 2v b), sortida de l'arca

Fig. 179. *Haggadà de Sarajevo* (f. 5v b), sortida de l'arca

Fig. 180. *Miscel·lània del Nord de França* de la British Library (f. 521r)

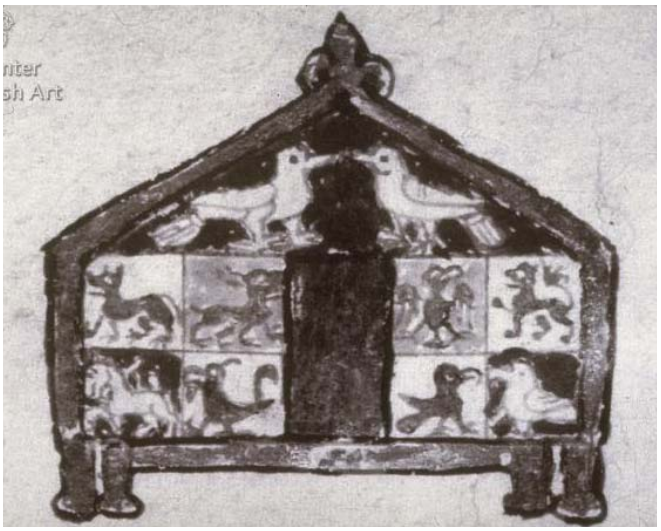

Fig. 181. *Primera Bíblia de Joshua Ibn Gaon* procedent de Tudela (París, BNF, Héb. 20, f. 13r)

Fig. 182. Mosaics de Sant Marc de Venècia

Fig. 183. *Bíblia Morgan* (Nova York, Pierpont Morgan Library, ms. M.638, f. 2v)

Fig. 184. *Saltiri de la reina Mary (*Londres, BL, Royal 2 B VII, f. 7r)

Fig. 185. Frescos de la basílica superior de Sant Francesc d'Assís

Fig. 186. Pintures murals del carrer Lledó, MNAC

Fig. 187. Pintures murals del carrer Lledó, MNAC

Fig. 188. *Haggadà d'Or* (f. 3r a), embriaguesa de Noè

Fig. 189. *Haggadà Germana* (f. 3r a), embriaguesa de Noè

Fig. 190. *Haggadà de Sarajevo* (f. 6r a), embriaguesa de Noè

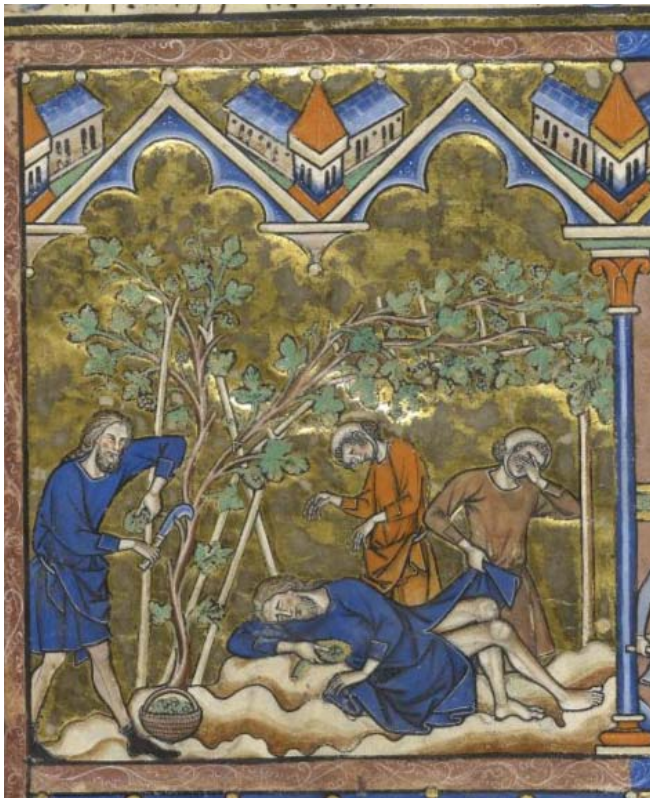

Fig. 191. *Bíblia Morgan* (f. 2v)

Fig. 192. Mosaics de Sant Marc de Venècia

Fig. 193. *Bíblia de Pàdua* (f. 6v)

Fig. 194. *Haggadà d'Or* (f. 3r b), torre de Babel

Fig. 195. *Haggadà Germana* (f. 3v a), torre de Babel

Fig. 196. *Haggadà de Sarajevo* (f. 6r b), torre de Babel

Fig. 197. Saltiri de la Morgan Library (Nova York, The Morgan Library, Oxford ms. M. 43, f. 9v)

Fig. 198. *Llibre d'Hores Bedford* (Londres, BL, ms. Additional 18850, f.18v)

Fig. 199. *Haggadà d'Or* (f. 3r c), Abraham tirat al forn

Fig. 200. *Haggadà Germana* (f. 3r b), Abraham tirat al forn

Fig. 201. *Haggadà de Barcelona* (f. 36v), Abraham tirat al forn

Fig. 202. *Makhzor de Leipzig (*Leipzig Universitätsbibliothek, ms. V 1102, II, f. 164v)

Fig. 203. *Segona Haggadà de Nuremberg (*Londres, col·lecció particular de Mr David Sofer, f. 30v)

Fig. 204. *Haggadà Yahuda (*Jerusalem, Israel Museum, ms. 180/50, f. 29v)

Fig. 205. *Speculum Humanae Salvationis*, (NY, Morgan Library, ms. M. 385, f. 534r)

Fig. 206. *Speculum Humanae Salvationis (*NY, Morgan Library, ms. M. 782, f. 56v)

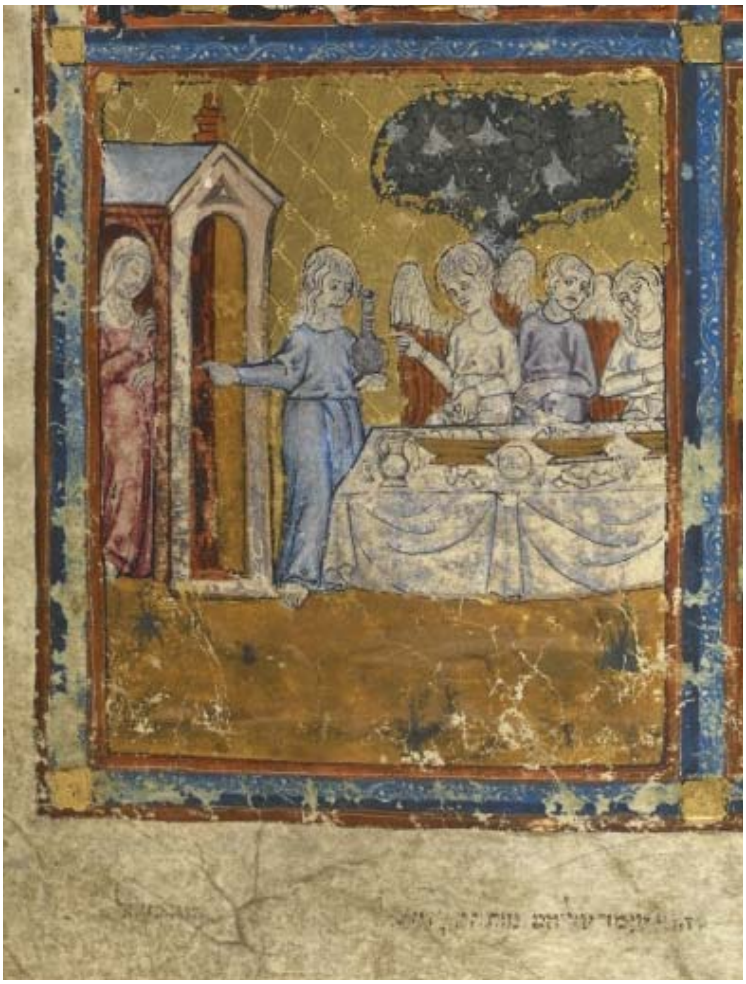

Fig. 207. *Haggadà d'Or* (f. 3r d), l'hospitalitat d'Abraham

Fig. 208. *Haggadà Germana* (f. 3v b), l'hospitalitat d'Abraham

Fig. 209. *Miscel·lània del Nord de França* (f. 118r)

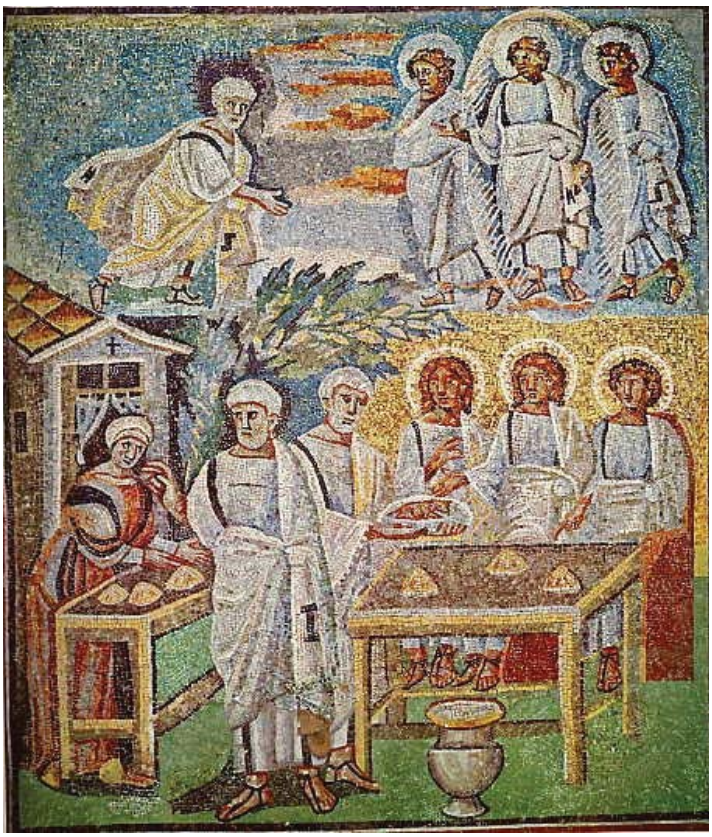

Fig. 210. Mosaics de Santa Maria Maggiore, Roma

Fig. 211. *Haggadà d'Or* (f. 4v a), destrucció de Sodoma

Fig. 212. *Haggadà Germana* (f. 4r a), destrucció de Sodoma

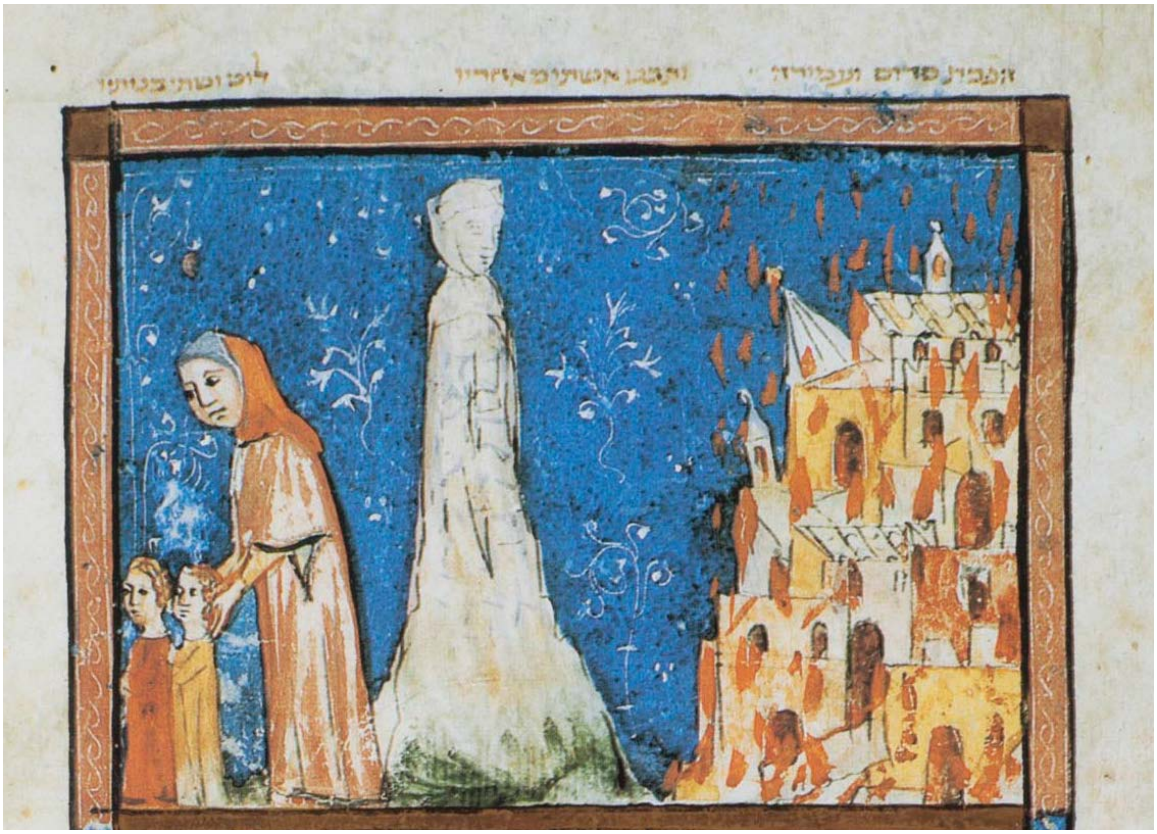

Fig. 213. *Haggadà de Sarajevo* (f. 7v a), destrucció de Sodoma

Fig. 214. *Miscel·lània del Nord de França* (f. 119r)

Fig. 215. *Miscel·lània del Nord de França* (f. 119v)

Fig. 216. *Saltiri de Sant Lluís,* París, BNF Latin 10525, f. 9v

Fig. 217. *Bíblia Morgan* (f. 4r)

Fig. 218. *Haggadà de Germana* (f. 4r b), Lot és embriagat per les seves filles, Lot jeu amb una de les seves filles

Fig. 219. *Haggadà d'Or* (f. 4v b), el sacrifici d'Isaac

Fig. 220. *Haggadà de Sarajevo* (f. 7v b), camí al sacrifici

Fig. 221. *Haggadà de Sarajevo* (f. 8r a), el sacrifici d'Isaac

Fig. 222. *Haggadà Hispano-morisca* (Londres, BL, Or. 2737, f. 93v)

Fig. 223. Mosaic de la Sinagoga de Beit Alfa (Israel)

Fig. 224. *Bíblia Morgan* (f. 3r)

Fig. 225. *Bíblia de Pàdua* (f. 13v)

Fig. 226. *Haggadà de Sarajevo* (f. 8r b), Isaac es troba amb Rebeca i Eliezer

Fig. 227. *Segona Haggadà de Nuremberg* (f. 31v-32r)

Fig. 228. *Haggadà de Sarajevo* (f. 9v a), Naixement d'Esaú i Jacob / Esaú com a caçador i Jacob llegint

Fig. 229. *Segona Haggadà de Nuremberg* (f. 33r)

Fig. 230. *Segona Haggadà de Nuremberg* (f. 33v)

Fig. 231. *Haggadà d'Or* (f. 4v c), Isaac beneeix Jacob i Esaú torna de cacera

Fig. 232. *Haggadà Germana* (f. 4v a), Isaac beneeix Jacob i Esaú torna de cacera

Fig. 233. *Haggadà de Sarajevo* (f. 9v b), benedicció de Jacob a Isaac

Fig. 234. *Haggadà de Sarajevo* (f. 10r a), Esaú torna de cacera

Fig. 235. *Segona Haggadà de Nuremberg* (f. 34r)

Fig. 236. *Gènesi Egerton* (f. 15r)

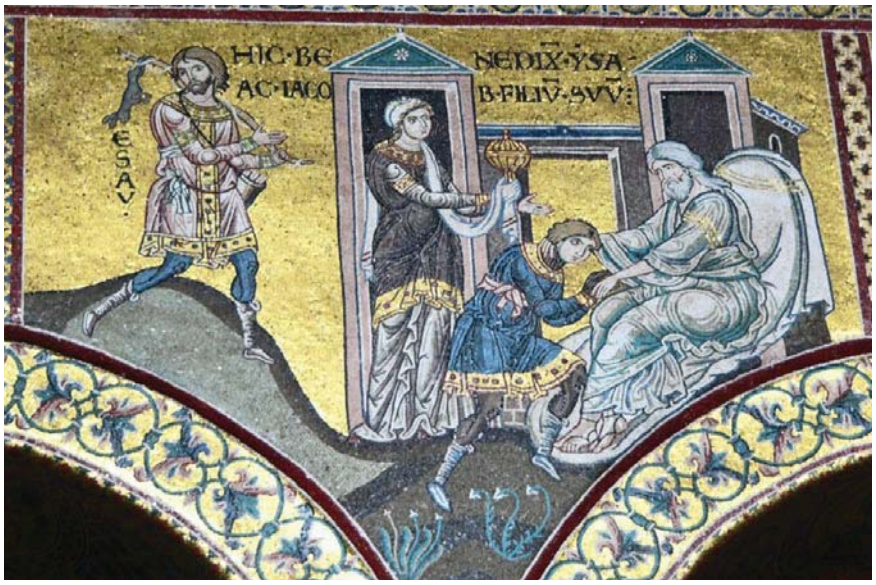

Fig. 237. Mosaics de la catedral de Monreale (Sicília)

Fig. 238. *Haggadà d'Or* (f. 4v d), el somni de Jacob

Fig. 239. *Haggadà Germana* (f. 4v b), el somni de Jacob

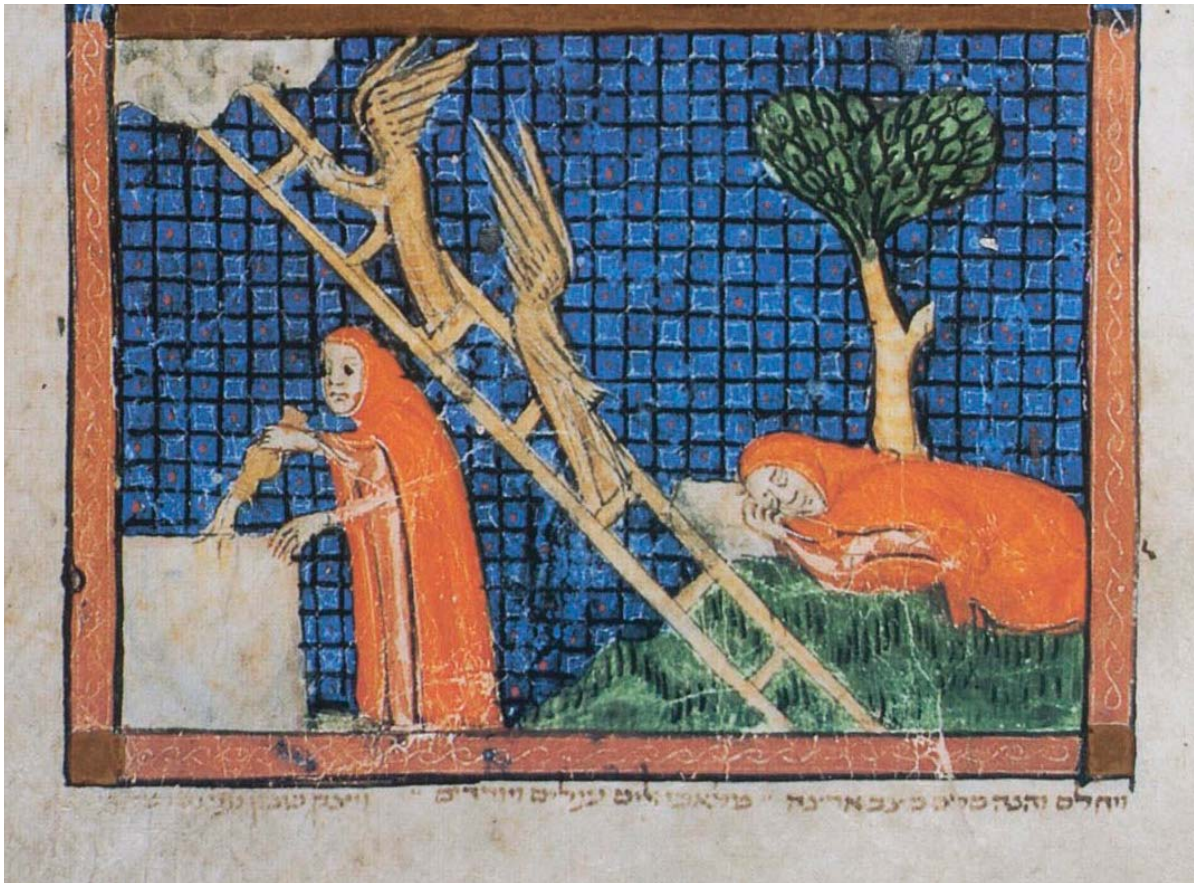

Fig. 240. *Haggadà de Sarajevo* (f. 10r b), el somni de Jacob

Fig. 241. *Comentaris de la Torà de Raixí* (Munic, Bayerische Staatsbibliothek, Cod. hebr. 5/I-II, vol. I, f. 25v)

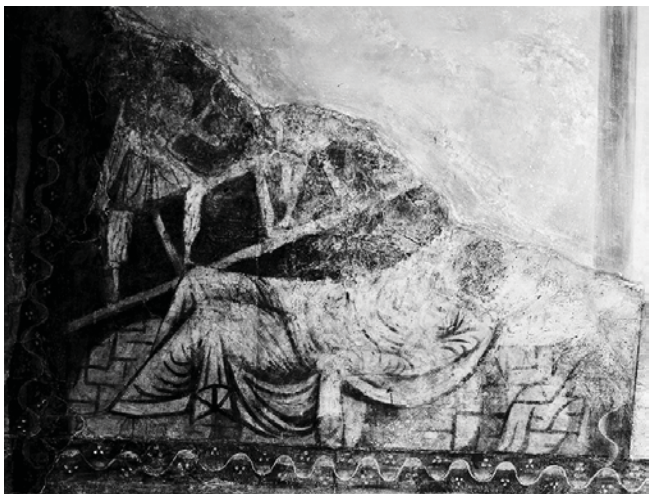

Fig. 242. Pintures murals de la Sinagoga de Dura Europos (Síria)

Fig. 243. *Homilies de Gregori Naciancè (*París, BNF Grec 510, f. 174v)

Fig. 244. Tapís de la catedral d'Halberstadt (Alemanya)

Fig. 245. *Haggadà Germana* (f. 5r a), Jacob es troba amb els pastors de Laban i coneix Raquel

Fig. 246. *Hexateuc Ælfric (*Londres, British Library, Cotton ms. Claudius B IV, f. 44r)

Fig. 247. Octateuc (BAV, Vat. Gr. 746, f. 96r)

Fig. 248. *Haggadà Germana* (f. 5r b), Jacob a casa de Laban amb Raquel

Fig. 249. *Haggadà Germana* (f. 5v a), Jacob fa procrear el seu ramat

Fig. 250. *Speculum Historiale* de París (BNF, Français 316, f. 71v)

Fig. 251. *Haggadà de Barcelona* (f. 39v), Laban armat persegueix Jacob

Fig. 252. *Haggadà de Barcelona*, fill malvat

Fig. 253. *Miscel·lània d'Hamburg,* (Hamburg, Staats- und Landesbibliothek Hamburg, Cod. Hebr. 37, f. 26v)

Fig. 254. *Haggadà d'Or* (f. 5r a), la lluita de Jacob i l'àngel, pas del gual del Jaboc

Fig. 255. *Haggadà Germana* (f. 5v b), la lluita de Jacob i l'àngel, el pas del gual del Jaboc

Fig. 256. *Segona Haggadà de Nuremberg* (f. 35r)

Fig. 257. *Bíblia Morgan* (f. 4v)

Fig. 258. *Haggadà d'Or* (f. 5r b), somnis de Josep

Fig. 259. *Haggadà Germana* (f. 6r a), somnis de Josep

Fig. 260. *Haggadà de Sarajevo* (f. 11v a), somnis de Josep

Fig. 261. *Saltiri de sant Lluís* (f. 15v)

Fig. 262. *Historien Bibel* (Nova York, The Morgan Library, ms. M. 268, f. 5v)

Fig. 263. Capitell del claustre de Monreale, costat est (Sicília)

Fig. 264. Sala capitular de Salisbury (Regne Unit)

Fig. 265. *Haggadà d'Or* (f. 5r c), Josep explica els somnis al pare

Fig. 266. *Haggadà Germana* (f. 6r b), Josep explica els somnis al pare

Fig. 267. *Haggadà de Sarajevo* (f. 12v b), Josep explica els somnis al pare

Fig. 268. Capitell del claustre de Monreale, costat est

Fig. 269. Panell de marbre de Santa Restituta de Nàpols

Fig. 270. *Haggadà d'Or* (f. 5r d), Josep de camí a Dotan

Fig. 271. *Haggadà Germana* (f. 6v a), Josep de camí a Dotan

Fig. 272. *Bíblia Schocken* (f. 1v)

Fig. 273. *Gènesi de Viena* (Viena, ÖNB, cod. Theol. Grec 31, f. 15v)

Fig. 274. *Haggadà d'Or* (f. 6v a), Josep és empès a una cisterna, els germans taquen de sang la túnica de Josep

Fig. 275. *Haggadà Germana* (f. 6v b), Josep és empès a una cisterna, els germans taquen de sang la túnica de Josep, els germans confabulen contra Josep

Fig. 276. *Haggadà de Sarajevo* (f. 12r a), Josep és empès a una cisterna, els germans taquen de sang la túnica de Josep

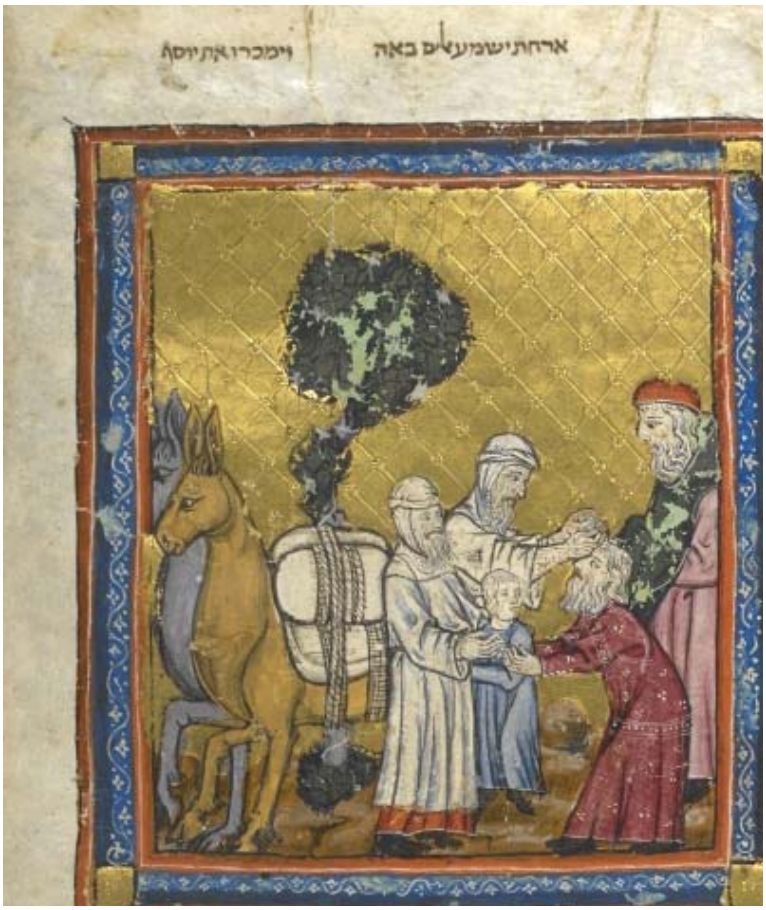

Fig. 277. *Haggadà d'Or* (f. 6v b), Josep és venut a uns ismaelites

Fig. 278. *Haggadà Germana* (f. 7r a), Josep és venut a uns ismaelites

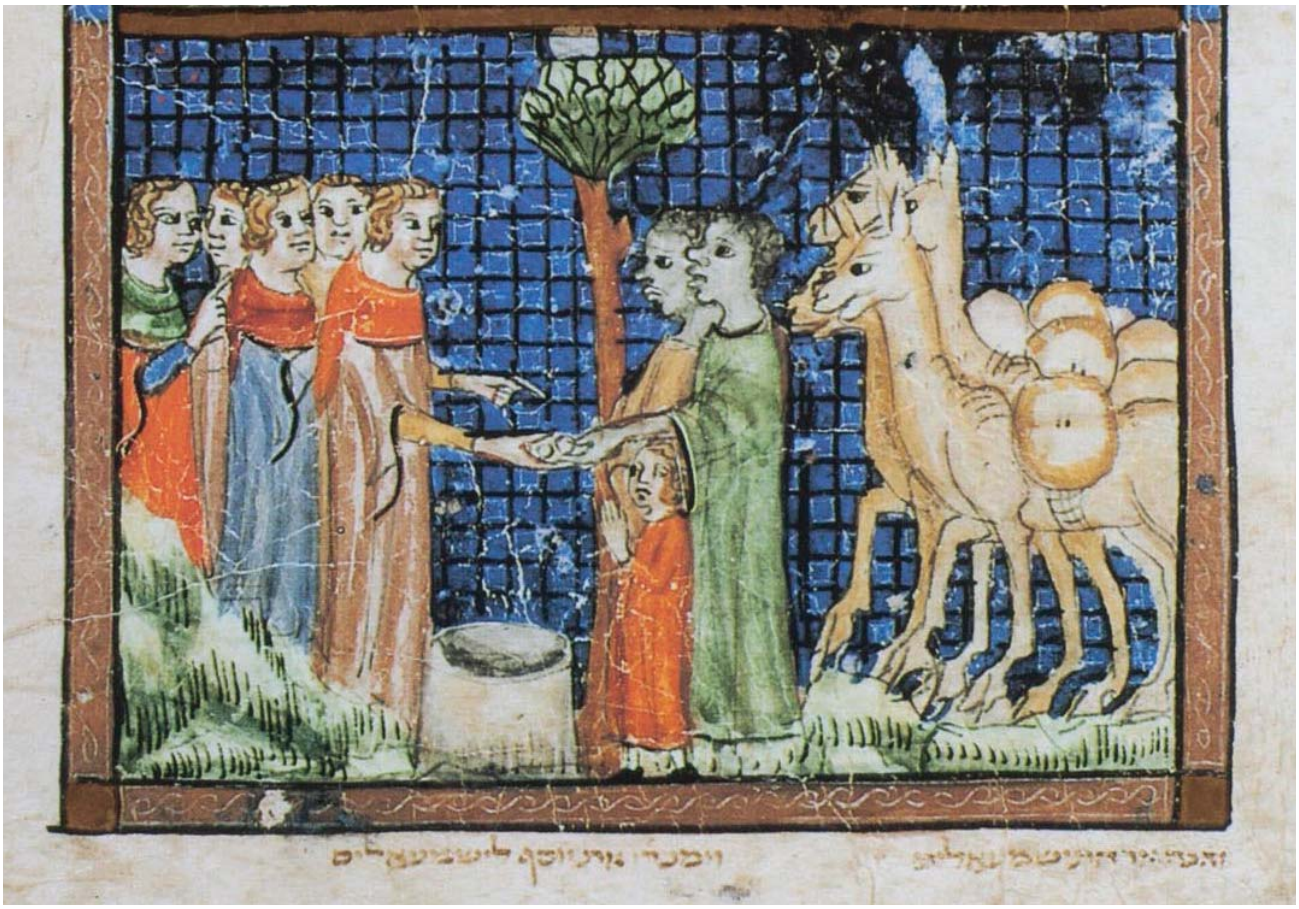

Fig. 279. *Haggadà de Sarajevo* (f. 12r b), Josep és venut a uns ismaelites

Fig. 280. *Comentaris de la Torà de Raixí* de Munic (Vol. I, f. 34r)

Fig. 281. *Bíblia Morgan* (f. 5r)

Fig. 282. Pintures murals de San Felice de Ceri (Itàlia)

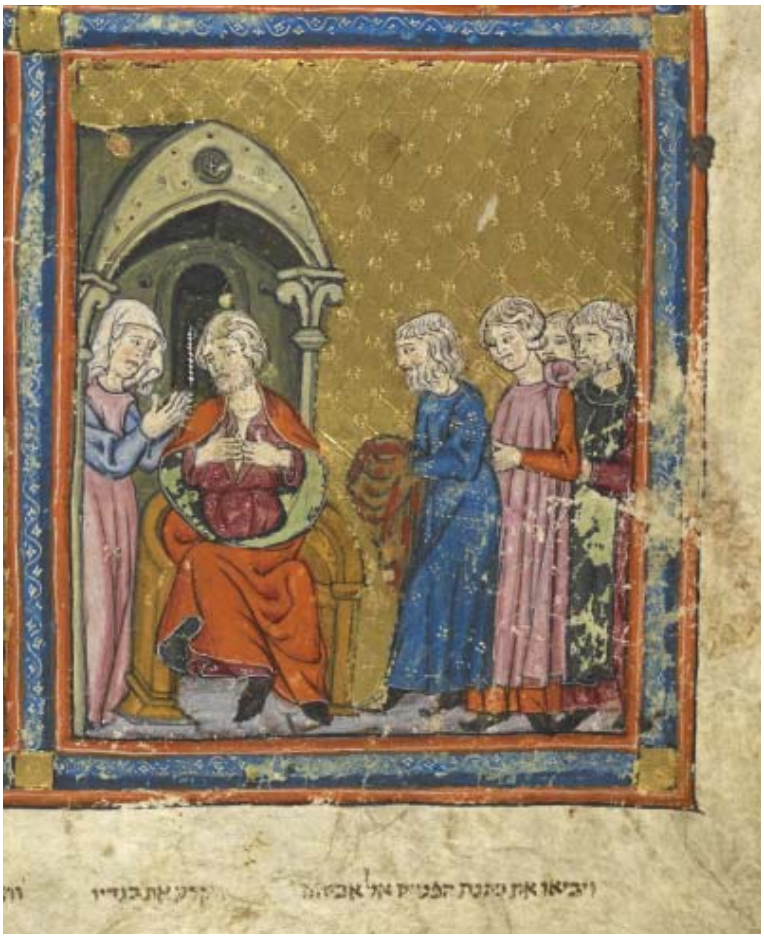

Fig. 283. *Haggadà d'Or* (f. 6v c), Els germans porten la túnica de Josep al pare

Fig. 284. Capitell del claustre de Monreale, costat est

Fig. 285. Panell de marbre de santa Restituta de Nàpols

Fig. 286. *Haggadà d'Or* (f. 6v d 1), Josep i la dona de Putifar

Fig. 287. *Haggadà Germana* (f. 7r b), Josep i la dona de Putifar

Fig. 288. *Haggadà de Sarajevo* (f. 13v a), Josep i la dona de Putifar

Fig. 289. *Historien Bibel* de la Morgan Library (ms M. 268, f. 6r)

Fig. 290. *Haggadà d'Or* (f. 6v d 2), somnis del coper i el flequer, Josep interpreta els seus somnis

Fig. 291. *Haggadà Germana* (f. 7v a), somnis del coper i el flequer, Josep interpreta els seus somnis

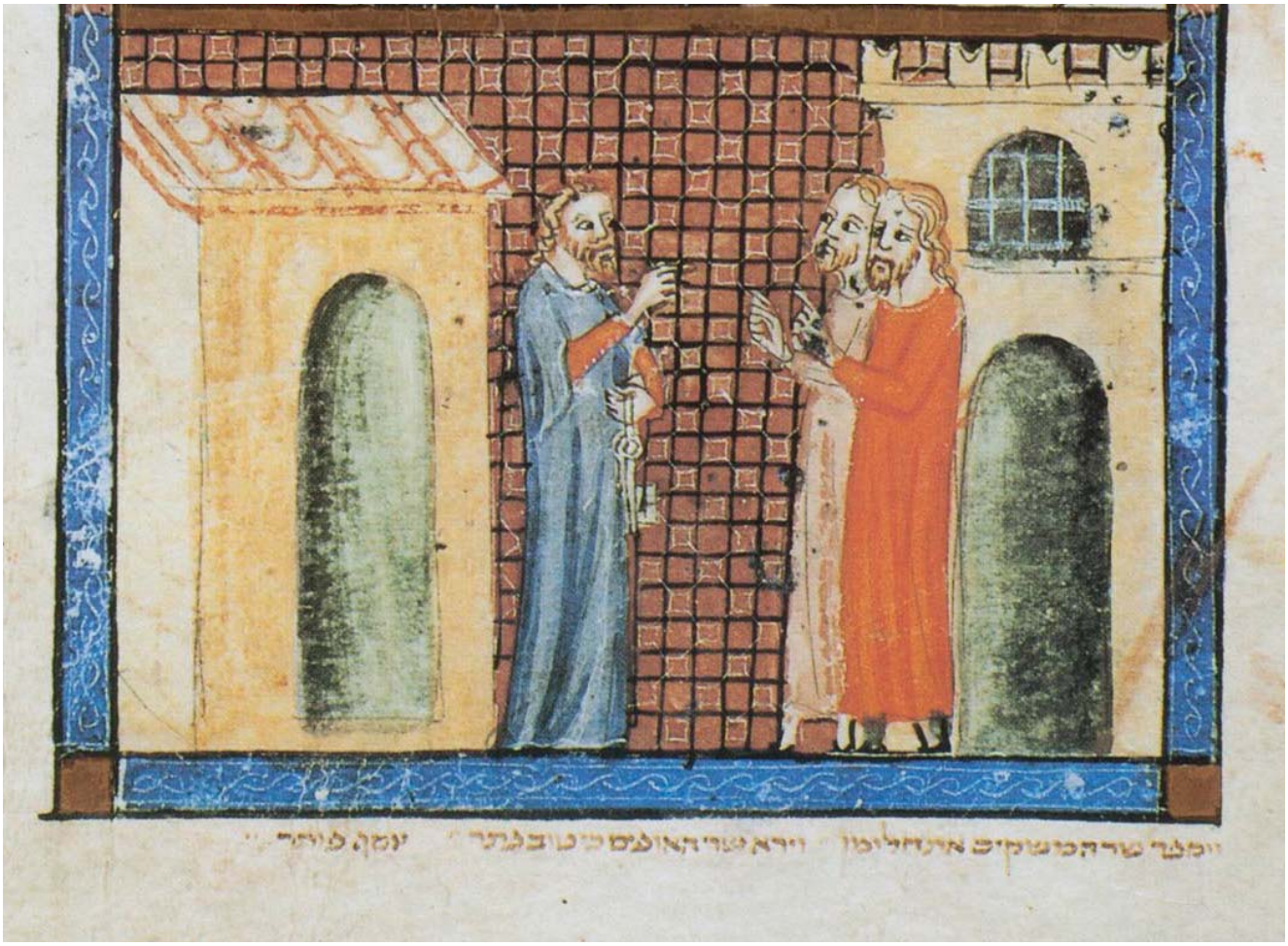

Fig. 292. *Haggadà de Sarajevo* (f. 13v b), somnis del coper i el flequer

Fig. 293. *Haggadà d'Or* (f. 7r a), els somnis del faraó

Fig. 294. *Haggadà Germana* (f. 7v b), els somnis del faraó

Fig. 295. *Haggadà de Sarajevo* (f. 14r a), els somnis del faraó

Fig. 296. *Bíblia Schocken* (f. 1v)

Fig. 297. *Haggadà d'Or* (f. 7r b), Josep interpreta els somnis del faraó

Fig. 298. *Haggadà Germana* (f. 8r a), Josep interpreta els somnis del faraó

Fig. 299. *Haggadà de Sarajevo* (f. 14r b), Josep interpreta els somnis del faraó

Fig. 300. *Segona Haggadà de Nuremberg* (f. 36v)

Fig. 301. *Haggadà Germana* (f. 8r b), Josep com a virrei a cavall

Fig. 302. *Bíblia Schocken (*f.1v)

Fig. 303. *Segona Haggadà de Nuremberg* (f. 37r)

Fig. 304. *Haggadà Germana* (f. 8v a), Josep fa emmagatzemar gra

Fig. 305. *Haggadà de Sarajevo* (f. 15v a), Josep fa emmagatzemar gra

Fig. 306. *Saltiri de la reina Mary* (f. 17v)

Fig. 307. *Haggadà Germana* (f. 8v b), els germans de Josep arriben a les portes de la ciutat i parlen amb un escrivà que registra les arribades

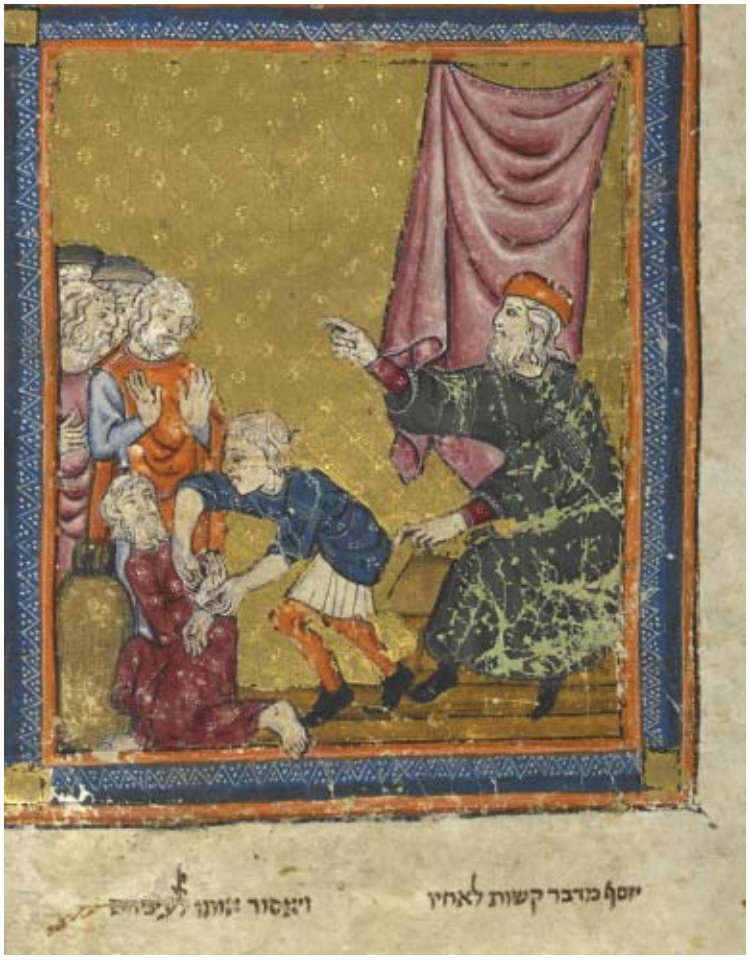

Fig. 308. *Haggadà d'Or* (f. 7r c), primera trobada entre Josep i els seus germans / Arrest de Simeó

Fig. 309. *Haggadà Germana* (f. 9r a), primera trobada entre Josep i els seus germans / Arrest de Simeó

Fig. 310. *Haggadà de Sarajevo* (f. 15v b), primera trobada entre Josep i els seus germans

Fig. 311. *Histoires bibliques* (BNF, Français 1753, f. 24r i 24v)

Fig. 312. *Haggadà Germana* (f. 9r b), els germans demanen al seu pare que puguin endur-se Benjamí

Fig. 313. *Bíblia Schocken* (f. 1v)

Fig. 314. *Bíblia de Pamplona* (Amiens, Bibliothèque municipale, ms. 108, f. 32v)

Fig. 315. *Saltiri de Munic* (Munic, Bayerische Staatsbibliothek, BSB Clm 835, f. 16r)

Fig. 316. *Haggadà Germana* (f. 9v a), els germans arriben amb Benjamí

Fig. 317. *Bíblia Schocken* (f. 1v)

Fig. 318. *Haggadà Germana* (f. 9v b), Josep ofereix un banquet

Fig. 319. *Haggadà de Sarajevo* (f. 16r a), Josep ofereix un banquet

Fig. 320. *Bíblia angevina de Nàpols* (París, BNF, ms. Français 9561, f. 34v)

Fig. 321. *Haggadà Germana* (f. 10r a), els servents de Josep persegueixen els germans i troben la copa de Josep a la bossa de Benjamí

Fig. 322. *Haggadà de Sarajevo* (f. 16r b), els servents de Josep persegueixen els germans i troben la copa de Josep a la bossa de Benjamí

Fig. 323. *Haggadà Germana* (f. 10r b), Judà parla amb Josep per intervenir a favor de Benjamí

Fig. 324. *Haggadà de Sarajevo* (f. 17v a), Judà parla amb Josep per intervenir a favor de Benjamí

Fig. 325. *Bíblia Schocken* (f. 1v)

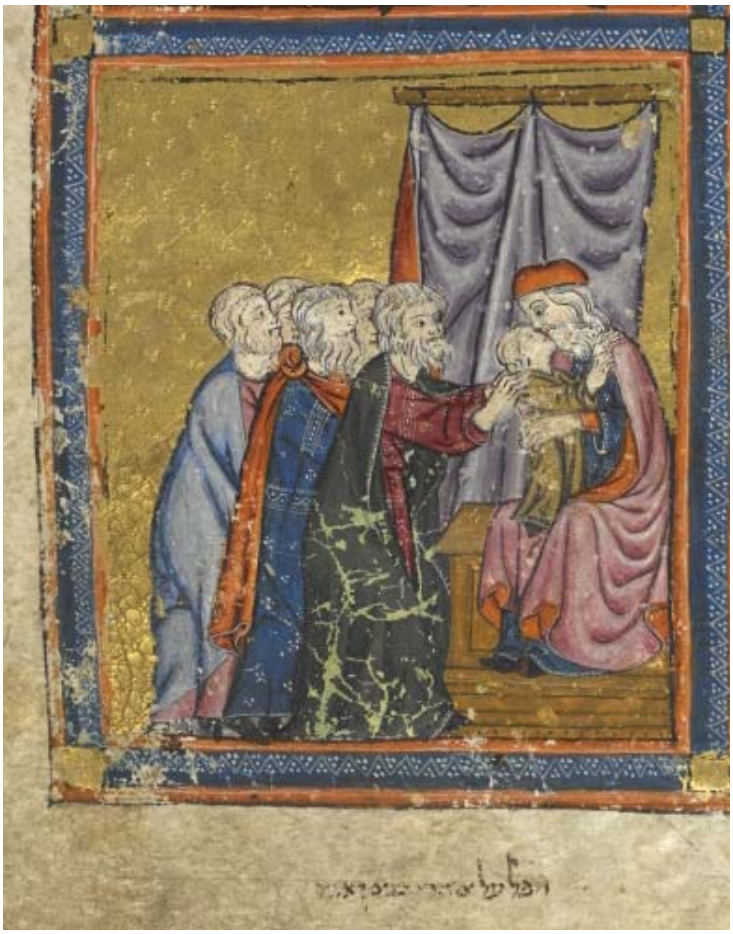

Fig. 326. *Haggadà d'Or* (f. 7r d), Josep es dóna a conèixer i abraça Benjamí

Fig. 327. *Haggadà Germana* (f. 10v a), Josep es dóna a conèixer i abraça Benjamí

Fig. 328. *Haggadà de Sarajevo* (f. 17v b), Josep es dóna a conèixer i abraça Benjamí

Fig. 329. *Haggadà de Sarajevo* (f. 18r a), els germans expliquen els fets a Jacob

Fig. 330. *Bíblia Morgan* (f. 6v)

Fig. 331. *Histoires bibliques* (BNF, Français 1753, f. 25r)

Fig. 332. *Haggadà Germana* (f. 10v b), Jacob i els seus fills marxen cap Egipte

Fig. 333. *Haggadà de Sarajevo* (f. 18r b), Jacob i els seus fills marxen cap Egipte

Fig. 334. *Haggadà de Barcelona* (f. 40r), Jacob i la seva família marxen cap Egipte

Fig. 335. *Bible Historiale* (BNF, Français 161, f. 51r)

Fig. 336. *Haggada d'Or* (f. 8v a), Jacob es presenta davant del faraó

Fig. 337. *Haggadà Germana* (f. 11r a), Jacob es presenta davant del faraó

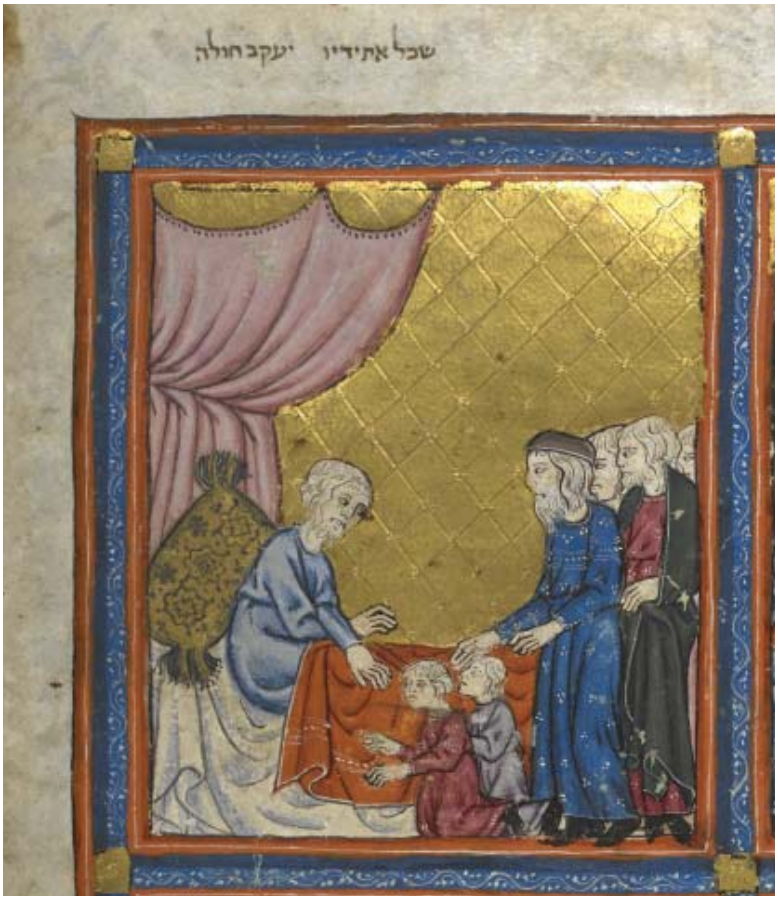

Fig. 338. *Haggadà d'Or* (f. 8v b), Jacob beneeix Efraïm i Manassès

Fig. 339. *Haggadà Germana* (f. 11r b), Jacob beneeix Efraïm i Manassès

Fig. 340. *Comentaris de la Torà de Raixí* de Munic (vol. I, f. 40v)

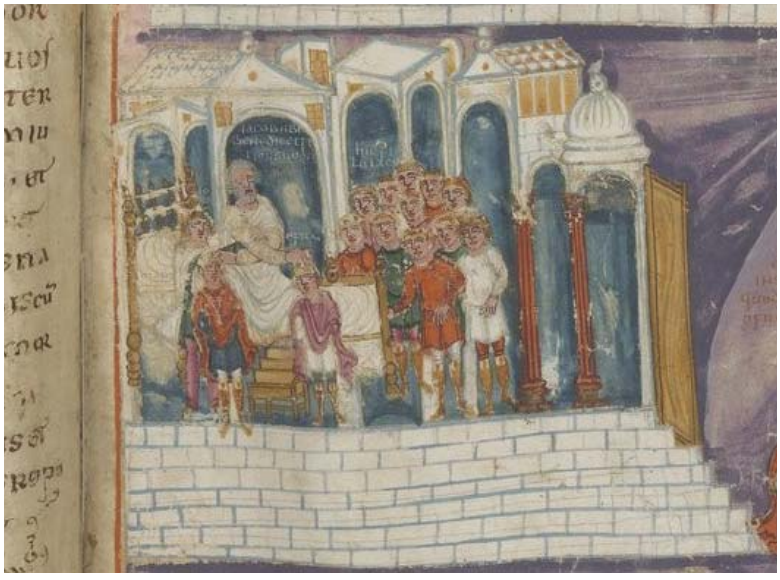

Fig. 341. P*entateuc Ashburnham* (f. 50r)

Fig. 342. *Bíblia de Pàdua* (f. 36v)

Fig. 343. *Haggadà d'Or* (f. 8v c), enterrament de Jacob

Fig. 344. *Haggadà Germana* (f. 11v a), enterrament de Jacob

Fig. 345. *Haggadà de Sarajevo* (f. 19v a), enterrament de Jacob

Fig. 346. *Saltiri de sant Lluís* (f. 28r)

Fig. 347. *Histoire ancienne* d'Acre (Dijon, Bibliothèque Municipale, ms. 562, f.60v)

Fig. 348. *Haggadà de Sarajevo* (f. 19v b), Josep i els seus germans tornen a Egipte

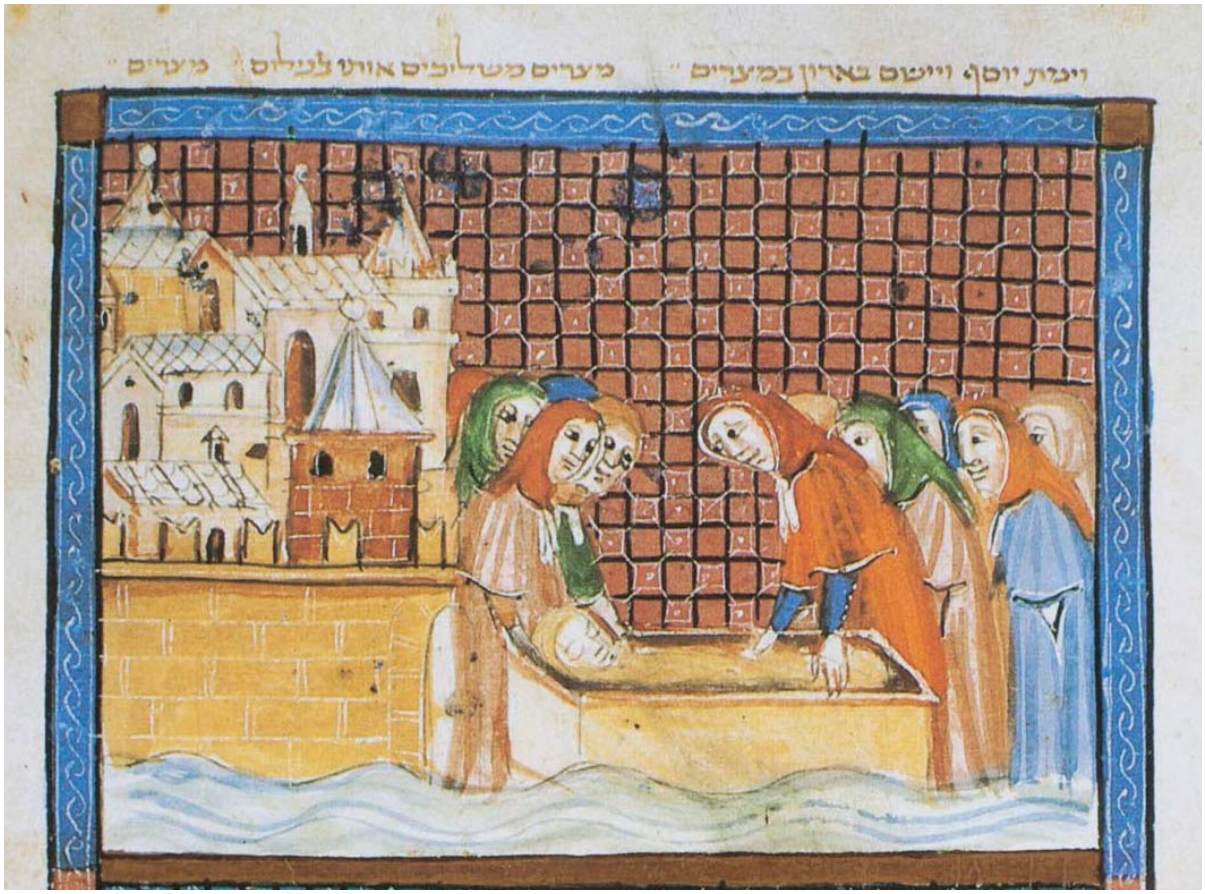

Fig. 349. *Haggadà de Sarajevo* (f. 20r a), enterrament de Josep al Nil

Fig. 350. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 84r), els israelites s'enduen els ossos de Josep

ÈXODE

INFANTESA DE MOISÈS

Fig. 351. *Haggadà d'Or* (f. 8v d), el faraó ordena que els nadons de sexe masculí siguin tirats al riu

Fig. 352. *Haggadà Germana* (f. 11v b), el faraó ordena que els nadons de sexe masculí siguin tirats al riu

Fig. 353. *Haggadà Kaufmann* (f. 27v)

Fig. 354. *Haggadà Rothschild* (Jerusalem, National Library of Israel, ms. heb. 4º 6130)

Fig. 355. *Segona Haggadà de Nuremberg* (f. 14v-15r)

Fig. 356. *Bíblia de Pamplona* conservada a Amiens (f. 38v)

Fig. 357. *Bible historiée et vie des saints* (Nova York, NYPL, Spencer Collection ms. 22, f. 38v)

Fig. 358. *Haggadà d'Or* (f. 9r a), Moisès salvat de les aigües

Fig. 359. *Haggadà Germana* (f. 12r a), Moisès salvat de les aigües

Fig. 360. *Haggadà de Sarajevo* (f. 20r b), Moisès salvat de les aigües

Fig. 361. *Haggadà Kaufmann* (f. 10r a), Moisès salvat de les aigües

Fig. 362. *Haggadà Kaufmann* (f. 10r b), Moisès és entregat a la seva mare

Fig. 363. *Segona Haggadà de Nuremberg* (f. 8r)

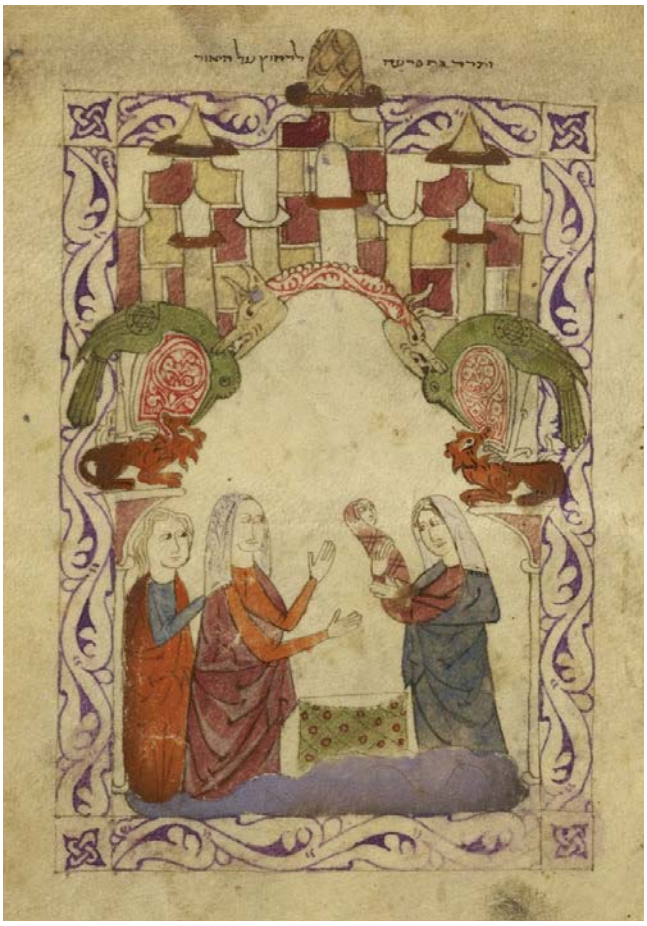

Fig. 364. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 65r)

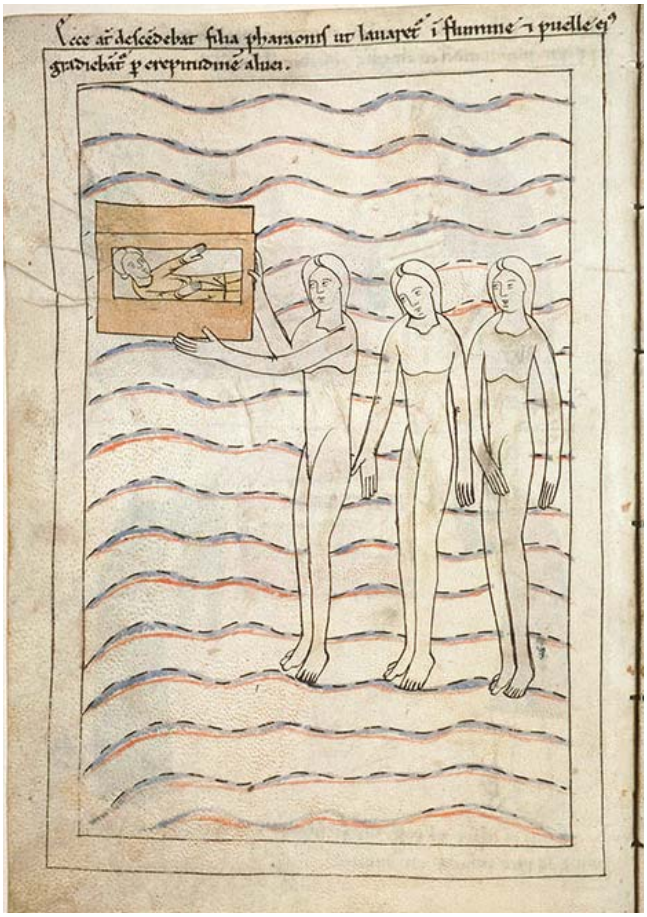

Fig. 365. *Bíblia de Pamplona* d'Amiens (f. 39v)

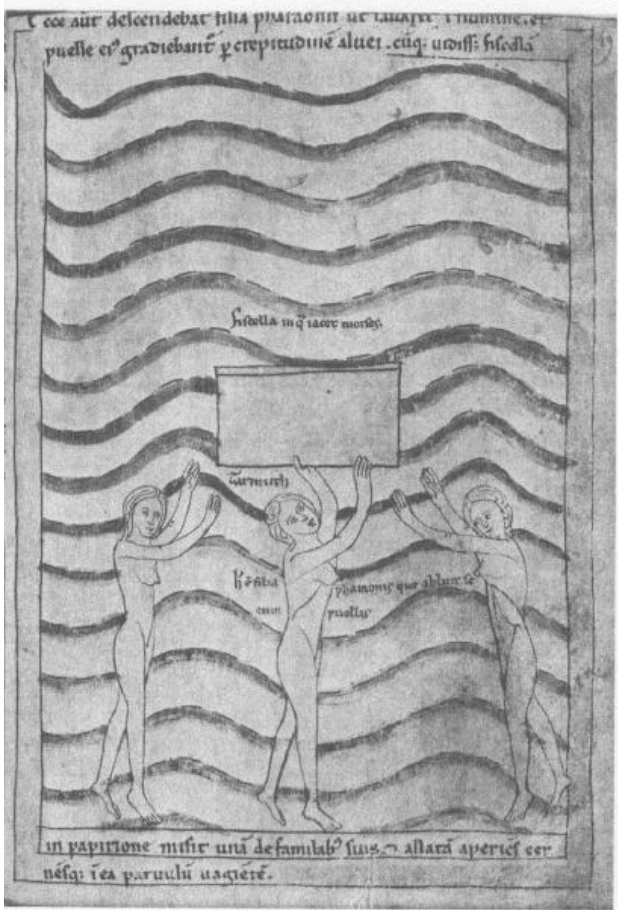

Fig. 366. *Bíblia de Pamplona* d'Augsburg (Oettingen-Wallersteinsche Bibliothek Cod. 1.2.4º 15, f. 49r)

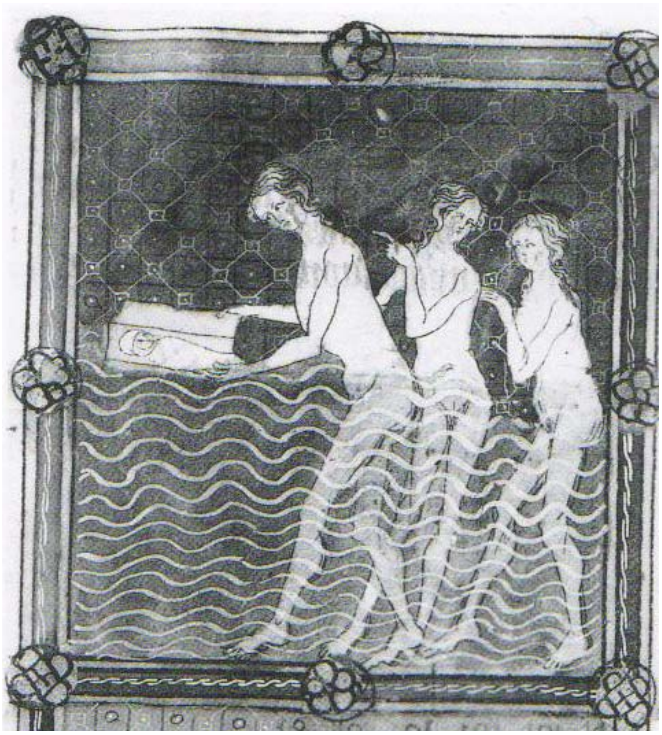

Fig. 367. *Bible historiée et vie des saints* (f. 38v)

Fig. 368. *Bíblia Planisio* (Vaticà, BAV, ms. Lat. 3550 f. 31v)

Fig. 369. *Haggadà d'Or* (f. 9r b), Bitia porta Moisès davant del faraó

Fig. 370. *Haggadà Germana* (f. 12r b), Bitia porta Moisès davant del faraó

Fig. 371. *Haggadà Kaufmann* (f. 9v a), Moisès infant pren la corona del cap del faraó

Fig. 372. *Haggadà Kaufmann* (f. 9v b), la prova de Moisès infant ajudat per un àngel

Fig. 373. *Segona Haggadà de Nuremberg* (f. 9r)

Fig. 374. *Saltiri de la reina Mary* (f. 23v)

Fig. 375. *Bíblia Planisio* (f. 32r)

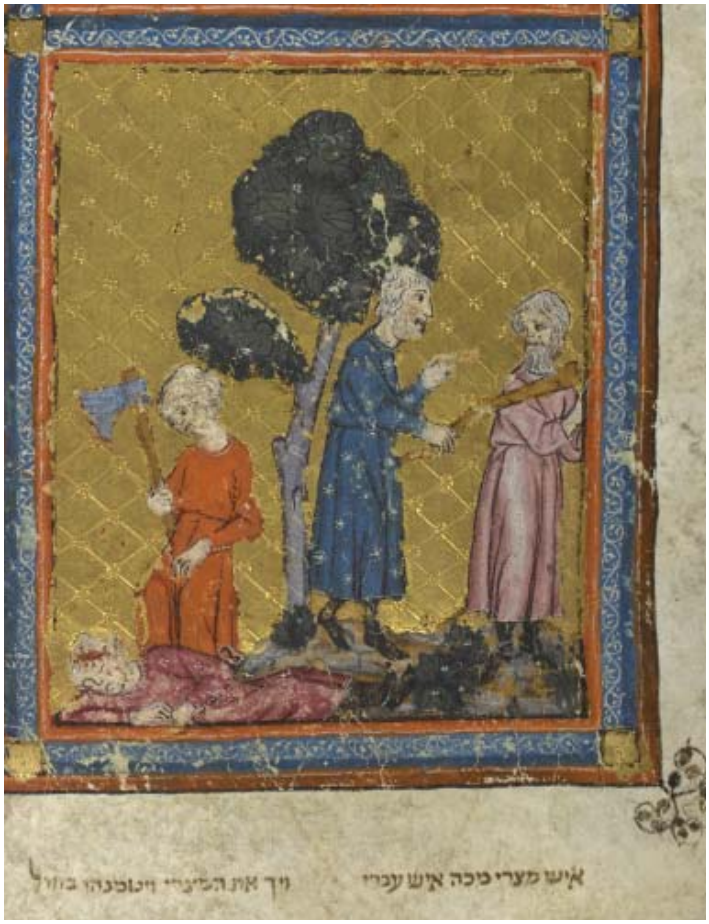

Fig. 376. *Haggadà d'Or* (f. 9r c), un egipci colpeja un hebreu, Moisès mata un egipci

Fig. 377. *Haggadà Germana* (f. 12v a), un egipci colpeja un hebreu, Moisès mata un egipci

Fig. 378. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 65v)

Fig. 379. *Haggadà d'Or* (f. 9r d), Moisès defensa les filles de Jetró i abeura el seu ramat

Fig. 380. *Haggadà Germana* (f. 12v b), Moisès defensa les filles de Jetró i abeura el seu ramat

Fig. 381. *Bible Moralisée d'Oxford-París-Londres,* part I, Oxford, ms. Bodl. 270b, f. 40r

Fig. 382. *Bible moralisée* (BNF, Français 167, f. 20r)

Fig. 383. *Haggadà d'Or* (f. 10v a), Moisès i l'esbarzer ardent

Fig. 384. *Haggadà Germana* (f. 13r a), Moisès i l'esbarzer ardent

Fig. 385. *Haggadà Germà* (f. 1v a), Moisès i l'esbarzer ardent

Fig. 386. *Haggadà Rylands* (f. 13v a), Moisès i l'esbarzer ardent

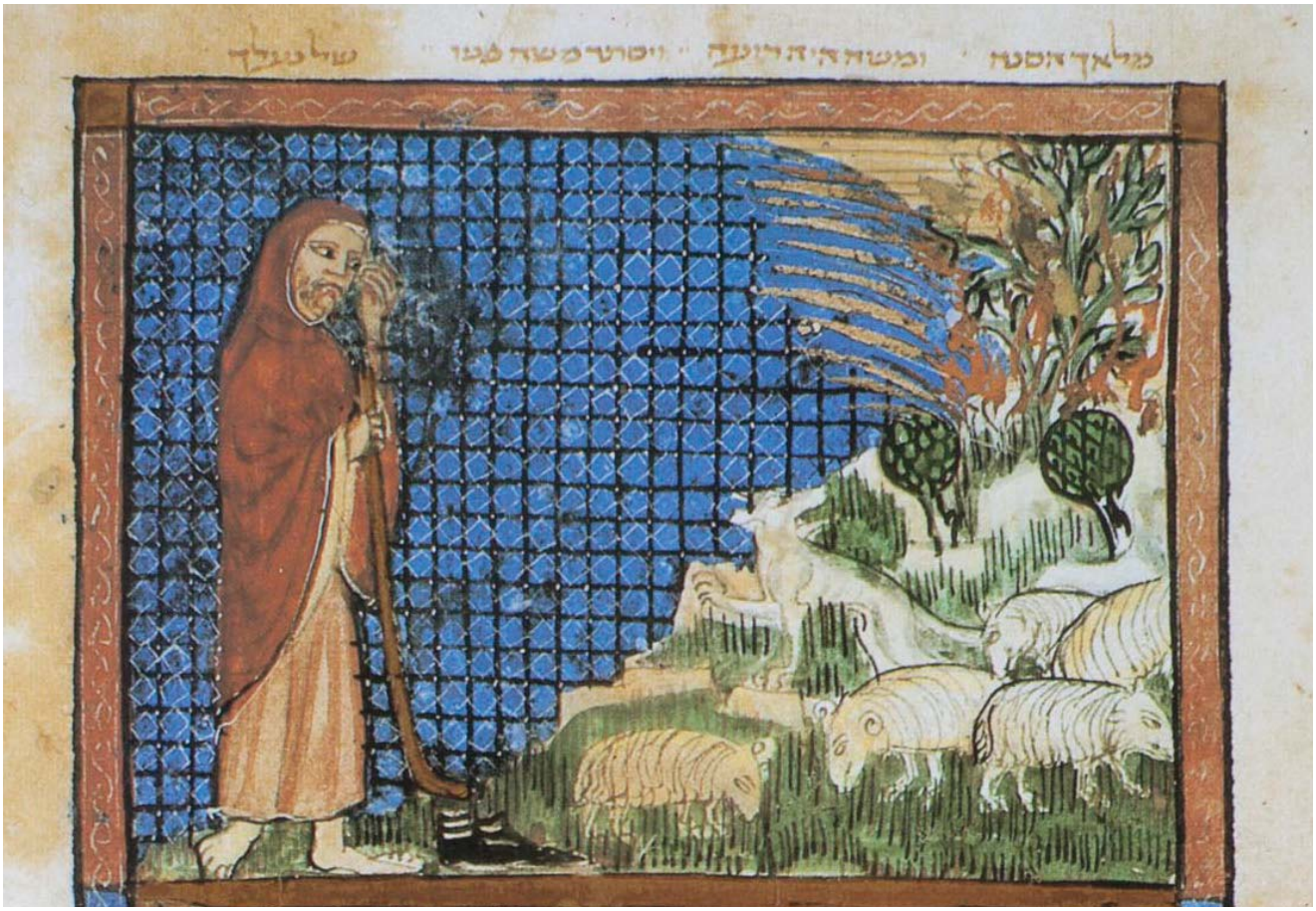

Fig. 387. *Haggadà de Sarajevo* (f. 21v a), Moisès i l'esbarzer ardent

Fig. 388. *Haggadà Kaufmann* (f. 59v b), Moisès i l'esbarzer ardent

Fig. 389. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 67r)

Fig. 390. *Bíblia Schocken* (f. 1v)

Fig. 391. *Haggadà Espanyola de Parma* (Parma, Biblioteca Palatina, ms. Parm 2411, f. 3v)

Fig. 392. *Bíblia Morgan* (f. 7v)

Fig. 393. *Saltiri d'Ingeborg* (f. 12v)

Fig. 394. *Haggadà Germà* (f. 1v b i 2r a), signes de la missió de Moisès: el bastó es converteix en una serp i la mà de Moisès es torna leprosa i després es cura

Fig. 395. *Haggadà Rylands* (f. 13v b i 14r a), signes de la missió de Moisès: el bastó es converteix en una serp i la mà de Moisès es torna leprosa i després es cura

Fig. 396. *Bíblia angevina de Nàpols* de la BNF (Français 9561, f. 51r i 52v)

Fig. 397. *Haggadà d'Or* (f. 10v b), retorn de Moisès a Egipte: Moisès viatja amb la seva família i es troba amb Aaron

Fig. 398. *Haggadà Germà* (f. 2r b), retorn de Moisès a Egipte: Moisès viatja amb la seva família / Siporà circumcida el seu fill

Fig. 399. *Haggadà Germà* (f. 2v a), trobada d'Aaron i Moisès

Fig. 400. *Haggadà Rylands* (f. 14r a), retorn de Moisès a Egipte: Moisès viatja amb la seva família / Siporà circumcida el seu fill

Fig. 401. *Haggadà Rylands* (f. 14v a), trobada d'Aaron i Moisès

Fig. 402. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 67v)

Fig. 403. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 68r)

Fig. 404. *Segona Haggadà de Nuremberg* (f. 13v)

Fig. 405. *Bíblia de Pàdua* (f. 3v i 4r)

Fig. 406. *Haggadà d'Or* (f. 10v c), Moisès i Aaron fan miracles davant els ancians israelites

Fig. 407. *Haggadà Germana* (f. 13r b), Moisès i Aaron fan miracles davant els ancians israelites

Fig. 408. *Haggadà Germà* (f. 2v b), Moisès i Aaron fan miracles davant els ancians israelites

Fig. 409. *Haggadà Rylands* (f. 14v b), Moisès i Aaron fan miracles davant els ancians israelites

Fig. 410. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 68v)

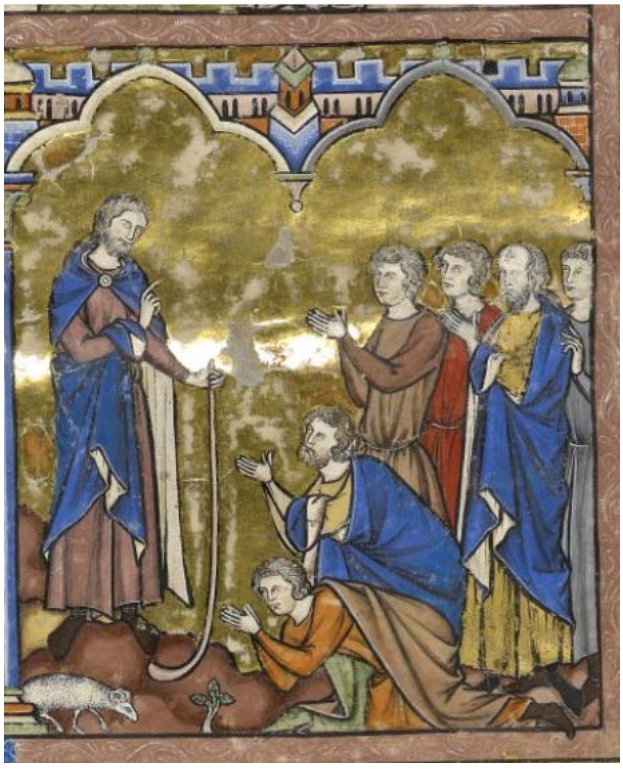

Fig. 411. *Bíblia Morgan* (f. 7v)

Fig. 412. *Bíblia de Pàdua* de la BL (f. 4r)

Fig. 413. *Haggadà d'Or (*f. 10v d), Moisès i Aaron parlen amb el faraó

Fig. 414. *Haggadà Germà* (f. 3r a), Moisès i Aaron parlen amb el faraó

Fig. 415. *Haggadà Rylands* (f. 15r a), Moisès i Aaron parlen amb el faraó

Fig. 416. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 63r)

Fig. 417. *Segona Haggadà de Nuremberg* (f. 14v-15r)

Fig. 418. *Bíblia de Pàdua* de la BL (f. 4v)

Fig. 419. *Haggadà d'Or* (f. 11r a i 11r b), l'esclavitud dels israelites: els israelites són sotmesos a treballs forçats / la construcció de les ciutats de Pitom i Ramsès

Fig. 420. *Haggadà Germà* (f. 3r b), l'esclavitud dels israelites

Fig. 421. *Haggadà Rylands* (f. 15r b), l'esclavitud dels israelites

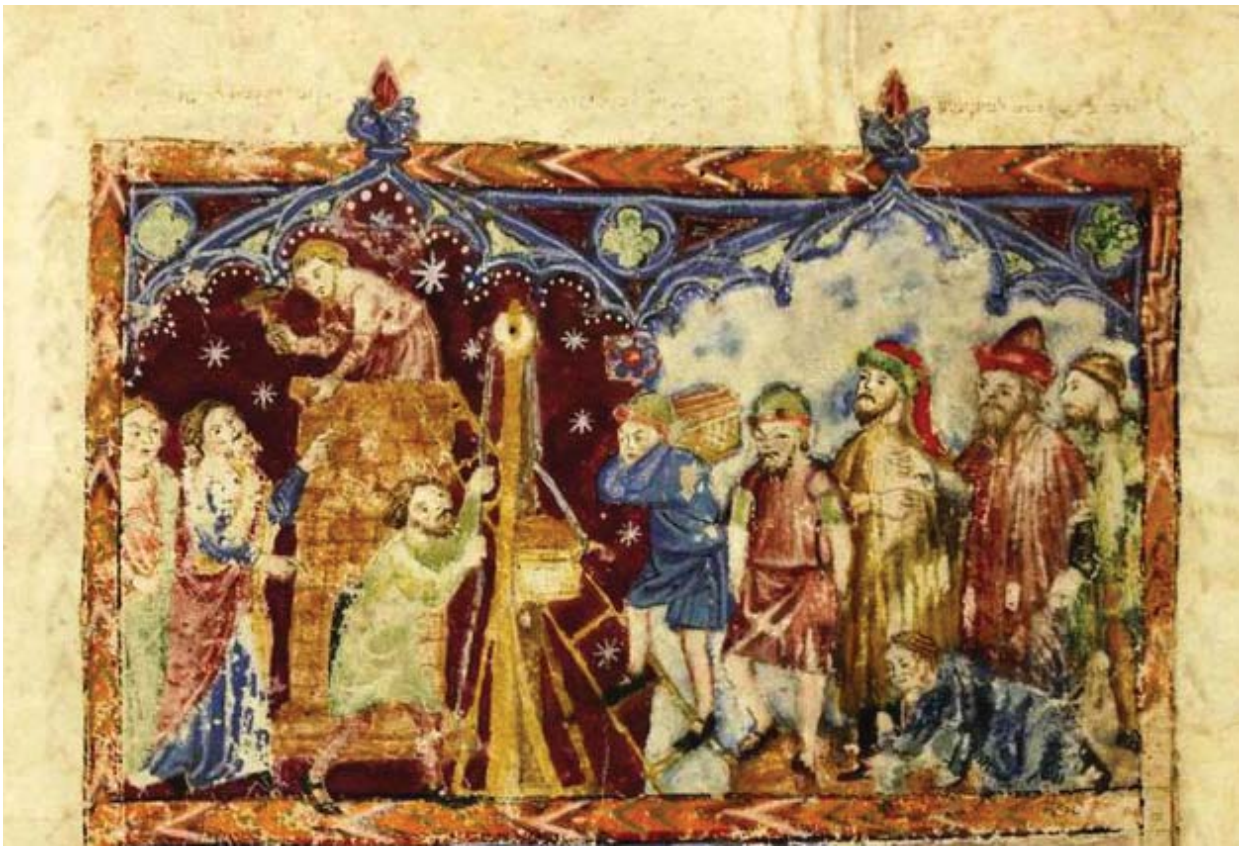

Fig. 422. *Haggadà Kaufmann* (f. 59v a), l'esclavitud dels israelites

Fig. 423. *Haggadà Sassoon* (p. 75), l'esclavitud dels israelites

Fig. 424. *Haggadà Sassoon* (p. 76), l'esclavitud dels israelites

Fig. 425. *Haggadà Sassoon* (p. 77), l'esclavitud dels israelites

Fig. 426. *Haggadà Sassoon* (p. 78), l'esclavitud dels israelites

Fig. 427. *Haggadà Sassoon* (p. 83), l'esclavitud dels israelites

Fig. 428. *Haggadà de Barcelona* (f. 30v), l'esclavitud dels israelites

Fig. 429. *Haggadà de Barcelona* (f. 43r), l'esclavitud dels israelites

Fig. 430. *Haggadà Kaufmann* (f. 15v), l'esclavitud dels israelites

Fig. 431. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 62v)

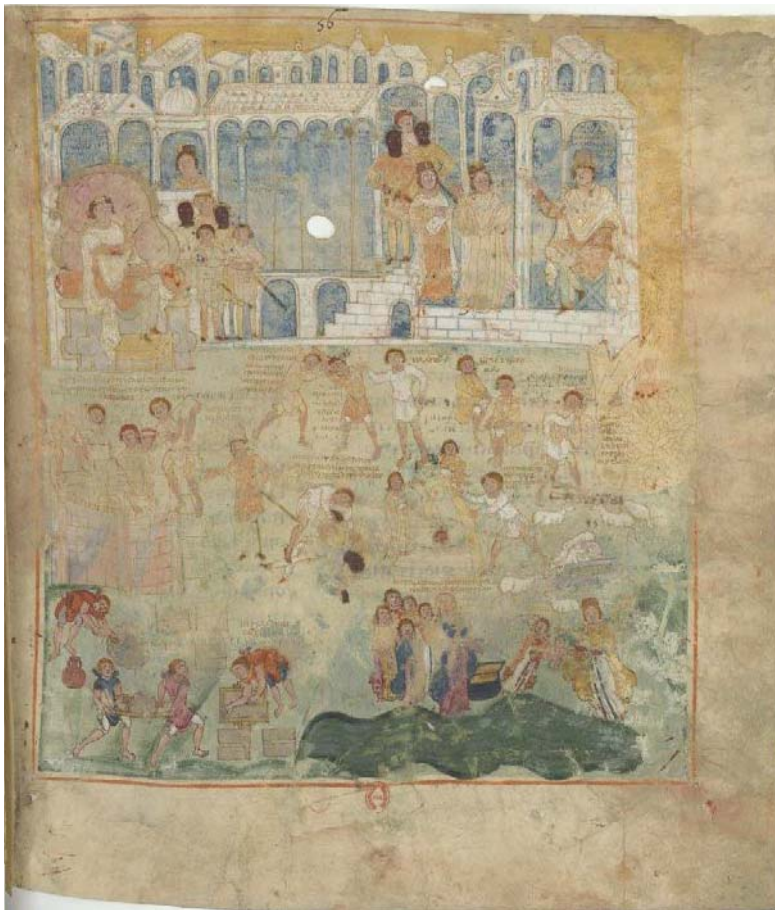

Fig. 432. *Pentateuc d'Ashburnham* (BNF, nouv. Acq. Lat. 2334, f. 56r)

Fig. 433. *Pentateuc d'Ashburnham* (f. 58r)

Fig. 434. *Haggadà de Chantilly* (Chantilly, Musée Condé, ms 732, f. 8r)

Fig. 435. *Bíblia Morgan* (f.7r)

Fig. 436. *Haggadà d'Or* (f. 11r c), Moisès i Aaron fan prodigis davant el faraó: el bastó es converteix en una serp i engoleix les dels consellers

Fig. 437. *Haggadà Germana* (f. 13v a), Moisès i Aaron fan prodigis davant el faraó: el bastó es converteix en una serp i engoleix les dels consellers

Fig. 438. *Haggadà Germà* (f. 3v a), Moisès i Aaron fan prodigis davant el faraó: el bastó es converteix en una serp i engoleix les dels consellers

Fig. 439. *Haggadà Rylands* (f. 15v a), Moisès i Aaron fan prodigis davant el faraó: el bastó es converteix en una serp i engoleix les dels consellers

Fig. 440. *Haggadà de Sarajevo* (f. 21v b), Moisès i Aaron fan prodigis davant el faraó: el bastó es converteix en una serp i engoleix les dels consellers

Fig. 441. *Haggadà de Bolonya-Mòdena* (f. 1r), Moisès i Aaron fan prodigis davant el faraó: el bastó es converteix en una serp i engoleix les dels consellers

Fig. 442. *Haggadà Kaufmann* (f. 6r a), Moisès i Aaron fan prodigis davant el faraó: el bastó es converteix en una serp i engoleix les dels consellers

Fig. 443. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 63v)

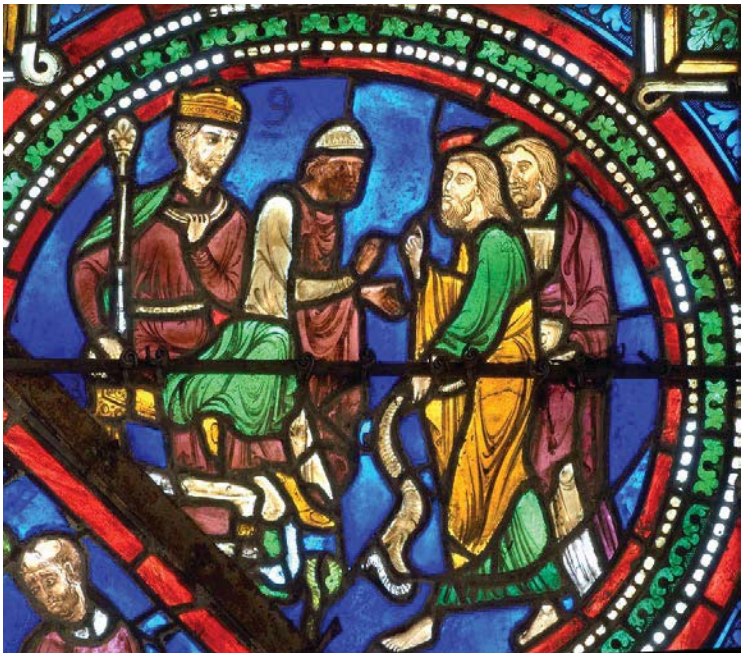

Fig. 444. Vitralls de la catedral de Sens (França)

Fig. 445. *Bíblia Morgan* (f. 8r)

Fig. 446. Pintures mural de l'església de la Madonna de Ceri

Fig. 447. *Haggadà d'Or* (f. 11r d), plaga de la sang

Fig. 448. *Haggadà Germana* (f. 13v b), plaga de la sang

Fig. 449. *Haggadà Germà* (f. 3v b), plaga de la sang

Fig. 450. *Haggadà Rylands* (f. 15v b), plaga de la sang

Fig. 451. *Haggadà de Sarajevo* (f. 22r a), plaga de la sang

Fig. 452. *Haggadà Bolonya-Mòdena* (f. 1v), plaga de la sang

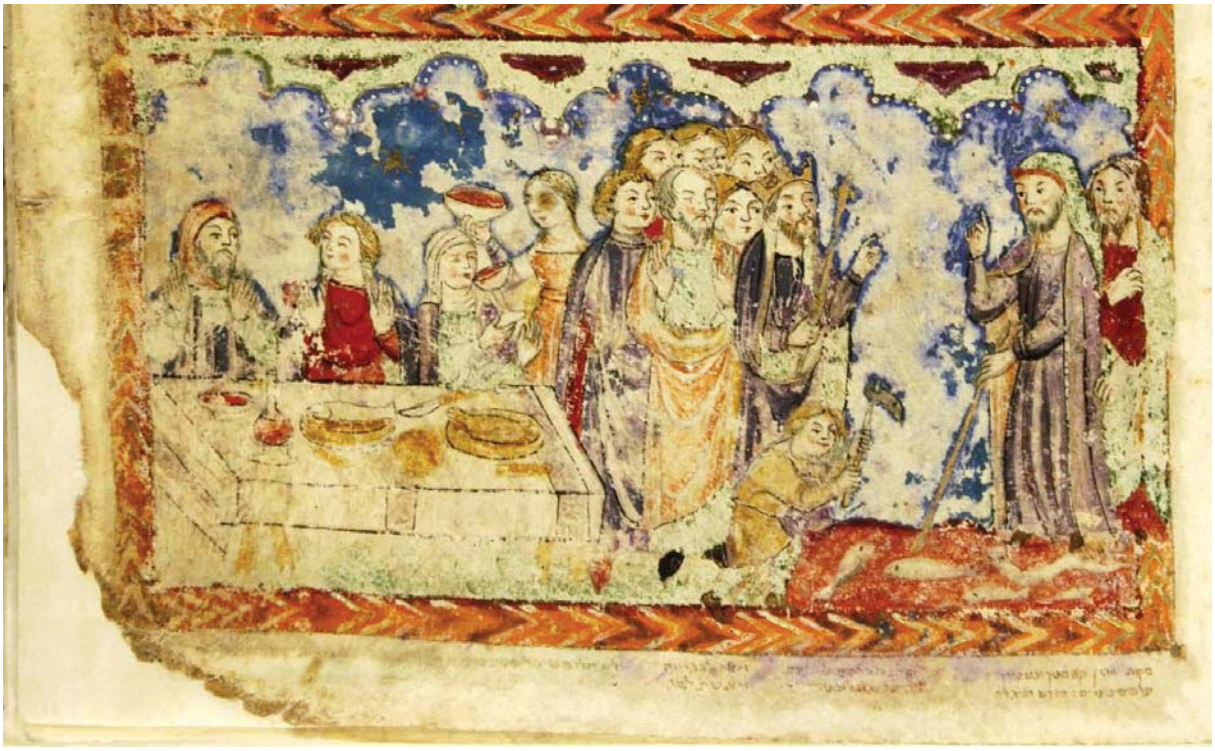

Fig. 453. *Haggadà Kaufmann* (f. 6r b), plaga de la sang

Fig. 454. *Haggadà Sassoon* (p. 94), plaga de la sang

Fig. 455. *Bíblia Morgan* (f. 8r)

Fig. 456. Detall dels peixos morts de les *haggadot* catalanes

Fig. 457. Detall dels egipcis que caven en les *haggadot* catalanes

Fig. 458. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 69v)

Fig. 459. *Saltiri anglocatalà* (BNF, ms. Latin 8846, f. 144v)

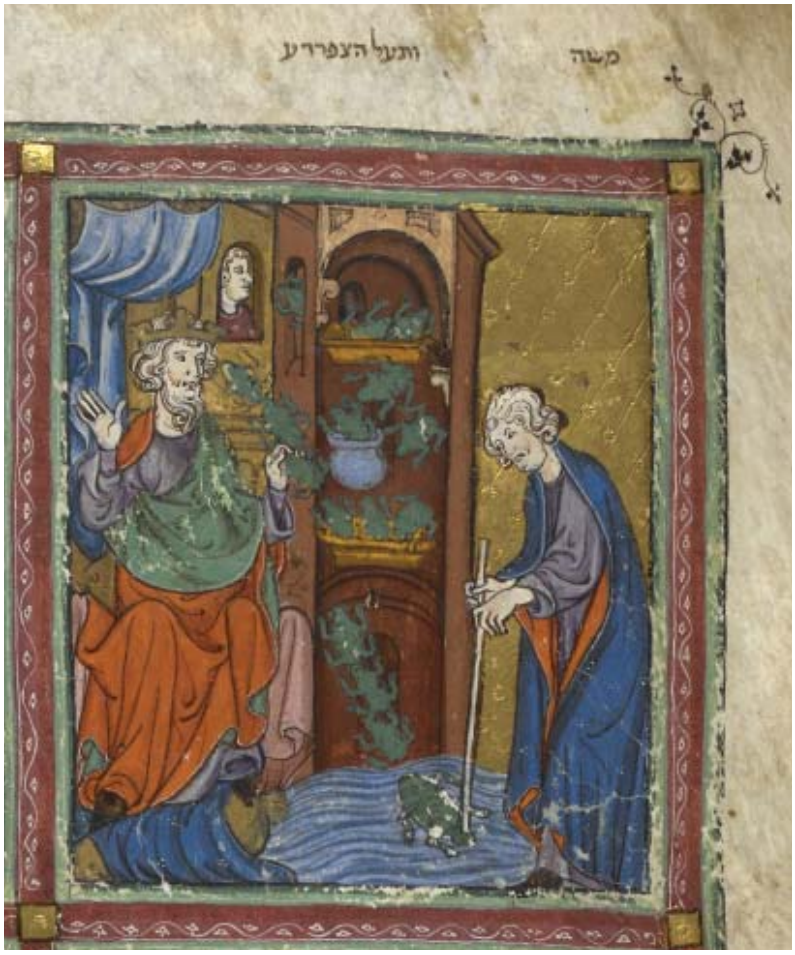

Fig. 460. *Haggadà d'Or* (f. 12v a), plaga de les granotes

Fig. 461. *Haggadà Germana* (f. 14r a), plaga de les granotes

Fig. 462. *Haggadà Germà* (f. 4r a), plaga de les granotes

Fig. 463. *Haggadà Rylands* (f. 16r a), plaga de les granotes

Fig. 464. *Haggadà de Sarajevo* (f. 22r b), plaga de les granotes

Fig. 465. *Haggadà Bolonya-Mòdena* (f. 3r), plaga de les granotes

Fig. 466. *Haggadà de Barcelona* (f. 51r), plaga de les granotes

Fig. 467. *Haggadà Kaufmann* (f. 7v a), plaga de les granotes

Fig. 468. *Haggadà Sassoon* (p. 94), plaga de les granotes

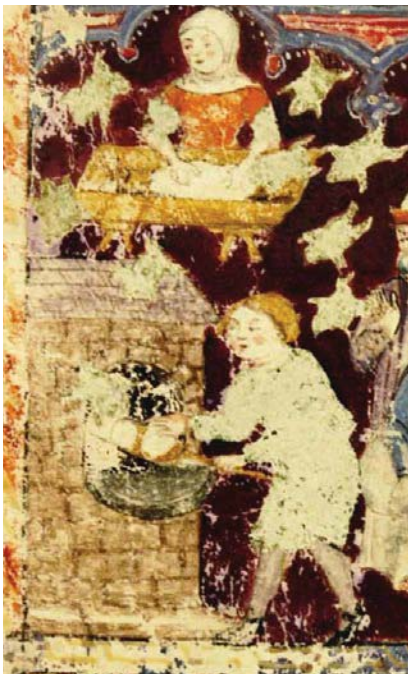

Fig. 469. Detall dels forns i les pasteres en les *haggadot* catalanes

Fig. 470. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 70v)

Fig. 471. *Haggadà Espanyola de Parma* (f. 4r)

Fig. 472. *Haggadà italiana Schocken* (col·lecció particular, f. 17v)

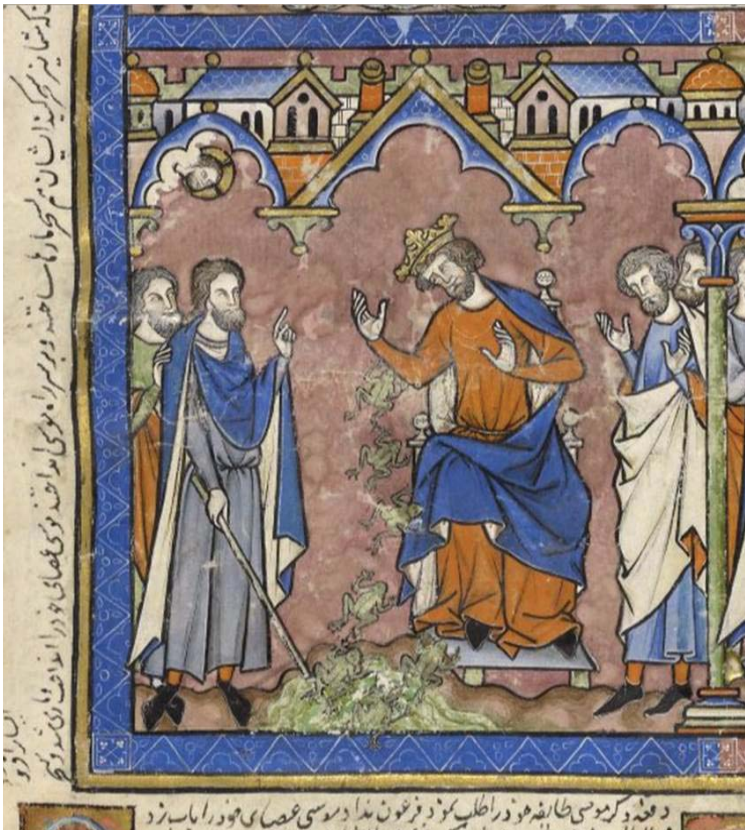

Fig. 473. *Bíblia Morgan* (f. 8r)

Fig. 474. *Bíblia Planisio* (f. 35r)

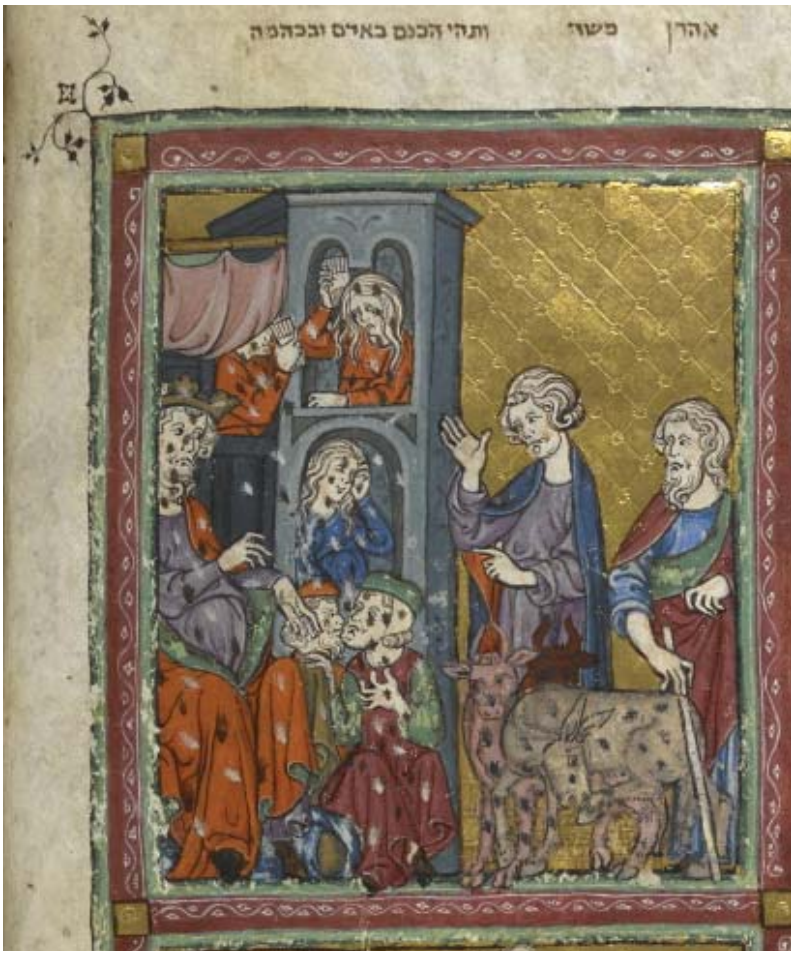

Fig. 475. *Haggadà d'Or* (f. 12v b), plaga dels polls

Fig. 476. *Haggadà Germana* (f. 14r b), plaga dels polls

Fig. 477. *Haggadà Germà* (f. 4r b), plaga dels polls

Fig. 478. *Haggadà Rylands* (f. 16r b), plaga dels polls

Fig. 479. *Haggadà de Sarajevo* (f. 23v a), plaga dels polls

Fig. 480. *Haggadà Bolonya-Mòdena* (f. 3v), plaga dels polls

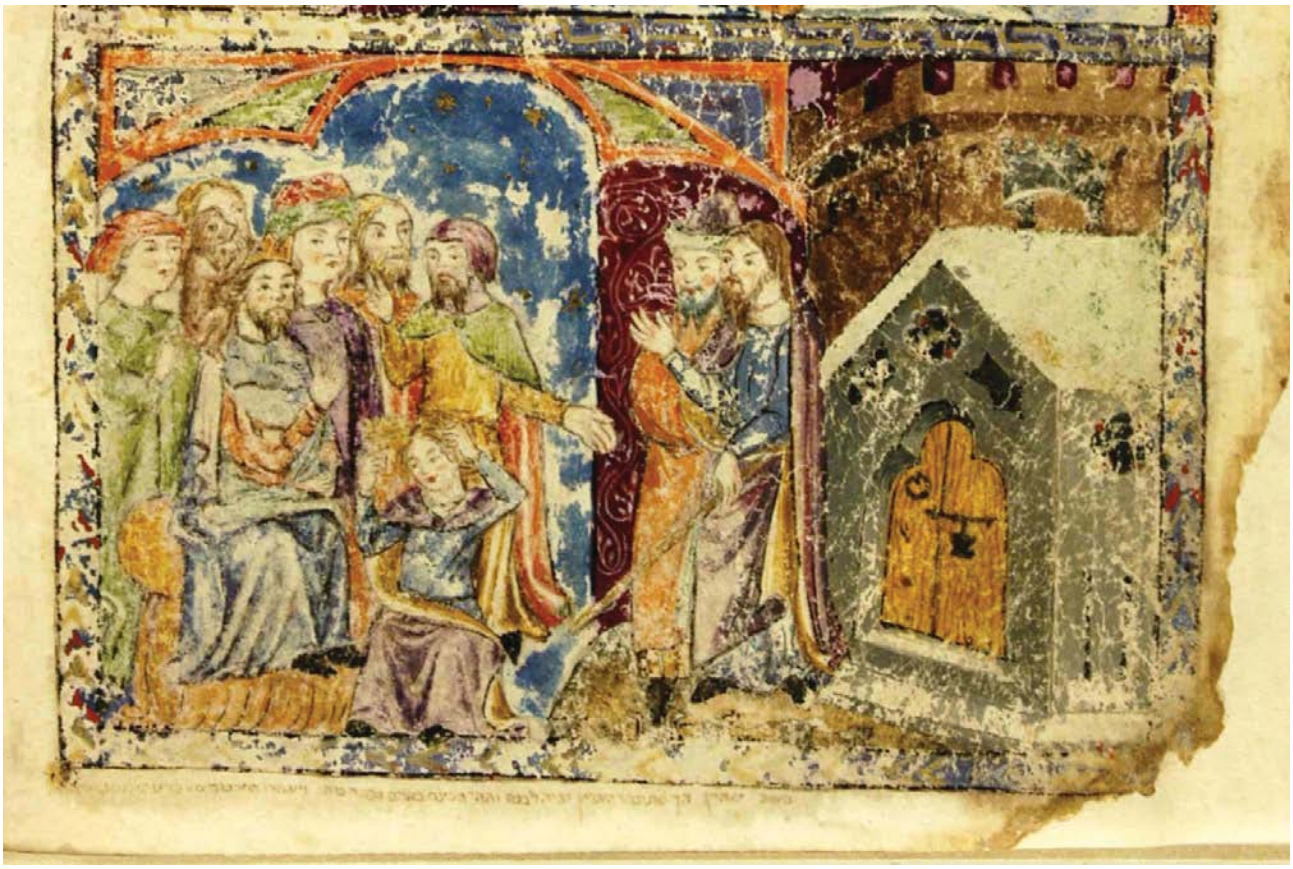

Fig. 481. *Haggadà Kaufmann* (f. 7v b), plaga dels polls

Fig. 482. *Haggadà Sassoon* (p. 94), plaga dels polls

Fig. 483. Detall de les gent rascant-se i traient-se els polls amb pintes en les *haggadot* catalanes

Fig. 484. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 71v)

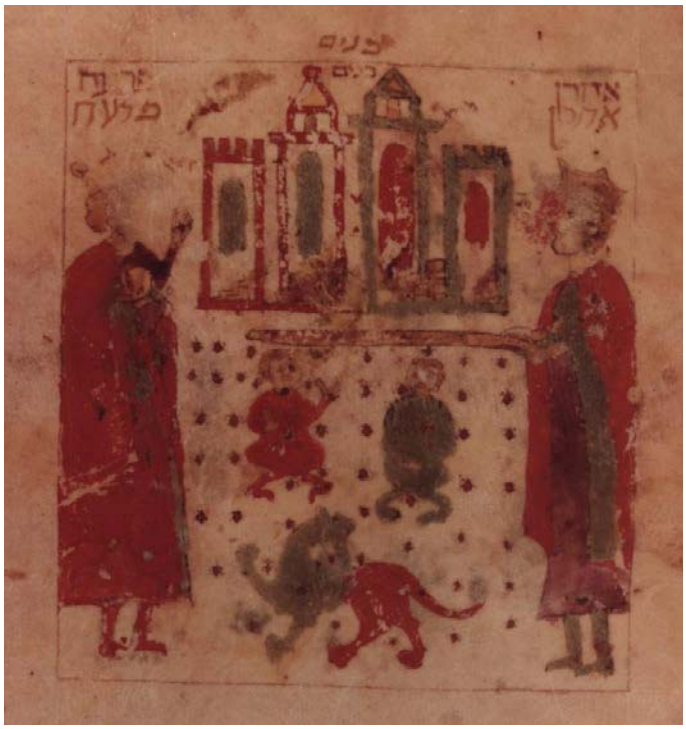

Fig. 485. *Haggadà Espanyola de Parma* (f. 4v)

Fig. 486. *Haggadà italiana Schocken* (f. 19v)

Fig. 487. *Haggadà Tegernsee* (Munic, Bayerische Staatsbibliothek (BSB), Cod. hebr. 200 f. 17v)

Fig. 488. *Histoires bibliques* de la BNF (f. 31v)

Fig. 489. *Haggadà d'Or* (f. 12v c), plaga d'*arov*

Fig. 490. *Haggadà Germana* (f. 14v a), plaga d'*arov*

Fig. 491. *Haggadà Germà* (f. 4v a), plaga d'*arov*

Fig. 492. *Haggadà Rylands* (f. 16v a), plaga d'*arov*

Fig. 493. *Haggadà de Sarajevo* (f. 23v b), plaga d'*arov*

Fig. 494. *Haggadà Bolonya-Mòdena* (f. 2r), plaga d'*arov*

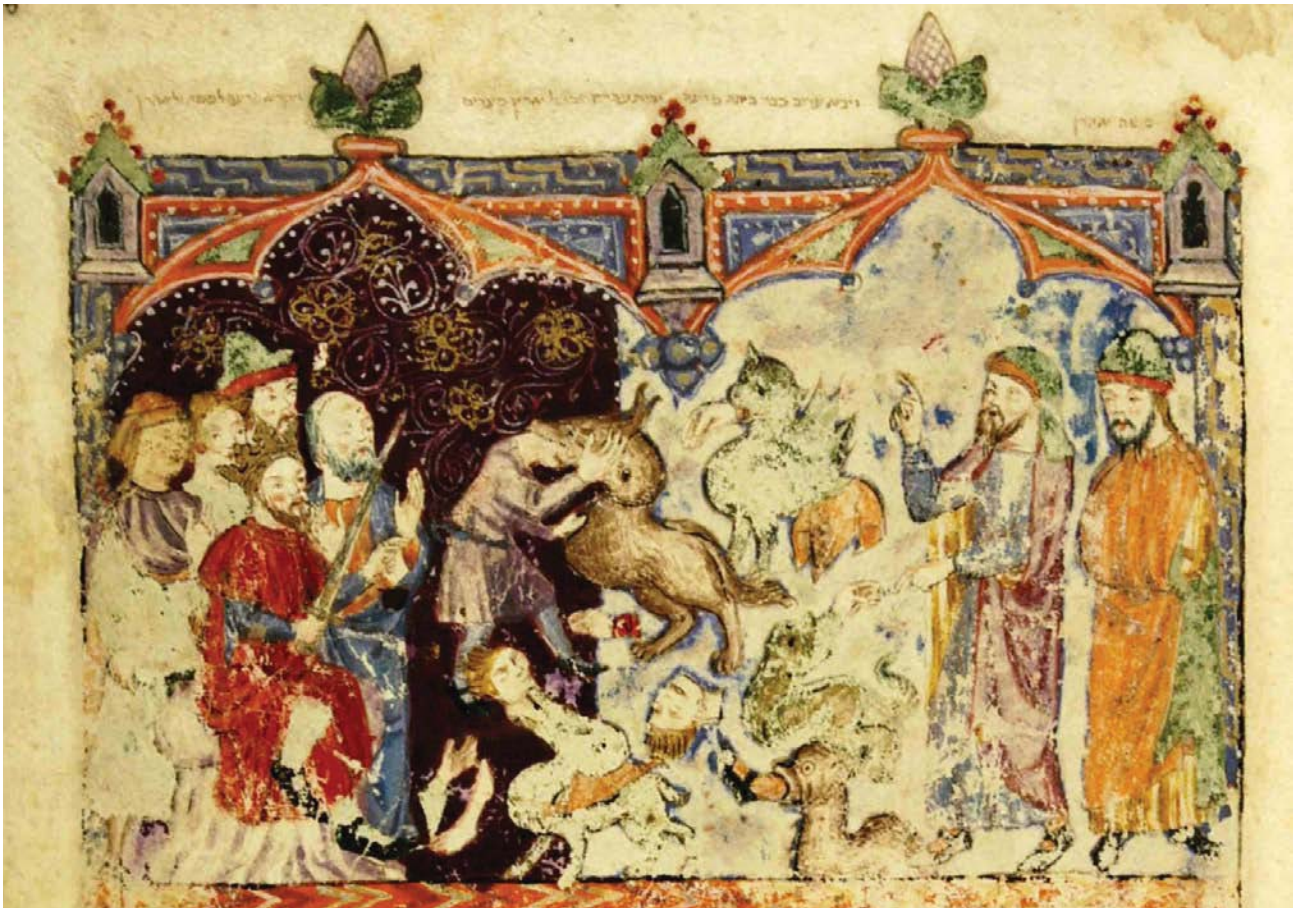

Fig. 495. *Haggadà Kaufmann* (f. 8r a), plaga d'*arov*

Fig. 496. *Haggadà Sassoon* (p. 94), plaga d'*arov*

Fig. 497. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 72v)

Fig. 498. *Haggadà Hileq i Bileq* (París, BNF, Héb. 1333, f. 14v)

Fig. 499. *Bíblia de Pamplona* d'Amiens (f. 43r)

Fig. 500. *Bible historiée et vie des saints* de la NYPL (Spencer Collection ms. 22, f. 41v)

Fig. 501. *Haggadà d'Or* (f.12v d), plaga de la pesta

Fig. 502. *Haggadà Germana* (f. 14v b), plaga de la pesta

Fig. 503. *Haggadà Germà* (f. 4v b), plaga de la pesta

Fig. 504. *Haggadà Rylands* (f. 16v b), plaga de la pesta

Fig. 505. *Haggadà de Sarajevo* (f. 24r a), plaga de la pesta

Fig. 506. *Haggadà Bolonya-Mòdena* (f. 2v), plaga de la pesta

Fig. 507. *Haggadà Kaufmann* (f. 8r b), plaga de la pesta

Fig. 508. *Haggadà Sassoon* (p. 94 i p. 87), plaga de la pesta

Fig. 509. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 74v)

Fig. 510. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 75r)

Fig. 511. *Haggadà de Chantilly* (f. 15v)

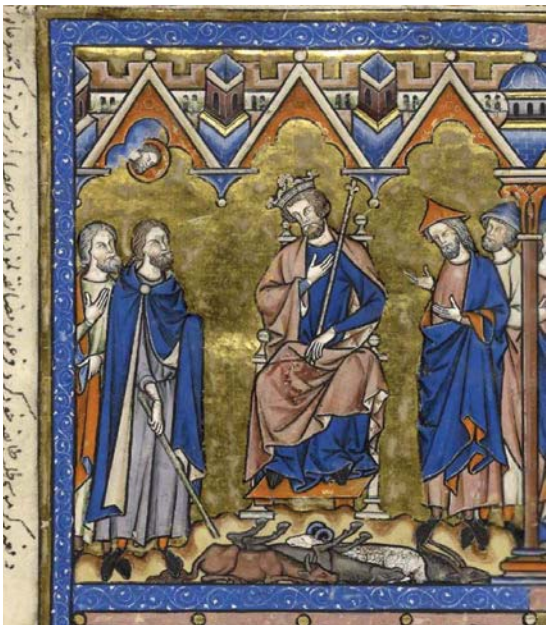

Fig. 512. *Bíblia Morgan* (f. 8v)

Fig. 513. *Bíblia Planisio* (f. 36r)

Fig. 514. *Saltiri anglocatalà* (f. 144v)

Fig. 515. *Haggadà d'Or* (f. 13r a), plaga de les úlceres

Fig. 516. *Haggadà Germana* (f. 15r a), plaga de les úlceres

Fig. 517. *Haggadà Germà* (f. 5r a), plaga de les úlceres

Fig. 518. *Haggadà Rylands* (f. 17r a), plaga de les úlceres

Fig. 519. *Haggadà de Sarajevo* (f. 24r b), plaga de les úlceres

Fig. 520. *Haggadà Bolonya-Mòdena* (f. 5r), plaga de les úlceres

Fig. 521. *Haggadà Kaufmann* (f. 5v a), plaga de les úlceres

Fig. 522. *Haggadà Sassoon* (p. 94), plaga de les úlceres

Fig. 523. *Haggadà italiana Schocken* (f. 21r)

Fig. 524. *Histoires bibliques* (f. 32r)

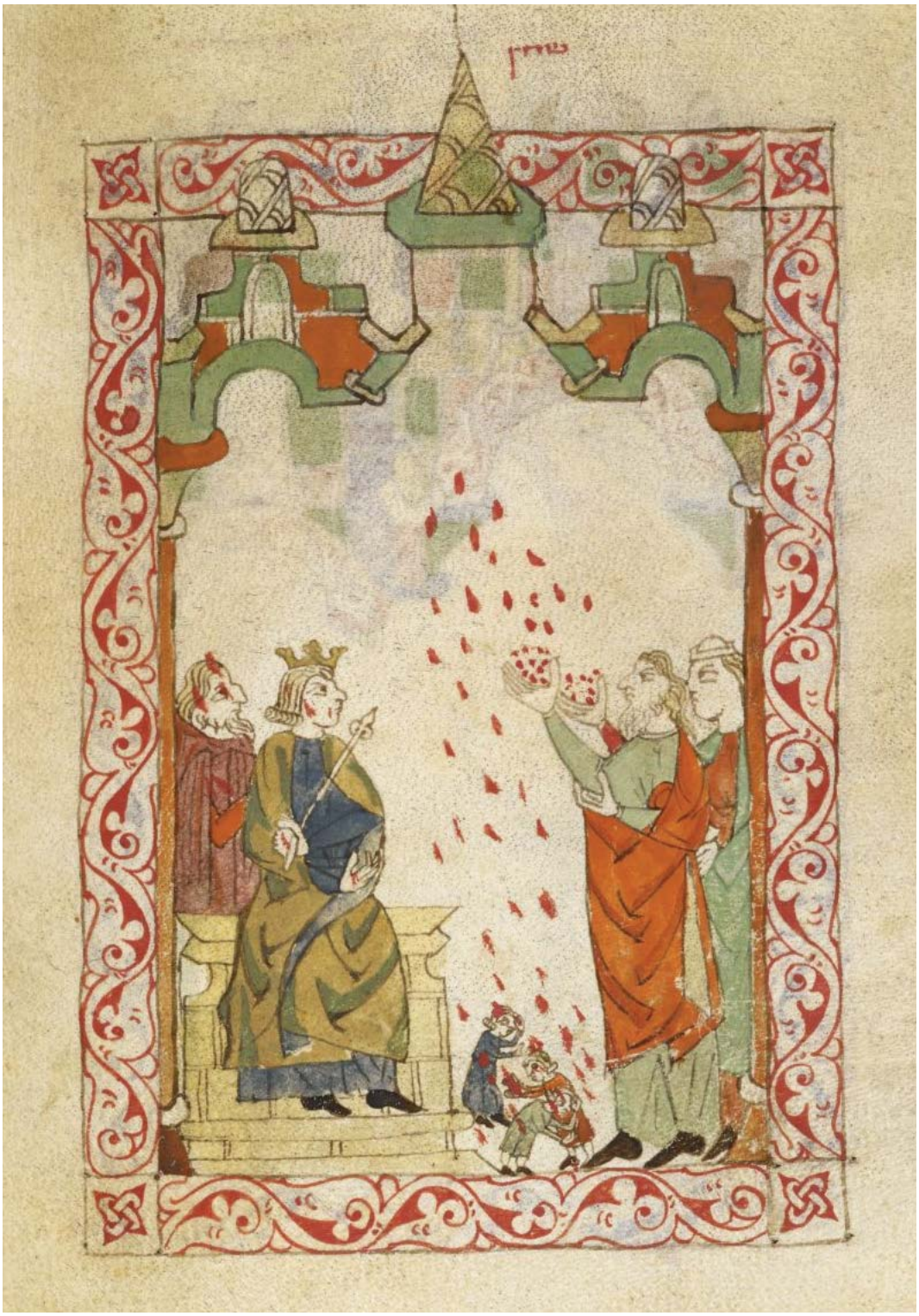

Fig. 525. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 75v)

Fig. 526. *Haggadà d'Or* (f. 13r b), plaga de la pedregada

Fig. 527. *Haggadà Germana* (f. 15r b), plaga de la pedregada

Fig. 528. *Haggadà Germà* (f. 5r b), plaga de la pedregada

Fig. 529. *Haggadà Rylands* (f. 17r b), plaga de la pedregada

Fig. 530. *Haggadà de Sarajevo* (f. 25v a), plaga de la pedregada

Fig. 531. *Haggadà Bolonya-Mòdena* (f. 5v), plaga de la pedregada

Fig. 532. *Haggadà Kaufmann* (f. 5v b), plaga de la pedregada

Fig. 533. *Haggadà Sassoon* (p. 94), plaga de la pedregada

Fig. 534. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 76v)

Fig. 535. *Haggadà italiana Shocken* (f. 22r)

Fig. 536. Detall dels arbres, els pastors i els ramats quan reben les conseqüències de la pedregada en les *haggadot* catalanes

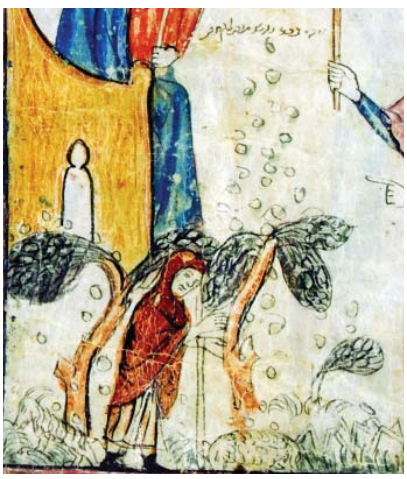

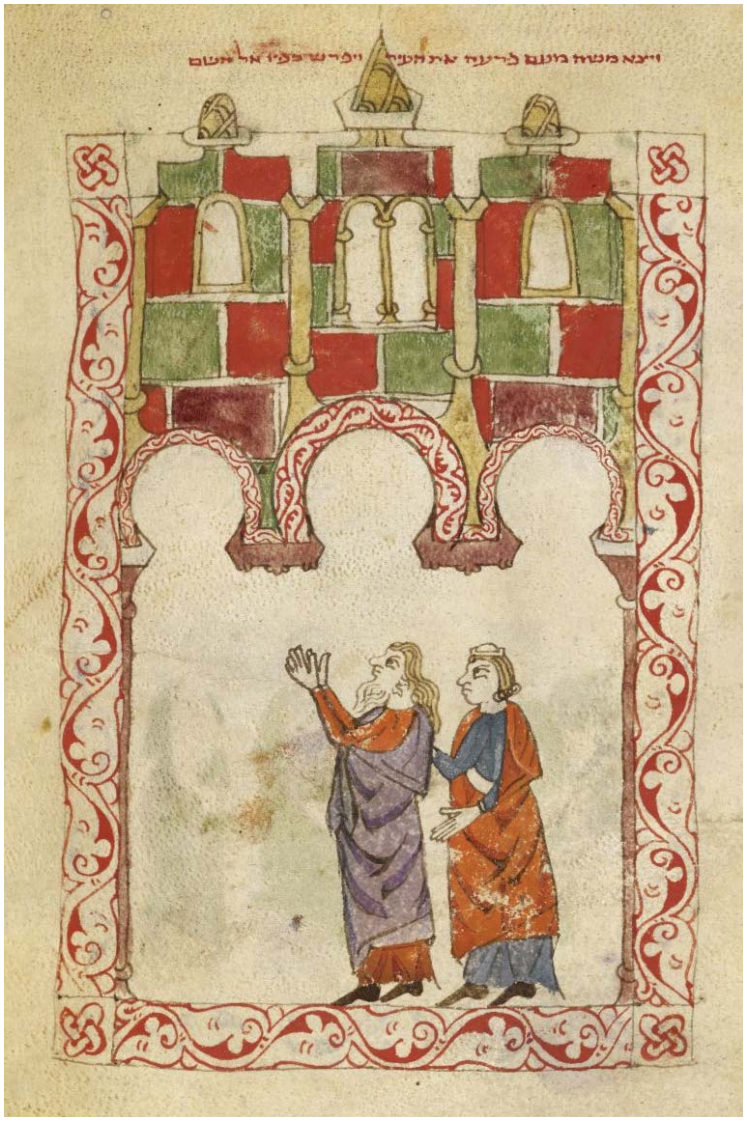

Fig. 537. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 77v)

Fig. 538. *Haggadà italiana Schocken* (f. 23r)

Fig. 539. *Makhzor italià* de 1466 (The British Library, Harley 5686, f. 60v)

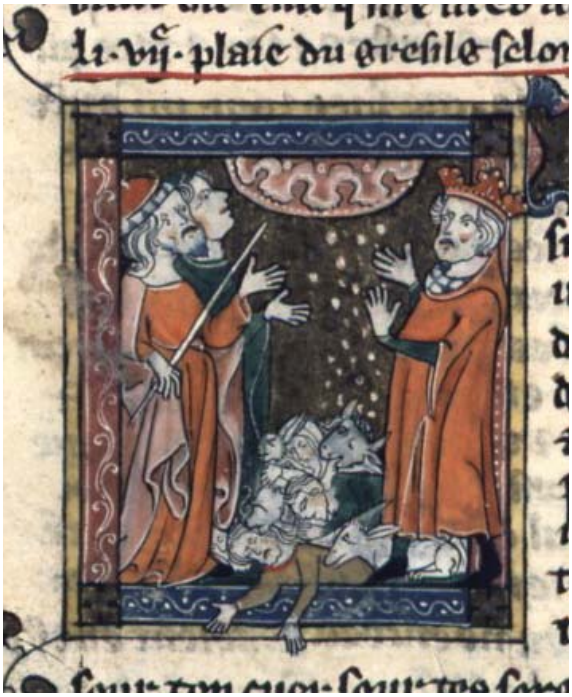

Fig. 540. *Bible Historiale* (BNF, Français 152, f. 45r)

Fig. 541. *Histoires bibliques* de la BNF (f. 32r)

Fig. 542. *Haggadà d'Or* (f. 13r c), plaga de les llagostes

Fig. 543. *Haggadà Germana* (f. 15v a), plaga de les llagostes

Fig. 544. *Haggadà Germà* (f. 5v a), plaga de les llagostes

Fig. 545. *Haggadà Rylands* (f. 17v a), plaga de les llagostes

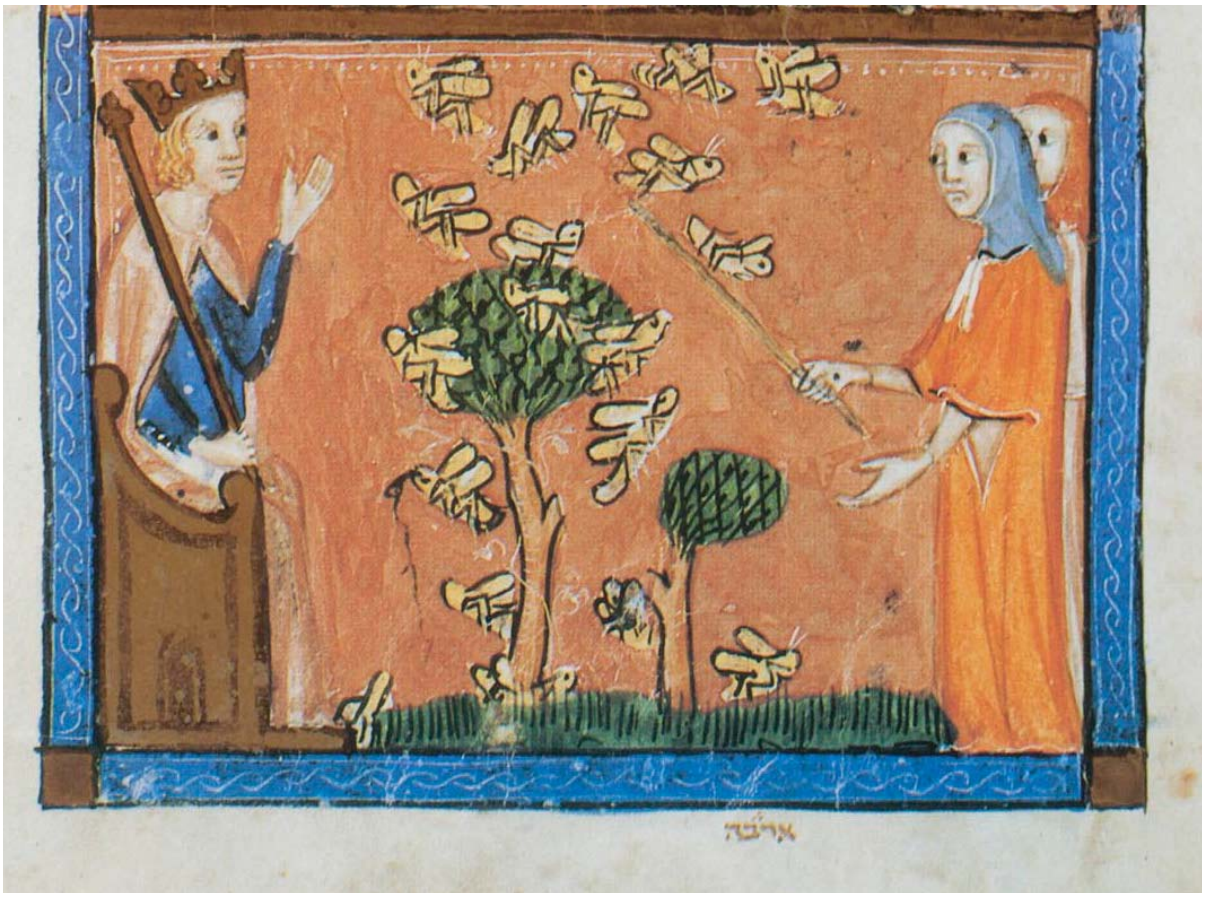

Fig. 546. *Haggadà de Sarajevo* (f. 25v b), plaga de les llagostes

Fig. 547. *Haggadà Bolonya-Mòdena* (f. 4r), plaga de les llagostes

Fig. 548. *Haggadà Kaufmann* (f. 60r a), plaga de les llagostes

Fig. 549. *Haggadà Sassoon* (p. 94), plaga de les llagostes

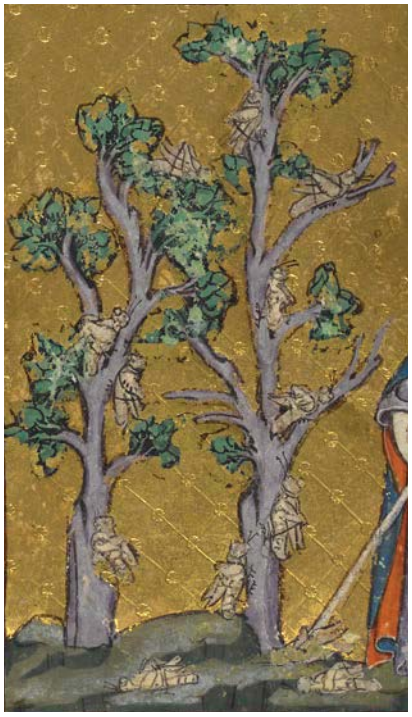

Fig. 550. Detall dels arbres devorats per les llagostes a les *haggadot* catalanes

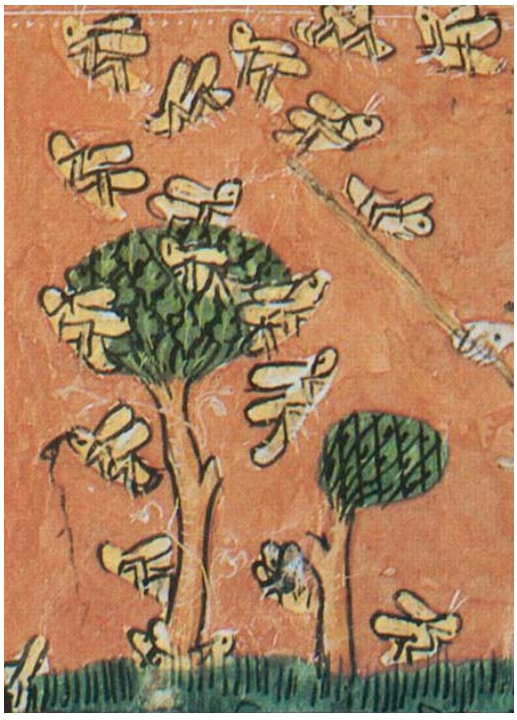

Fig. 551. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 79v)

Fig. 552. *Haggadà italiana Schocken* (f. 23v)

Fig. 553. *Haggadà Grega* (BNF, Héb. 1388, f. 12v)

Fig. 554. *Bible Historiale* de la BNF (Français 152, f. 45v)

Fig. 555. *Bíblia angevina de Nàpols* de la BNF (f. 57r)

Fig. 556. *Haggadà d'Or* (f. 13r d I), plaga de la tenebra

Fig. 557. *Haggadà Germana* (f. 15v b), plaga de la tenebra

Fig. 558. *Haggadà Germà* (f. 5v b), plaga de la tenebra

Fig. 559. *Haggadà Rylands* (f. 17v b), plaga de la tenebra

Fig. 560. *Haggadà de Sarajevo* (f. 26 a), plaga de la tenebra

Fig. 561. *Haggadà de Bolonya-Mòdena* (f. 4v), plaga de la tenebra

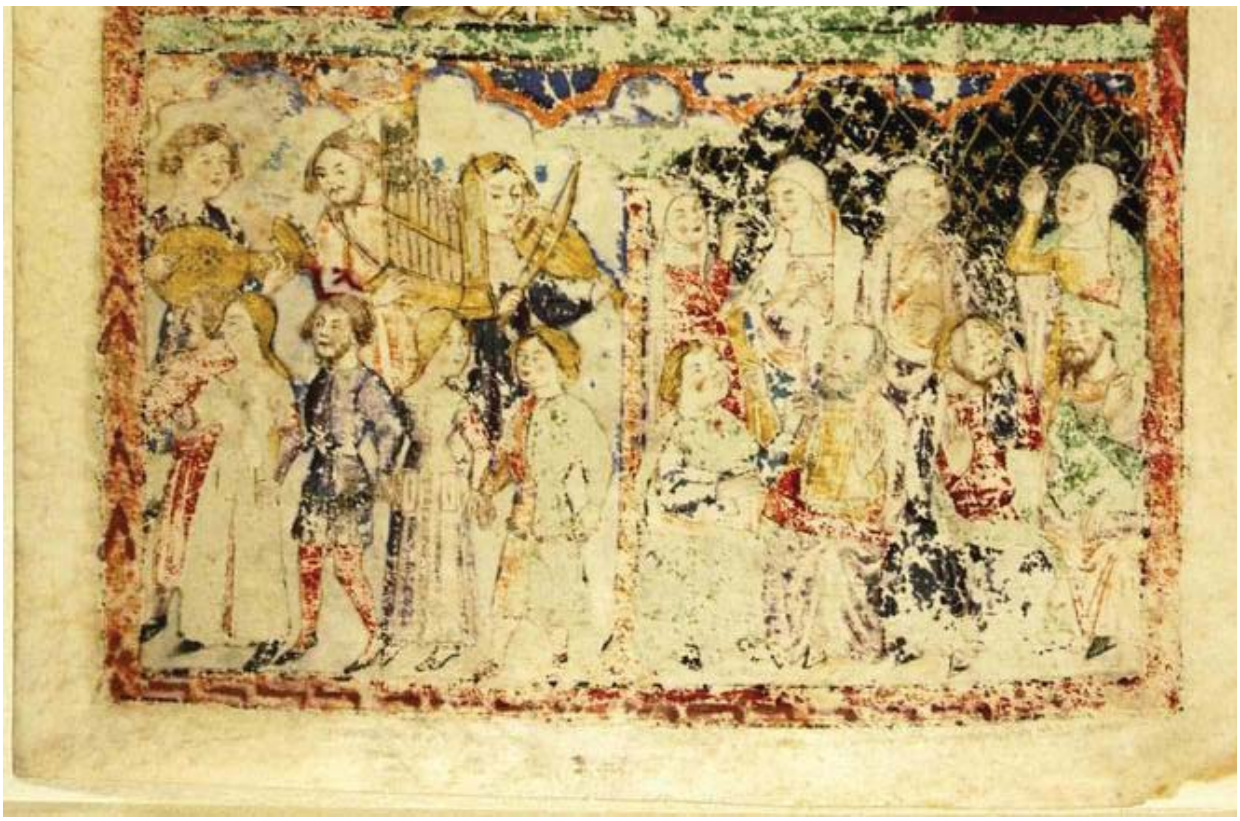

Fig. 562. *Haggadà Kaufmann* (f. 60r b), plaga de la tenebra

Fig. 563. *Haggadà Sassoon* (p. 94), plaga de la tenebra

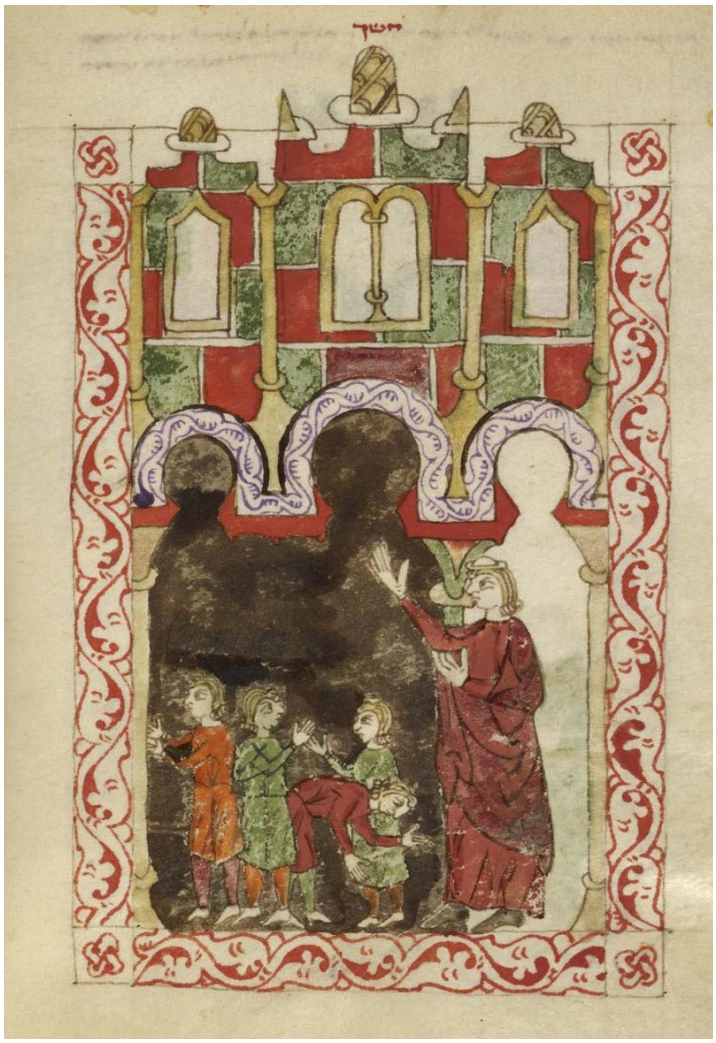

Fig. 564. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 80v)

Fig. 565. *Haggadà italiana Schocken* (f. 24r)

Fig. 566. *Histoires bibliques* de la BNF (Français 1753, f. 32v)

Fig. 567. *Haggadà d'Or* (f. 13r d II), l'espoli als egipcis

Fig. 568. *Haggadà Germana (*f. 15v b), l'espoli als egipcis

Fig. 569. *Haggadà Germà* (f. 6r b), l'espoli als egipcis

Fig. 570. *Haggadà Rylands* (f. 18r b), l'espoli als egipcis

Fig. 571. *Haggadà Kaufmann* (f. 4r b), l'espoli als egipcis

Fig. 572. *Bible Historiale* (BNF, Français 152, f. 46r)

Fig. 573. *Haggadà d'Or* (f. 14v a), plaga del primogènit

Fig. 574. *Haggadà Germana* (f. 16r a), plaga del primogènit

Fig. 575. *Haggadà Germà* (f. 6r a), plaga del primogènit

Fig. 576. *Haggadà Rylands* (f. 18r a), plaga del primogènit

Fig. 577. *Haggadà de Sarajevo* (f. 26r b/1), plaga del primogènit

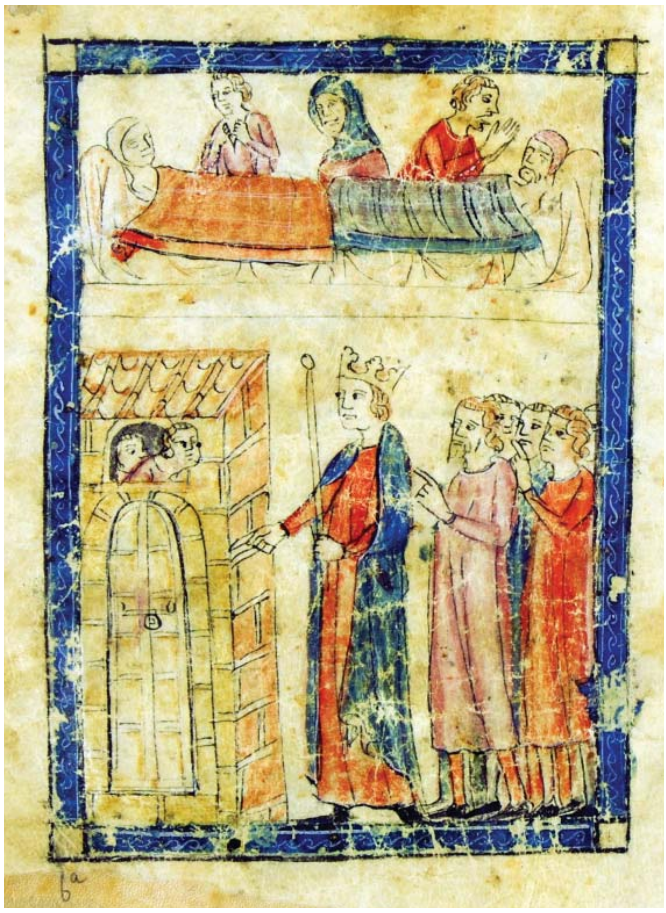

Fig. 578. *Haggadà Bolonya-Mòdena* (f. 6r a/1), plaga del primogènit

Fig. 579. *Haggadà Kaufmann* (f. 1r a), plaga del primogènit

Fig. 580. *Haggadà Sassoon* (p. 94), plaga del primogènit

Fig. 581. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 82v)

Fig. 582. *Haggadà italiana Schocken* (f. 16v)

Fig. 583. *Haggadà Floersheim* (Zürich, Floersheim Collection, p. 13)

Fig. 584. Detall dels planys del mort del primogènit en les *haggadot* catalanes

Fig. 585. *Segona Haggadà de Nuremberg* (f. 17r)

Fig. 586. *Saltiri de sant Lluís* (f. 33v)

Fig. 587. *Bíblia Planisio* (f. 37r)

Fig. 588. *Haggadà d'Or* (f.14v a), funeral del primogènit

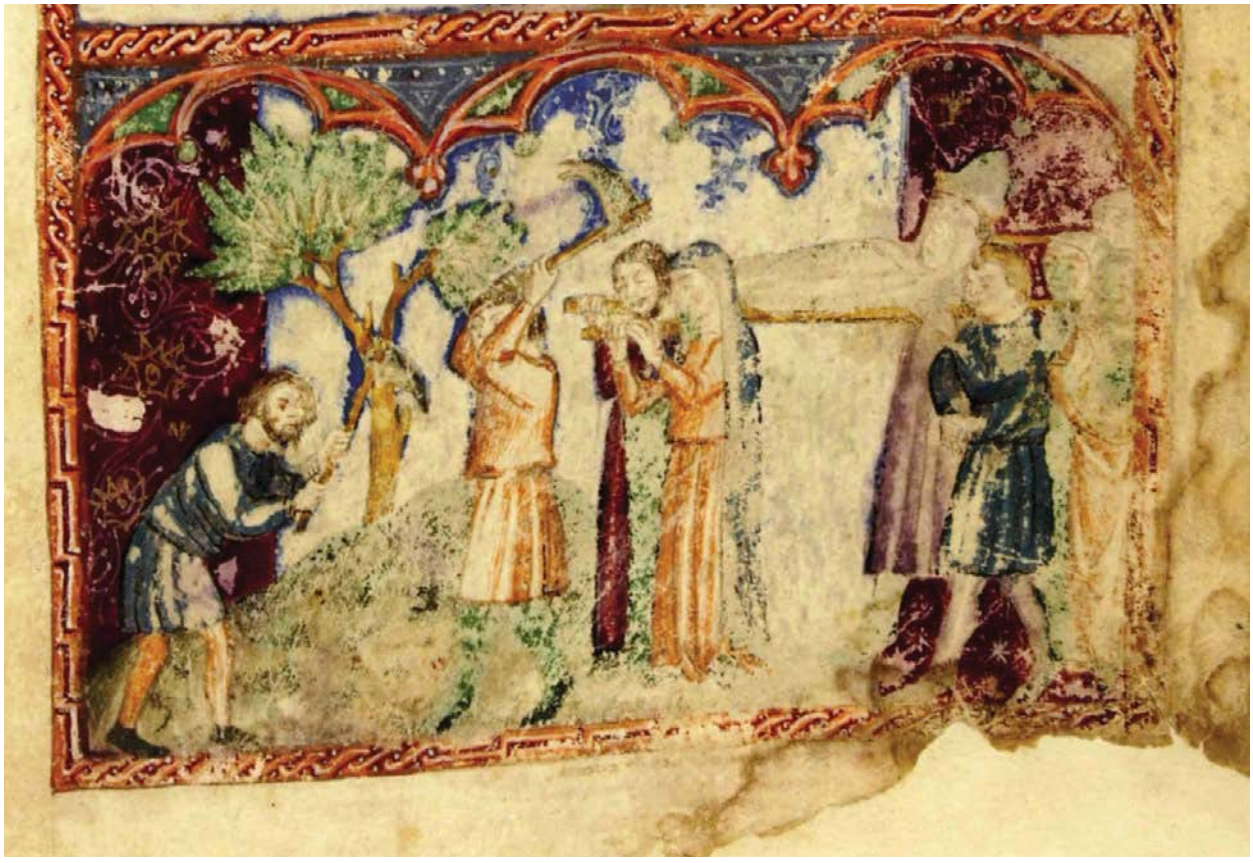

Fig. 589. *Haggadà Kaufmann* (f. 1v b), funeral del primogènit

Fig. 590. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 84r), trasllat dels ossos de Josep

Fig. 591. *Haggadà de Sarajevo* (f. 26r b/2), el faraó crida Moisès i Aaron perquè marxin d'Egipte

Fig. 592. *Haggadà de Bolonya-Mòdena* (f. 6r b), el faraó crida Moisès i Aaron perquè marxin d'Egipte

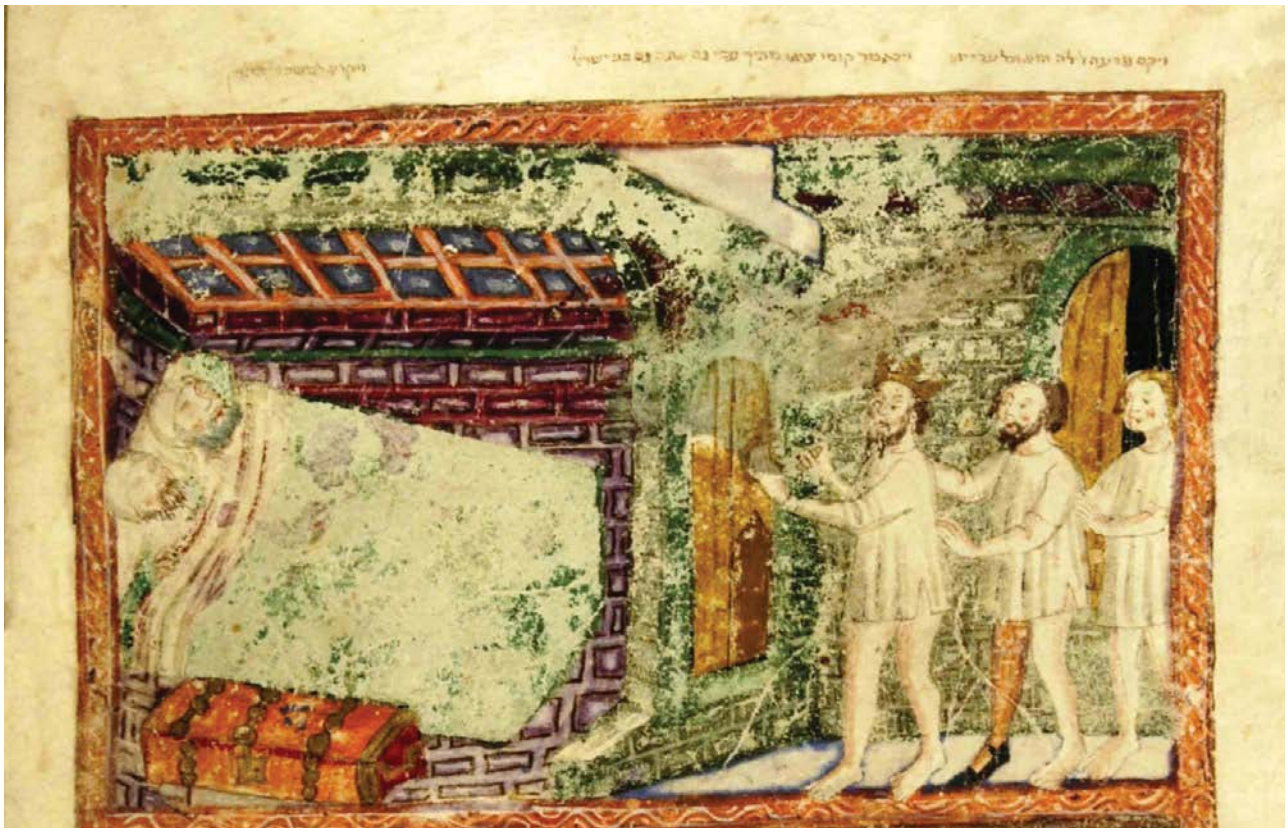

Fig. 593. *Haggadà Kaufmann* (f. 4r), el faraó crida Moisès i Aaron perquè marxin d'Egipte

Fig. 594. *Haggadà Hileq i Bileq* (f. 16v)

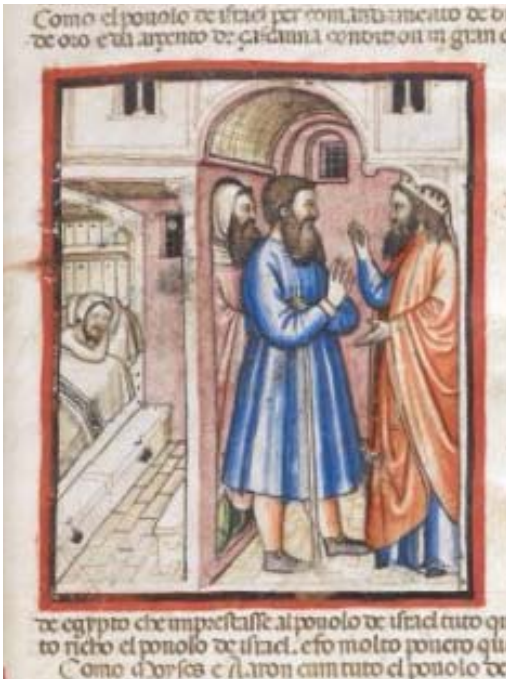

Fig. 595. *Bíblia de Pàdua* de la British Library (f. 9r)

Fig. 596. *Haggadà d'Or* (f. 14v b), els israelites marxen expulsats d'Egipte

Fig. 597. *Haggadà Germana* (f. 16r b), els israelites marxen expulsats d'Egipte

Fig. 598. *Haggadà Germà* (f. 6v a), els israelites marxen expulsats d'Egipte

Fig. 599. *Haggadà Rylands* (f. 18v a), els israelites marxen expulsats d'Egipte

Fig. 600. *Haggadà de Sarajevo* (f. 27v a), els israelites marxen expulsats d'Egipte

Fig. 601. *Haggadà Kaufmann* (f. 57v a), els israelites marxen expulsats d'Egipte

Fig. 602. *Haggadà Sassoon* (p. 84), els israelites marxen expulsats d'Egipte

Fig. 603. *Haggadà Sassoon* (p. 121), els israelites marxen expulsats d'Egipte

Fig. 604. *Haggadà de Barcelona* (f. 66v), els israelites marxen expulsats d'Egipte

Fig. 605. *Haggadà Floersheim* (p. 16)

Fig. 606. *Haggadà de Chantilly* (f. 23r)

Fig. 607. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 83v)

Fig. 608. *Bible Historiale* (BNF, Français 156, f. 55v)

Fig. 609. *Haggadà d'Or* (f. 14v c), el faraó i el seu exèrcit persegueixen els israelites

Fig. 610. *Haggadà Germana* (f. 16v a), el faraó i el seu exèrcit persegueixen els israelites

Fig. 611. *Haggadà Germà* (f. 6v b), el faraó i el seu exèrcit persegueixen els israelites

Fig. 612. *Haggadà Rylands* (f. 18v b), el faraó i el seu exèrcit persegueixen els israelites

Fig. 613. *Haggadà de Sarajevo* (f. 27v b), el faraó i el seu exèrcit persegueixen els israelites

Fig. 614. *Haggadà de Bolonya-Mòdena* (f. 6v), el faraó i el seu exèrcit persegueixen els israelites

Fig. 615. *Haggadà Kaufmann* (f. 57v b), el faraó i el seu exèrcit persegueixen els israelites

Fig. 616. *Haggadà Kaufmann* (f. 58r a), el faraó i el seu exèrcit persegueixen els israelites

Fig. 617. *Haggadà Kaufmann* (f. 43r)

Fig. 618. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 85r)

Fig. 619. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 85v)

Fig. 620. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 84v)

Fig. 621. *Haggadà d'Or* (f. 14v d), el pas del mar Roig

Fig. 622. *Haggadà Germana* (f. 16v a), el pas del mar Roig

Fig. 623. *Haggadà Germà* (f. 7r), el pas del mar Roig

Fig. 624. *Haggadà Rylands* (f. 19r), el pas del mar Roig

Fig. 625. *Haggadà de Sarajevo* (f. 28r a), el pas del mar Roig

Fig. 626. *Haggadà Kaufmann* (f. 58r b), el pas del mar Roig

Fig. 627. Pintures murals de la sinagoga de Dura Europos

Fig. 628. *Bíblia d'Alba* (f. 68v-69r)

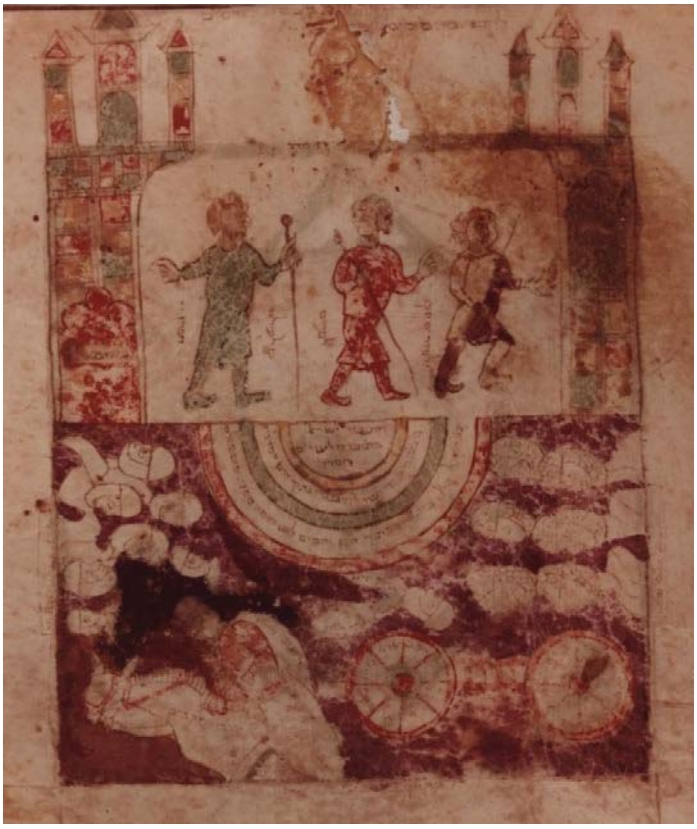

Fig. 629. *Haggadà Espanyola de Parma* (f. 6r)

Fig. 630. *Pentateuc d'Ashburnham* (f. 68r)

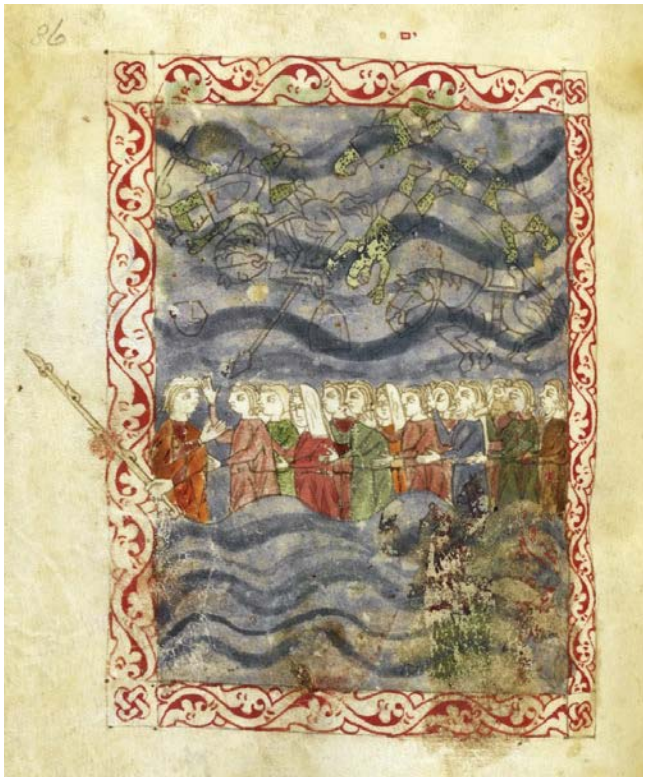

Fig. 631. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 86r)

Fig. 632. *Histoires bibliques* de la BNF (Français 1753, f. 34v)

Fig. 633. *Haggadà Kaufmann* (f. 3v), els israelites entonen un càntic en honor a Déu

Fig. 634. *Hexateuc Ælfric* (f. 92v)

Fig. 635. *Haggadà d'Or* (f. 15r a), dansa de Míriam

Fig. 636. *Haggadà Germana* (f. 16v b), dansa de Míriam

Fig. 637. *Haggadà de Sarajevo* (f. 28r b), dansa de Míriam

Fig. 638. *Haggadà Kaufmann* (f. 3v detall), dansa de Míriam

Fig. 639. *Bíblia de Pamplona* d'Amiens (f. 49v)

Fig. 640. *Bible historiée* de la NYPL (f. 44r)

Fig. 641. *Haggadà italiana Schocken* (f. 32r)

Fig. 642. *Segona Haggadà de Nuremberg* (f. 22r)

Fig. 643. *Haggadà de Sarajevo* (f. 29v a), recollida del mannà

Fig. 644. *Bíblia Morgan* (f. 9v)

Fig. 645. *Haggadà dels caps d'ocells* (f. 22v)

Fig. 646. *Haggadà de Sarajevo* (f. 29v b), els israelites a Elim

Fig. 647. Octateuc (BAV, Vat. Gr. 747, f. 91r)

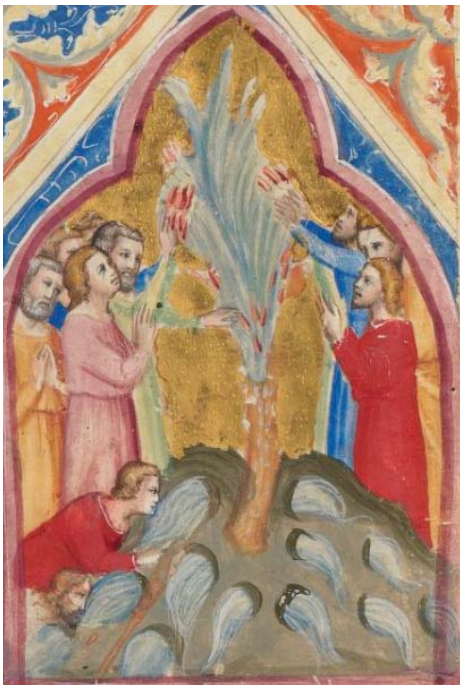

Fig. 648. *Bíblia angevina de Nàpols* de la BNF (f. 64v)

Fig. 649. *Bíblia de Pàdua* de la BL (f. 9v)

Fig. 650. *Segona Haggadà de Nuremberg* (f. 22r)

Fig. 651. *Haggadà de Sarajevo* (f. 30r), Moisès rep les taules de la Llei

Fig. 652. *Makhzor Tripartit* (British Library, ms. Add 22413, f. 3r)

Fig. 653. *Segona Haggadà de Darmstadt* (Darmstadt, Universitäts- und Landesbibliothek Darmstadt , Cod. Or 28, f. 9v)

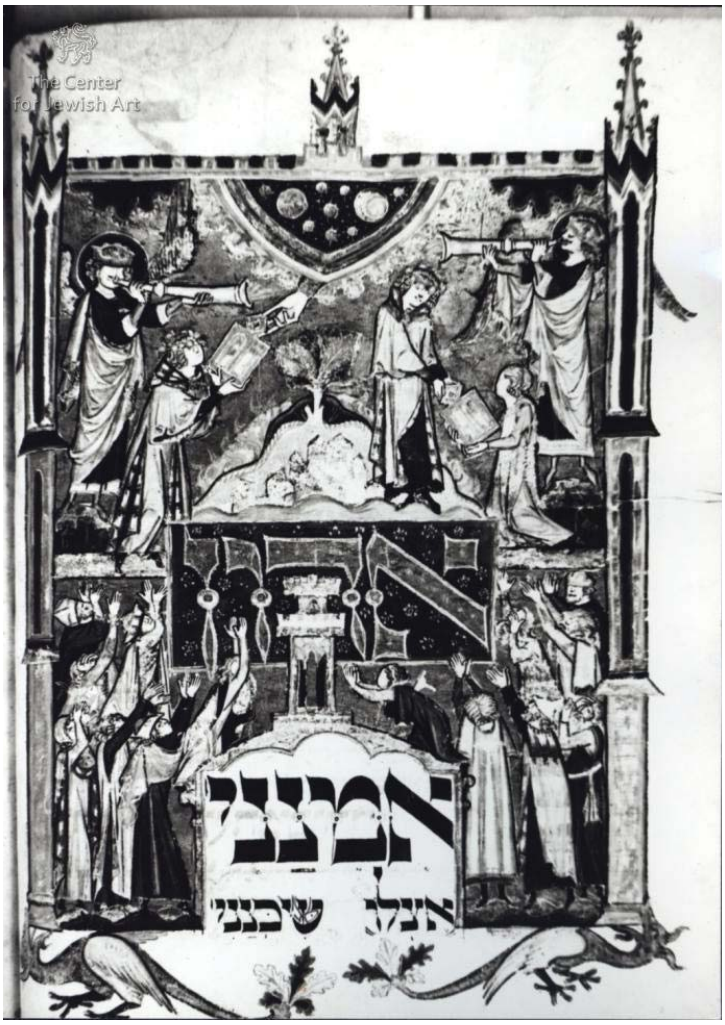

Fig. 654. *Makhzor de Dresden* (Dresden, Sachsische Landesbibliothek, A 46 a, f. 202v)

Fig. 655. *Missal per l'arquebisbe Bernhard von Rohr de Salzburg*, obra de Berthold Furtmeyr l'any 1489

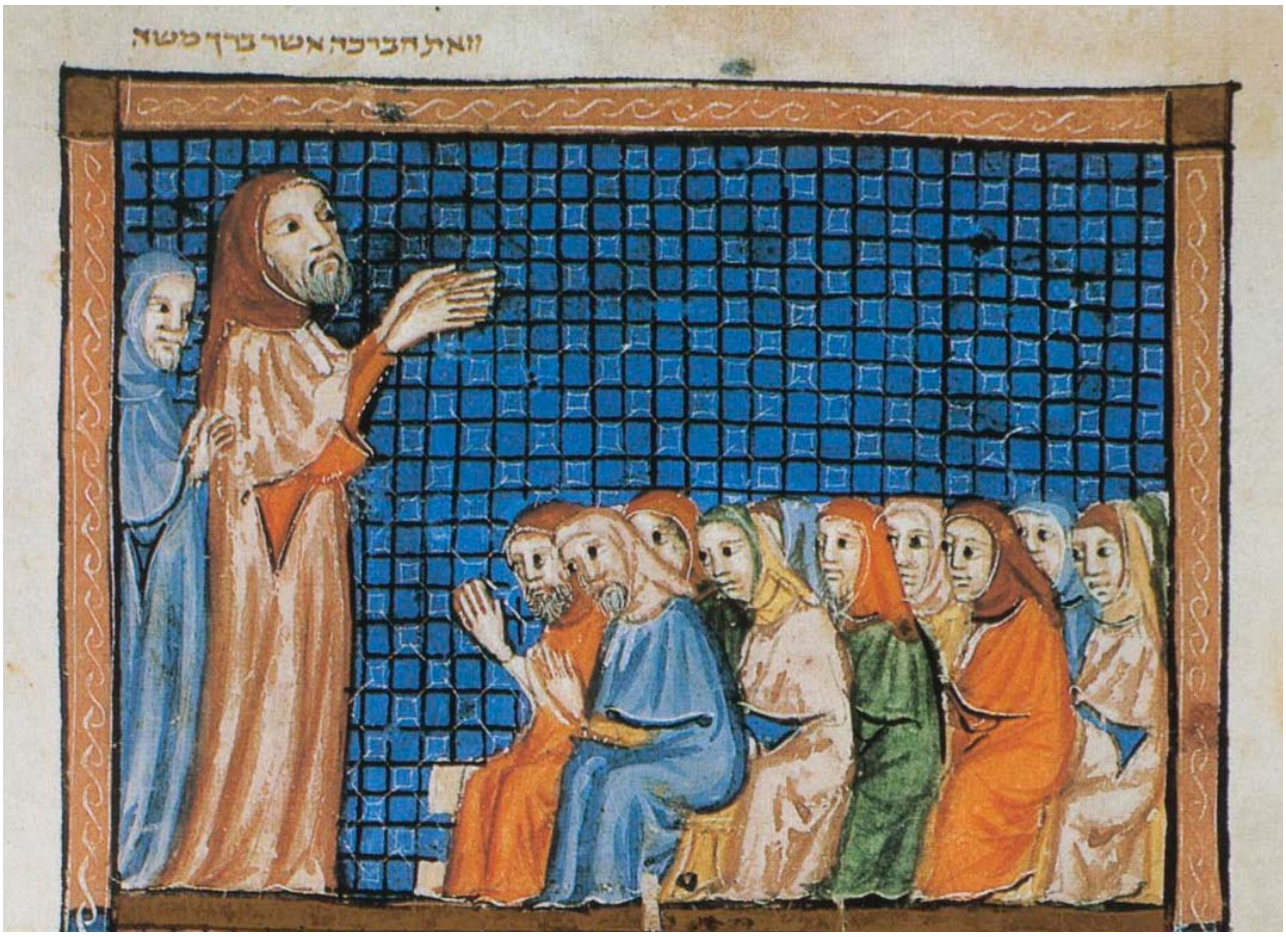

Fig. 656. *Haggadà de Sarajevo* (f.31v a), Moisès beneeix el poble d'Israel abans de morir

Fig. 657. *Histoires bibliques* de la BNF (Français 1753, f. 54v)

Fig. 658. *Haggadà de Sarajevo* (f. 31v b), Moisès baixa de la muntanya Abarim i imposa les mans a Josuè

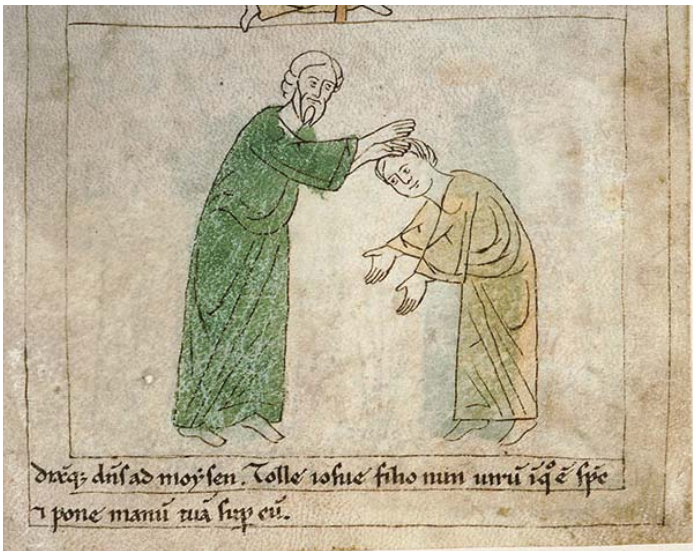

Fig. 659. *Bíblia de Pamplona* d'Amiens (f. 65r)

Fig. 660. *Bible historiale* de la BNF (Français 156, f. 101r)

Fig. 661. Presència de rajos daurats a les *haggadot* catalanes: dies de la creació (*Haggadà de Sarajevo*, f. 1v, 2r), reprensió d'Adam i Eva (*Haggadà de Sarajevo*, f. 3v), Moisès i l'esbarzer ardent (*Haggadà de Sarajevo*, f. 21v, *Haggadà Germà*, f. 1v).

Fig. 662. (i pàgina anterior) Recull dels àngels amb forma angèlica que apareixen a les *haggadot* catalanes. Escenes de la creació d'Adam (*Haggadà Germana,* f. 1v), reprensió d'Adam i Eva i reprensió de Caín (*Haggadà d'Or,* f. 2v), plaga del primogènit (*Haggadà d'Or,* f. 14v), Abraham llançat al foc (*Haggadà d'Or*, f. 3r, *Haggadà Germana*, f. 3r, *Haggadà de Barcelona*, f. 36v), Hospitalitat d'Abraham (*Haggadà d'Or,* f. 3r, *Haggadà Germana* f. 3v); sacrifici d'Isaac (*Haggadà d'Or,* f. 4v), somni de Jacob (*Haggadà d'Or*, f. 4v, *Haggadà Germana*, f. 4v, *Haggadà de Sarajevo,* f. 10r), baralla de l'àngel amb Jacob (*Haggadà d'Or*, f. 5r, *Haggadà Germana*, f. 5v), Josep de camí a Dotan (*Haggadà d'Or*, f. 5r, *Haggadà Germana*, f. 6v), l'àngel Gabriel ajuda Moisès en la prova del carbó roent (*Haggadà Kaufmann*, f. 9v), Moisès i l'esbarzer ardent (*Haggadà d'Or*, f. 10v, *Haggadà Germana*, f. 13r, *Haggadà Germà*, f. 1v).

Fig. 663. (i pàgina anterior) Recull del motiu del fragment de cel -sense àngels- que apareix a les *haggadot* catalanes per representar la presència divina. Escenes: Adam dona nom als animals (*Haggadà d'Or*, f. 2r), fugida de Lot de Sodoma (*Haggadà d'Or*, f. 4v), acceptació del sacrifici d'Abel i Caín (*Haggadà de Sarajevo*, f. 4r), el miracle del bastó convertit en serp i de la mà infectada i curada de lepra (*Haggadà Germà*, f. 1v i 2r; *Haggadà Rylands*, f. 13v i 14r), els miracles davant els israelites (*Haggadà Rylands*, f. 14v), la quarta plaga (*Haggadà Germà*, f.4v i *Haggadà Rylands*, f. 16v), la plaga de les úlceres (*Haggadà Germà*, f. 5r; *Haggadà Rylands*, f. 17r; *Haggadà de Bolonya-Mòdena* f.5r; *Haggadà Kaufmann*, f. 5v), Moisès demana a Déu que pari la plaga de la pedregada (*Haggadà Germana*, f. 15r), la plaga de l'obscuritat (*Haggadà Germà*, f. 5v; *Haggadà Rylands*, f. 17v), entrega de la Llei a Moisès (*Haggadà de Sarajevo*, f. 30r).

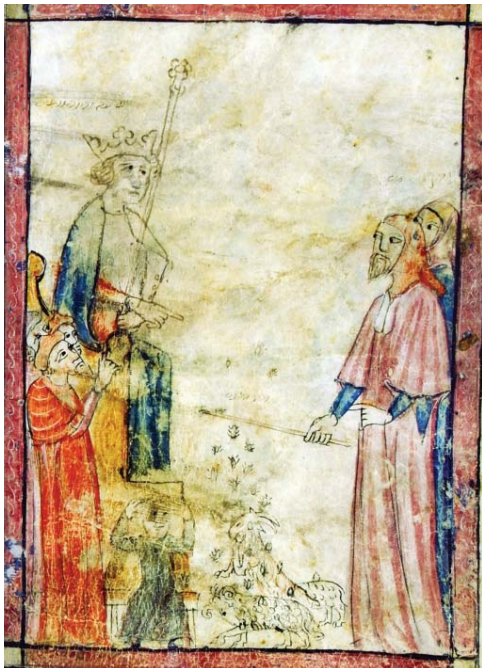

Fig. 664. (i pàgina anterior i següent) Imatges comparatives entre les plagues de l'*Haggadà Hispano-morisca* i les de les *haggadot* catalanes. Plaga de la sang (*Hispano-morisca* f. 69v, *Haggadà d'Or*) , plaga de les granotes (*Hispano-morisca* f. 70v, *Germana*), plaga dels polls (*Hispano-morisca* f. 71v, *Bolonya-Mòdena*), plaga de les bèsties salvatges (*Hispano-morisca* f. 72v, *Kaufmann)*, plaga d'úlceres (*Hispano-morisca* f. 75v, *Bolonya-Mòdena*), plaga de la pedregada (*Hispano-morisca* f.76v, *Bolonya-Mòdena* i *Sarajevo*), plaga de les llagostes (H*ispano-morisca* f. 79v, *Haggadà d'Or*), plaga de l'obscuritat (H*ispano-morisca* f. 80v, *Rylands*), plaga dels primogènits (H*ispano-morisca* f. 82v, *Bolonya-Mòdena*).

Fig. 665. *Bíblia Schocken* (f. 1v)

Fig. 666. *Bible Historiale (*BNF, Français 316, f. 83r), *Haggadà d'Or* i *Haggadà Germà*

Fig. 667. *Bible Historiale* (BNF, Français 155, f. 21v), *Haggadà d'Or*

Fig. 668. (i pàgina següent) Comparació entre les *Histoires bibliques* de la BNF (Français 1753) i les *haggadot*: Abraham a l'alzinar de Mambré (f. 9v), el somni de Josep (f. 21r), Josep i Jacob es retroben (f. 25r), la benedicció de Jacob als fills de Josep (f. 25v), Moisès treu la corona al faraó i és posat a prova (f. 28v), la sortida d'Egipte (f. 34r).

Joseph
iacob
manasse
effraim

pharaon
moysez
termut
pharaon
moysez

moysez

Fig. 669. *Haggadà d'Or*, primer bifoli (f. 2v-3r)

Fig. 670. *Haggadà d'Or*, segon bifoli (f. 4v-5r)

Fig. 671. *Haggadà d'Or*, tercer bifoli (f. 6v-7r)

Fig. 672. *Haggadà d'Or*, quart bifoli (f. 8v-9r)

Fig. 673. *Haggadà d'Or*, cinquè bifoli (f. 10v-11r)

Fig. 674. *Haggadà d'Or*, sisè bifoli (f. 12v-13r)

Fig. 675. *Haggadà d'Or*, setè bifoli (f. 14v-15r)

LLISTA D'IL·LUSTRACIONS

MANUSCRITS HEBREUS CATALANS

Fig. 1. *Bíblia de Perpinyà*, Perpinyà, 1299, París, BNF, ms. Hébr. 7, f. 12v-13r

Fig. 2. *Bíblia Catalana Harley*, Catalunya, primera meitat del segle XIV, Londres, British Library, ms. Harley, 1528, f. 7v-8r.

Fig. 3. *Bíblia Farkhi,* Catalunya, 1366-1382, Letchworth, Col·lecció Sassoon, ms. 368, f. 182v i 183r

Fig. 4. *King's Bible*, Solsona, 1384, Londres, British Library, ms. Kings's 1, f. 3r

Fig. 5. *Mixné Torà,* Catalunya, *c.* 1360, París, BNF, ms. Hébr. 337, f. 390r

Fig. 6. *Guia de Perplexos de Maimònides,* Barcelona, 1347-1348, Copenhaguen, Kongelige Bibliotek, ms. Hebr XXXVII

Fig. 7. *Compendi dels llibres de Galè,* Barcelona, *c.* 1345-1348, París, BNF, ms. Hébreu 1203, f. 45v

Fig. 8. *Atles català,* Mallorca, *c.* 1375, París, BNF, Esp. 30 (sisè full)

PROGRAMA DECORATIU I ESTIL DE LES *HAGGADOT* CATALANES

Fig. 9. *Haggadà de Sarajevo,* plaga del primogènit (f. 54r)

Fig. 10. *Haggadà Kaufmann*, un nen hebreu és tirat al riu (f. 27v)

Fig. 11. *Haggadà Kaufmann*, el faraó i el seu exèrcit persegueixen els israelites (f. 43r)

Fig. 12. *Haggadà de Barcelona*, Abraham és llançat al foc per ordres del rei Nimrod (f. 36v)

Fig. 13. *Haggadà de Barcelona*, Laban persegueix Jacob (f. 39v)

Fig. 14. *Haggadà de Barcelona*, Jacob i els seus fills marxen cap Egipte (f. 40r)

Fig. 15. *Haggadà de Barcelona* (f. 51r), segona plaga d'Egipte (granota)

Fig. 16. *Haggadà de Sarajevo* (f. 32r), escena de caràcter escatològic: el Temple messiànic

Fig. 17. *Haggadà dels caps d'Ocell* (f. 47r), construcció del futur temple

Fig. 18. *Bíblia ambrosiana* (f. 136r), banquet messiànic

Fig. 19. *Haggadà d'Or* (f. 15r b), escenes cerimonials: l'amo de la casa dona *matsot* i *kharósset*

Fig. 20. *Haggadà Germana* (f. 17r b), escenes cerimonials: l'amo de la casa dona *matsot* i *kharósset*

Fig. 21. *Haggadà de Sarajevo* (f. 33v a i b), escenes cerimonials: l'amo de la casa dona *kharósset* i *matsot*

Fig. 22. *Haggadà d'Or* (f. 15r c), neteja de la casa

Fig. 23. *Haggadà Germana* (f. 17r b), neteja de la casa

Fig. 24. *Haggadà d'Or* (f. 15r d), sacrifici de l'anyell, neteja de plats

Fig. 25. *Haggadà Germana* (f. 17v), sinagoga

Fig. 26. *Haggadà de Sarajevo* (f. 34r), sinagoga

Fig. 27. *Haggadà de Barcelona* (f. 65v), sinagoga
Fig. 28. *Haggadà Kaufmann* (f. 42r), sinagoga
Fig. 29. *Haggadà Germana* (f. 18r), sopar pasqual
Fig. 30. *Haggadà Germà* (f. 7v), sopar pasqua
Fig. 31. *Haggadà Rylands* (f. 19v), sopar pasqual
Fig. 32. *Haggadà Prato* (f. 36r), sopar pasqual
Fig. 33. *Haggadà de Barcelona* (f. 17v), sopar pasqual
Fig. 34. *Haggadà de Barcelona* (f. 19v), sopar pasqual
Fig. 35. *Haggadà de Barcelona* (f. 20v), sopar pasqual
Fig. 36. *Haggadà de Barcelona* (f. 28v), sopar pasqual
Fig. 37. *Haggadà Kaufmann* (f. 2r), preparacions i sopar pasqual
Fig. 38. *Haggadà Sassoon* (p. 22), les quatre copes
Fig. 39. *Haggadà de Barcelona* (f. 31v), els cinc rabins de Bené Braq
Fig. 40. *Haggadà Germà* (f. 17r), rabí Gamliel
Fig. 41. *Haggadà Rylands* (f. 30v), rabí Gamliel
Fig. 42. *Haggadà Graziano* (f. 22v), rabí Gamliel
Fig. 43. *Haggadà de Sarajevo* (f. 59r), rabí Gamliel
Fig. 44. *Haggadà Prato* (f. 27v), rabí Gamliel
Fig. 45. *Haggadà de Barcelona* (f. 59v), rabí Gamliel
Fig. 46. *Haggadà Germà* (f. 10r), fill savi
Fig. 47. *Haggadà Rylands* (f. 23r), fill savi
Fig. 48. *Haggadà Prato* (f. 5r), fill savi
Fig. 49. *Haggadà de Barcelona* (f. 34r), fill savi
Fig. 50. *Haggadà Kaufmann* (f. 18r), fill savi
Fig. 51. *Haggadà Sassoon* (p. 54), fill savi
Fig. 52. *Haggadà Germà* (f. 10v), fill malvat
Fig. 53. *Haggadà Rylands* (f. 23r), fill malvat
Fig. 54. *Haggadà Prato* (f.5v), fill malvat
Fig. 55. *Haggadà de Barcelona* (f.34v), fill malvat
Fig. 56. *Haggadà Kaufmann* (f. 18v), fill malvat
Fig. 57. *Haggadà Sassoon* (p. 56), fill malvat
Fig. 58. *Haggadà Prato* (f. 6v), fill simple
Fig. 59. *Haggadà de Barcelona* (f. 35r), fill simple
Fig. 60. *Haggadà Kaufmann* (f. 19r), fill simple
Fig. 61. *Haggadà Sassoon* (p. 57), fill simple
Fig. 62. *Haggadà Prato* (f. 6v), fill que no sabia què preguntar
Fig. 63. *Haggadà de Barcelona* (f. 35v), fill que no sabia què preguntar
Fig. 64. *Haggadà Kaufmann* (f. 19v), fill que no sabia què preguntar

Fig. 65. *Haggadà Sassoon* (p. 58), fill que no sabia què preguntar
Fig. 66. *Haggadà de Sarajevo* (f. 59v), anyell pasqual
Fig. 67. *Haggadà Prato* (f. 28r), anyell pasqual
Fig. 68. *Haggadà Kaufmann* (f. 38r), anyell pasqual
Fig. 69. *Haggadà Sassoon* (p. 110), anyell pasqual
Fig. 70. *Haggadà de Barcelona* (f. 60r), anyell pasqual
Fig. 71. *Haggadà d'Or* (f. 44v), *matsà*
Fig. 72. *Haggadà Germana* (f. 51v), *matsà*
Fig. 73. *Haggadà Sassoon* (p. 112), *matsà*
Fig. 74. *Haggadà Germà* (f. 17v), *matsà*
Fig. 75. *Haggadà Rylands* (f. 31r), *matsà*
Fig. 76. *Haggadà de Sarajevo* (f. 60r), *matsà*
Fig. 77. *Haggadà Bolonya-Mòdena* (f. 11v, part de Mòdena), *matsà*
Fig. 78. *Haggadà Prato* (f. 29r), *matsà*
Fig. 79. *Haggadà Graziano* (f. 23v), *matsà*
Fig. 80. *Haggadà de Barcelona* (f. 61r), *matsà*
Fig. 81. *Haggadà Kaufmann* (f. 39r), *matsà*
Fig. 82. *Haggadà Mocatta* (f. 43r), *matsà*
Fig. 83. *Haggadà de Cambridge* (f. 66v), *matsà*
Fig. 84. *Haggadà de Poblet* (f. 17r), *matsà*
Fig. 85. *Haggadà d'Or* (f. 45v), *maror*
Fig. 86. *Haggadà Germana* (f. 52r), *maror*
Fig. 87. *Haggadà Sassoon* (p. 114), *maror*
Fig. 88. *Haggadà Germà* (f. 18r), *maror*
Fig. 89. *Haggadà Rylands* (f. 31v), *maror*
Fig. 90. *Haggadà de Sarajevo* (f. 61r), *maror*
Fig. 91. *Haggadà Bolonya-Mòdena* (f. 12r, part de Mòdena), *maror*
Fig. 92. *Haggadà Prato* (f. 30r), *maror*
Fig. 93. *Haggadà Graziano* (f. 24r), *maror*
Fig. 94. *Haggadà de Barcelona* (f. 62v), *maror*
Fig. 95. *Haggadà Kaufmann* (f. 40r), *maror*
Fig. 96. *Haggadà de Cambridge* (f. 67r), *maror*
Fig. 97. *Haggadà de Poblet* (f. 17v), *maror*
Fig. 98. *Haggadà Sassoon* (p. 70), "i ell va baixar a Egipte"
Fig. 99. *Haggadà Sassoon* (p. 139) verset 5 del salm 118
Fig. 100. *Haggadà Sassoon* (p. 126), "Aboca el teu rigor…"
Fig. 101. *Haggadà de Barcelona* (f. 71v), "Aboca el teu rigor…"
Fig. 102. *Haggadà de Barcelona* (f. 27v-28r), ordre mnemònic dels passos de la Pasqua

Fig. 103. *Haggadà Prato* (f. 11r), "en la terra de Goixen"
Fig. 104. *Haggadà Prato* (f. 19r) "Com tot allò que el Senyor, Déu vostre, ha fet per vosaltres a Egipte davant els vostres ulls"
Fig. 105. *Haggadà Kaufmann* (f. 47r), "Aboca el teu rigor…"
Fig. 106. *Haggadà Sassoon* (p. 42), lletres amb caps zoomòrfics i antropomòrfic
Fig. 107. *Haggadà de Barcelona* (f. 22v), torneig de cavallers
Fig. 108. *Haggadà de Barcelona* (f. 25r), llebre empaitant un gos
Fig. 109. *Haggadà de Barcelona* (f. 26v), un gos ret homenatge a una llebre
Fig. 110. *Haggadà de Barcelona* (f. 20v), cacera
Fig. 111. *Haggadà Prato* (f. 12r), cacera
Fig. 112. *Haggadà de Barcelona* (f. 18r), cacera
Fig. 113. *Haggadà d'Or* (f. 16r), escuts d'armes de l'any 1602
Fig. 114. *Haggadà de Sarajevo* (f. 37r), frontispici amb escuts heràldics
Fig. 115. *Haggadà de Sarajevo* (f. 53v), motius heràldics
Fig. 116. *Haggadà d'Or*, detall miniatura del segon miniaturista (f. 10v)
Fig. 117. *Haggadà d'Or*, detall miniatura del primer miniaturista (f. 6v)
Fig. 118. *Usatges i Constitucions de Catalunya* (Paris, BNF, Lat. Ms. 4670 A f. 67)
Fig. 119. *Compendium historiae in genealogia Christi*, c.1275- 1299, París, Bilb.Sainte-Geneviève, ms.1212, Moisès i Aaron
Fig. 120. Tortosa, "Creu dels lleonets", catedral de Tortosa, desapareguda al 1936, anvers, revers, detalls àngel i anyell. Fotografies Arxiu Mas, C-26464 i ss.
Fig. 121. Barcelona, Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC/MAC 4584), esmalt on *apareix l'evangelista Mateu*
Fig. 122. *Haggadà d'Or* (detall foli 11r)
Fig. 123. *Haggadà Germana* (detall foli 13v)
Fig. 124. *Crònica del rei en Jacme*, 1343, Barcelona, Universitat de Barcelona, Edifici Històric, Col·lecció CRAI Biblioteca de Reserva, 07 MS. 1
Fig. 125. *Haggadà Graziano*, rabí Gamaliel (f. 22v)
Fig. 126. *Haggadà Graziano*, matsà (f. 23v), detall
Fig. 127. *Haggadà Germana* (f. 32v, 51v i 34v)
Fig. 128. *Còdex de les Lleis de Mallorca*, 1337, Bibliothèque royale de Belgique, ms 9169, f. 2r (detall)
Fig. 129. *Haggadà Rylands* (f. 30r), detall
Fig. 130. *Haggadà Germà* (f. 2v), detall
Fig. 131. *Haggadà Rylands* (f.14v), detall
Fig. 132. *Haggadà de Sarajevo* (f. 22r), detall
Fig. 133. *Haggadà de Bolonya-Mòdena* (f.1v), detall
Fig. 134. *Haggadà Prato* (f. 84v), detall

Fig. 135. *Haggadà de Barcelona* (f. 28v), detall
Fig. 136. *Haggadà Kaufmann* (f. 57v), detall del "Mestre de la *Haggadà Kaufmann*"
Fig. 137. *Haggadà Kaufmann* (f. 42r), detall del "Mestre de la *Haggadà Kaufmann*"
Fig. 138. *Haggadà Kaufmann* (f. 9v), detall del "Mestre de la Infància de Moisès"

ELS CICLES BÍBLICS DE LES *HAGGADOT* CATALANES: ESCENES I PROGRAMA

Fig. 139. *Haggadà de Sarajevo* (f. 1v a), la Terra abans de la Creació
Fig. 140. *Haggadà de Sarajevo* (f. 1v b), el primer dia de la Creació
Fig. 141. Octateuc (Biblioteca Vaticana, Vat. Gr. 747, f. 15r)
Fig. 142. *Haggadà de Sarajevo* (f. 1v c), segon dia de la Creació
Fig. 143. *Haggadà de Sarajevo* (f. 1v d), tercer dia de la Creació
Fig. 144. *Haggadà de Sarajevo* (f. 2r a), quart dia de la Creació
Fig. 145. *Haggadà de Sarajevo* (f. 2r b), cinquè dia de la Creació
Fig. 146. *Haggadà de Sarajevo* (f.2r c), sisè dia de la Creació
Fig. 147. *Bíblia Morgan*, f.1v, cinquè i sisè dies de la Creació
Fig. 148. *Haggadà de Sarajevo* (f. 2r d), setè dia de la Creació: repòs del *Xabat*
Fig. 149. *Segona Haggadà de Darmstadt*, (Darmstadt, Universitäts- und Landesbibliothek Darmstadt, Cod. Or. 28), repòs del Xabat
Fig. 150. Duomo de Monreale, repòs del setè dia
Fig. 151. *Bíblia amb masora magna i parva (Londres, BL, Harley 5710, f. 1r)*
Fig. 152. *Gènesi Egerton* (Londres, BL, Egerton 1894, f. 1r i 1v)
Fig. 153. *Haggadà Germana* (f. 1v a), Adam insuflat de vida/ Creació d'Adam
Fig. 154. *Haggadà d'Or* (f. 2v a), Adam dona nom als animals
Fig. 155. *Haggadà Germana* (f. 1v b), Adam dona nom als animals
Fig. 156. Octateuc (BAV, Vat. Gr. 746, f. 31r)
Fig. 157. *Bestiari d'Aberdeen* (Aberdeen, Aberdeen University Library ms. 24, f. 5r)
Fig. 158. Pintura mural del Katholikon d'Agios Nikolaus Anapafsas de Meteora (Grècia)
Fig. 159. *Haggadà d'Or* (f. 2v b), la creació d'Eva, la Temptació de la serp, la caiguda de l'home, Adam i Eva cobrint-se, la reprensió a Adam i Eva
Fig. 160. *Haggadà Germana* (f. 2r a), la creació d'Eva, la Temptació de la serp, la caiguda de l'home
Fig. 161. *Haggadà de Sarajevo* (f. 3v a), la creació d'Eva, la Temptació de la serp, la caiguda de l'home
Fig. 162. *Miscel·lània del Nord de França* (Londres, BL, Add. ms. 11639, f. 520v)
Fig. 163. *Haggadà de Sarajevo* (f. 3v b), Adam i Eva cobrint-se, Adam i Eva senten al veu de Déu, els treballs d'Adam i Eva
Fig. 164. Octateuc (Biblioteca Vaticana, Vat. Gr. 747, f. 24r i 24v)

Fig. 165. *Histoires bibliques* (París, BNF, Français 1753, f. 2r)
Fig. 166. Joan Damascè, *Sacra Parallela* (París, BNF, Grec 923, f. 69r)
Fig. 167. *Haggadà d'Or* (f. 2v c), el sacrifici de Caín i Abel, Caín mata Abel, la maledicció a Caín
Fig. 168. Fig. 168. *Bíblia de Pàdua* (Biblioteca dell'Accademia dei Concordi, ms. 212, f. 3v)
Fig. 169. *Haggadà Germana* (f. 2r b), sacrifici de Caín i Abel, Caín mata Abel
Fig. 170. *Haggadà de Sarajevo* (f. 4r a), sacrifici de Caín i Abel, Caín mata Abel
Fig. 171. *Bíblia Schocken* (f. 1v)
Fig. 172. *Haggadà Germana* (f. 2v a), construcció de l'arca
Fig. 173. *Haggadà de Sarajevo* (f. 4r b), construcció de l'arca
Fig. 174. *Haggadà de Sarajevo* (f. 5v a), inundació
Fig. 175. *Haggadà Prato* (f. 84r), inundació
Fig. 176. *Haggadà Prato* (f. 84v), fi del diluvi
Fig. 177. *Haggadà d'Or* (f. 2v d), sortida de l'arca
Fig. 178. *Haggadà Germana* (f. 2v b), sortida de l'arca
Fig. 179. *Haggadà de Sarajevo* (f. 5v b), sortida de l'arca
Fig. 180. *Miscel·lània del Nord de França* de la British Library (f. 521r)
Fig. 181. *Primera Bíblia de Joshua Ibn Gaon* procedent de Tudela (París, BNF, Héb. 20, f. 13r)
Fig. 182. Mosaics de Sant Marc de Venècia
Fig. 183. *Bíblia Morgan* (Nova York, Pierpont Morgan Library, ms. M.638, f. 2v)
Fig. 184. *Saltiri de la reina Mary* (Londres, BL, Royal 2 B VII, f. 7r)
Fig. 185. Frescos de la basílica superior de Sant Francesc d'Assís
Fig. 186. Pintures murals del carrer Lledó, MNAC
Fig. 187. Pintures murals del carrer Lledó, MNAC
Fig. 188. *Haggadà d'Or* (f. 3r a), embriaguesa de Noè
Fig. 189. *Haggadà Germana* (f. 3r a), embriaguesa de Noè
Fig. 190. *Haggadà de Sarajevo* (f. 6r a), embriaguesa de Noè
Fig. 191. *Bíblia Morgan* (f. 2v)
Fig. 192. Mosaics de Sant Marc de Venècia
Fig. 193. *Bíblia de Pàdua* (f. 6v)
Fig. 194. *Haggadà d'Or* (f. 3r b), torre de Babel
Fig. 195. *Haggadà Germana* (f. 3v a), torre de Babel
Fig. 196. *Haggadà de Sarajevo* (f. 6r b), torre de Babel
Fig. 197. Saltiri de la Morgan Library (Nova York, The Morgan Library, Oxford ms. M. 43, f. 9v)
Fig. 198. *Llibre d'Hores Bedford* (Londres, BL, ms. Additional 18850, f.18v)
Fig. 199. *Haggadà d'Or* (f. 3r c), Abraham tirat al forn
Fig. 200. *Haggadà Germana* (f. 3r b), Abraham tirat al forn

Fig. 201. *Haggadà de Barcelona* (f. 36v), Abraham tirat al forn

Fig. 202. *Makhzor de Leipzig* (Leipzig Universitätsbibliothek, ms. V 1102, II, f. 164v)

Fig. 203. *Segona Haggadà de Nuremberg* (Londres, col· lecció particular de Mr David Sofer, f. 30v)

Fig. 204. *Haggadà Yahuda* (Jerusalem, Israel Museum, ms. 180/50, f. 29v)

Fig. 205. *Speculum Humanae Salvationis*, (NY, Morgan Library, ms. M. 385, f. 534r)

Fig. 206. *Speculum Humanae Salvationis* (NY, Morgan Library, ms. M. 782, f. 56v)

Fig. 207. *Haggadà d'Or* (f. 3r d), l'hospitalitat d'Abraham

Fig. 208. *Haggadà Germana* (f. 3v b), l'hospitalitat d'Abraham

Fig. 209. *Miscel·lània del Nord de França* (f. 118r)

Fig. 210. Mosaics de Santa Maria Maggiore, Roma

Fig. 211. *Haggadà d'Or* (f. 4v a), destrucció de Sodoma

Fig. 212. *Haggadà Germana* (f. 4r a), destrucció de Sodoma

Fig. 213. *Haggadà de Sarajevo* (f. 7v a), destrucció de Sodoma

Fig. 214. *Miscel·lània del Nord de França* (f. 119r)

Fig. 215. *Miscel·lània del Nord de França* (f. 119v)

Fig. 216. *Saltiri de Sant Lluís*, París, BNF Latin 10525, f. 9v

Fig. 217. *Bíblia Morgan* (f. 4r)

Fig. 218. *Haggadà de Germana* (f. 4r b), Lot és embriagat per les seves filles, Lot jeu amb una de les seves filles

Fig. 219. *Haggadà d'Or* (f. 4v b), el sacrifici d'Isaac

Fig. 220. *Haggadà de Sarajevo* (f. 7v b), camí al sacrifici

Fig. 221. *Haggadà de Sarajevo* (f. 8r a), el sacrifici d'Isaac

Fig. 222. *Haggadà Hispano-morisca* (Londres, BL, Or. 2737, f. 93v)

Fig. 223. Mosaic de la Sinagoga de Beit Alfa (Israel)

Fig. 224. *Bíblia Morgan* (f. 3r)

Fig. 225. *Bíblia de Pàdua* (f. 13v)

Fig. 226. *Haggadà de Sarajevo* (f. 8r b), Isaac es troba amb Rebeca i Eliezer

Fig. 227. *Segona Haggadà de Nuremberg* (f. 31v-32r)

Fig. 228. *Haggadà de Sarajevo* (f. 9v a), Naixement d'Esaú i Jacob / Esaú com a caçador i Jacob llegint

Fig. 229. *Segona Haggadà de Nuremberg* (f. 33r)

Fig. 230. *Segona Haggadà de Nuremberg* (f. 33v)

Fig. 231. *Haggadà d'Or* (f. 4v c), Isaac beneeix Jacob i Esaú torna de cacera

Fig. 232. *Haggadà Germana* (f. 4v a), Isaac beneeix Jacob i Esaú torna de cacera

Fig. 233. *Haggadà de Sarajevo* (f. 9v b), benedicció de Jacob a Isaac

Fig. 234. *Haggadà de Sarajevo* (f. 10r a), Esaú torna de cacera

Fig. 235. *Segona Haggadà de Nuremberg* (f. 34r)

Fig. 236. *Gènesi Egerton* (f. 15r)
Fig. 237. Mosaics de la catedral de Monreale (Sicília)
Fig. 238. *Haggadà d'Or* (f. 4v d), el somni de Jacob
Fig. 239. *Haggadà Germana* (f. 4v b), el somni de Jacob
Fig. 240. *Haggadà de Sarajevo* (f. 10r b), el somni de Jacob
Fig. 241. *Comentaris de la Torà de Raixí* (Munic, Bayerische Staatsbibliothek, Cod. hebr. 5/I-II, vol. I, f. 25v
Fig. 242. Pintures murals de la Sinagoga de Dura Europos (Síria)
Fig. 243. *Homilies de Gregori Naciancè* (París, BNF Grec 510, f. 174v)
Fig. 244. Tapís de la catedral d'Halberstadt (Alemanya)
Fig. 245. *Haggadà Germana* (f. 5r a), Jacob es troba amb els pastors de Laban i coneix Raquel
Fig. 246. *Hexateuc Ælfric* (Londres, British Library, Cotton ms. Claudius B IV, f. 44r)
Fig. 247. Octateuc (BAV, Vat. Gr. 746, f. 96r)
Fig. 248. *Haggadà Germana* (f. 5r b), Jacob a casa de Laban amb Raquel
Fig. 249. *Haggadà Germana* (f. 5v a), Jacob fa procrear el seu ramat
Fig. 250. *Speculum Historiale* de París (BNF, Français 316, f. 71v)
Fig. 251. *Haggadà de Barcelona* (f. 39v), Laban armat persegueix Jacob
Fig. 252. *Haggadà de Barcelona*, fill malvat
Fig. 253. *Miscel·lània d'Hamburg*, (Hamburg, Staats- und Landesbibliothek Hamburg, Cod. Hebr. 37, f. 26v)
Fig. 254. *Haggadà d'Or* (f. 5r a), la lluita de Jacob i l'àngel, pas del gual del Jaboc
Fig. 255. *Haggadà Germana* (f. 5v b), la lluita de Jacob i l'àngel, el pas del gual del Jaboc
Fig. 256. *Segona Haggadà de Nuremberg* (f. 35r)
Fig. 257. *Bíblia Morgan* (f. 4v)
Fig. 258. *Haggadà d'Or* (f. 5r b), somnis de Josep
Fig. 259. *Haggadà Germana* (f. 6r a), somnis de Josep
Fig. 260. *Haggadà de Sarajevo* (f. 11v a), somnis de Josep
Fig. 261. *Saltiri de sant Lluís* (f. 15v)
Fig. 262. *Historien Bibel* (Nova York, The Morgan Library, ms. M. 268, f. 5v)
Fig. 263. Capitell del claustre de Monreale (Sicília)
Fig. 264. Sala capitular de Salisbury (Regne Unit)
Fig. 265. *Haggadà d'Or* (f. 5r c), Josep explica els somnis al pare
Fig. 266. *Haggadà Germana* (f. 6r b), Josep explica els somnis al pare
Fig. 267. *Haggadà de Sarajevo* (f. 12v b), Josep explica els somnis al pare
Fig. 268. Capitell del claustre de Monreale
Fig. 269. Panell de marbre de Santa Restituta de Nàpols
Fig. 270. *Haggadà d'Or* (f. 5r d), Josep de camí a Dotan
Fig. 271. *Haggadà Germana* (f. 6v a), Josep de camí a Dotan

Fig. 272. *Bíblia Schocken* (f. 1v)

Fig. 273. *Gènesi de Viena* (Viena, ÖNB, cod. Theol. Grec 31, f. 15v)

Fig. 274. *Haggadà d'Or* (f. 6v a), Josep és empès a una cisterna, els germans taquen de sang la túnica de Josep

Fig. 275. *Haggadà Germana* (f. 6v b), Josep és empès a una cisterna, els germans taquen de sang la túnica de Josep, els germans confabulen contra Josep

Fig. 276. *Haggadà de Sarajevo* (f. 12r a), Josep és empès a una cisterna, els germans taquen de sang la túnica de Josep

Fig. 277. *Haggadà d'Or* (f. 6v b), Josep és venut a uns ismaelites

Fig. 278. *Haggadà Germana* (f. 7r a), Josep és venut a uns ismaelites

Fig. 279. *Haggadà de Sarajevo* (f. 12r b), Josep és venut a uns ismaelites

Fig. 280. *Comentaris de la Torà de Raixí* de Munic (Vol. I, f. 34r)

Fig. 281. *Bíblia Morgan* (f. 5r)

Fig. 282. Pintures murals de San Felice de Ceri (Itàlia)

Fig. 283. *Haggadà d'Or* (f. 6v c), Els germans porten la túnica de Josep al pare

Fig. 284. Capitell del claustre de Monreale

Fig. 285. Panell de marbre de Santa Restituta de Nàpols

Fig. 286. *Haggadà d'Or* (f. 6v d 1), Josep i la dona de Putifar

Fig. 287. *Haggadà Germana* (f. 7r b), Josep i la dona de Putifar

Fig. 288. *Haggadà de Sarajevo* (f. 13v a), Josep i la dona de Putifar

Fig. 289. *Historien Bibel* de la Morgan Library (ms M. 268, f. 6r)

Fig. 290. *Haggadà d'Or* (f. 6v d 2), somnis del coper i el flequer, Josep interpreta els seus somnis

Fig. 291. *Haggadà Germana* (f. 7v a), somnis del coper i el flequer, Josep interpreta els seus somnis

Fig. 292. *Haggadà de Sarajevo* (f. 13v b), somnis del coper i el flequer

Fig. 293. *Haggadà d'Or* (f. 7r a), els somnis del faraó

Fig. 294. *Haggadà Germana* (f. 7v b), els somnis del faraó

Fig. 295. *Haggadà de Sarajevo* (f. 14r a), els somnis del faraó

Fig. 296. *Bíblia Schocken* (f. 1v)

Fig. 297. *Haggadà d'Or* (f. 7r b), Josep interpreta els somnis del faraó

Fig. 298. *Haggadà Germana* (f. 8r a), Josep interpreta els somnis del faraó

Fig. 299. *Haggadà de Sarajevo* (f. 14r b), Josep interpreta els somnis del faraó

Fig. 300. *Segona Haggadà de Nuremberg* (f. 36v

Fig. 301. *Haggadà Germana* (f. 8r b), Josep com a virrei a cavall

Fig. 302. *Bíblia Schocken* (f.1v)

Fig. 303. Segona Haggadà de Nuremberg (f. 37r)

Fig. 304. *Haggadà Germana* (f. 8v a), Josep fa emmagatzemar gra

Fig. 305. *Haggadà de Sarajevo* (f. 15v a), Josep fa emmagatzemar gra
Fig. 306. *Saltiri de la reina Mary* (f. 17v)
Fig. 307. *Haggadà Germana* (f. 8v b), els germans de Josep arriben a les portes de la ciutat i parlen amb un escrivà que registra les arribades
Fig. 308. *Haggadà d'Or* (f. 7r c), primera trobada entre Josep i els seus germans / Arrest de Simeó
Fig. 309. *Haggadà Germana* (f. 9r a), primera trobada entre Josep i els seus germans / Arrest de Simeó
Fig. 310. *Haggadà de Sarajevo* (f. 15v b), primera trobada entre Josep i els seus germans
Fig. 311. *Histoires bibliques* (BNF, Français 1753, f. 24r i 24v)
Fig. 312. *Haggadà Germana* (f. 9r b), els germans demanen al seu pare que puguin endur-se Benjamí
Fig. 313. *Bíblia Schocken* (f. 1v)
Fig. 314. *Bíblia de Pamplona* (Amiens, Bibliothèque municipale, ms. 108, f. 32v)
Fig. 315. *Saltiri de Munic* (Munic, Bayerische Staatsbibliothek, BSB Clm 835, f. 16r)
Fig. 316. *Haggadà Germana* (f. 9v a), els germans arriben amb Benjamí
Fig. 317. *Bíblia Schocken* (f. 1v)
Fig. 318. *Haggadà Germana* (f. 9v b), Josep ofereix un banquet
Fig. 319. *Haggadà de Sarajevo* (f. 16r a), Josep ofereix un banquet
Fig. 320. *Bíblia angevina de Nàpols* (París, BNF, ms. Français 9561, f. 34v)
Fig. 321. *Haggadà Germana* (f. 10r a), els servents de Josep persegueixen els germans i troben la copa de Josep a la bossa de Benjamí
Fig. 322. *Haggadà de Sarajevo* (f. 16r b), els servents de Josep persegueixen els germans i troben la copa de Josep a la bossa de Benjamí
Fig. 323. *Haggadà Germana* (f. 10r b), Judà parla amb Josep per intervenir a favor de Benjamí
Fig. 324. *Haggadà de Sarajevo* (f. 17v a), Judà parla amb Josep per intervenir a favor de Benjamí
Fig. 325. *Bíblia Schocken* (f. 1v)
Fig. 326. *Haggadà d'Or* (f. 7r d), Josep es dóna a conèixer i abraça Benjamí
Fig. 327. *Haggadà Germana* (f. 10v a), Josep es dóna a conèixer i abraça Benjamí
Fig. 328. *Haggadà de Sarajevo* (f. 17v b), Josep es dóna a conèixer i abraça Benjamí
Fig. 329. *Haggadà de Sarajevo* (f. 18r a), els germans expliquen els fets a Jaco
Fig. 330. *Bíblia Morgan* (f. 6v)
Fig. 331. *Histoires bibliques* (BNF, Français 1753, f. 25r)
Fig. 332. *Haggadà Germana* (f. 10v b), Jacob i els seus fills marxen cap Egipte
Fig. 333. *Haggadà de Sarajevo* (f. 18r b), Jacob i els seus fills marxen cap Egipte
Fig. 334. *Haggadà de Barcelona* (f. 40r), Jacob i la seva família marxen cap Egipte
Fig. 335. *Bible Historiale* (BNF, Français 161, f. 51r)
Fig. 336. *Haggada d'Or* (f. 8v a), Jacob es presenta davant del faraó

Fig. 337. *Haggadà Germana* (f. 11r a), Jacob es presenta davant del faraó
Fig. 338. *Haggadà d'Or* (f. 8v b), Jacob beneeix Efraïm i Manassès
Fig. 339. *Haggadà Germana* (f. 11r b), Jacob beneeix Efraïm i Manassès
Fig. 340. *Comentaris de la Torà de Raixí* de Munic (vol. I, f. 40v)
Fig. 341. *Pentateuc Ashburnham* (f. 50r)
Fig. 342. *Bíblia de Pàdua* (f. 36v)
Fig. 343. *Haggadà d'Or* (f. 8v c), enterrament de Jacob
Fig. 344. *Haggadà Germana* (f. 11v a), enterrament de Jacob
Fig. 345. *Haggadà de Sarajevo* (f. 19v a), enterrament de Jacob
Fig. 346. *Saltiri de sant Lluís* (f. 28r)
Fig. 347. *Histoire ancienne d'Acre* (Dijon, Bibliothèque Municipale, ms. 562, f.60v)
Fig. 348. *Haggadà de Sarajevo* (f. 19v b), Josep i els seus germans tornen a Egipte
Fig. 349. *Haggadà de Sarajevo* (f. 20r a), enterrament de Josep al Nil
Fig. 350. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 84r), els israelites s'enduen els ossos de Josep
Fig. 351. *Haggadà d'Or* (f. 8v d), el faraó ordena que els nadons de sexe masculí siguin tirats al riu
Fig. 352. *Haggadà Germana* (f. 11v b), el faraó ordena que els nadons de sexe masculí siguin tirats al riu
Fig. 353. *Haggadà Kaufmann* (f. 27v)
Fig. 354. *Haggadà Rothschild* (Jerusalem, National Library of Israel, ms. heb. 4º 6130)
Fig. 355. *Segona Haggadà de Nuremberg* (f. 14v-15r)
Fig. 356. *Bíblia de Pamplona* conservada a Amiens (f. 38v)
Fig. 357. *Bible historiée et vie des saints* (Nova York, NYPL, Spencer Collection ms. 22, f. 38v)
Fig. 358. *Haggadà d'Or* (f. 9r a), Moisès salvat de les aigües
Fig. 359. *Haggadà Germana* (f. 12r a), Moisès salvat de les aigües
Fig. 360. *Haggadà de Sarajevo* (f. 20r b), Moisès salvat de les aigües
Fig. 361. *Haggadà Kaufmann* (f. 10r a), Moisès salvat de les aigües
Fig. 362. *Haggadà Kaufmann* (f. 10r b), Moisès és entregat a la seva mare
Fig. 363. *Segona Haggadà de Nuremberg* (f. 8r)
Fig. 364. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 65r)
Fig. 365. *Bíblia de Pamplona* d'Amiens (f. 39v)
Fig. 366. *Bíblia de Pamplona* d'Augsburg (Oettingen-Wallersteinsche Bibliothek Cod. 1.2.4º 15, f. 49r)
Fig. 367. *Bible historiée et vie des saints* (f. 38v)
Fig. 368. *Bíblia Planisio* (Vaticà, BAV, ms. Lat. 3550 f. 31v)
Fig. 369. *Haggadà d'Or* (f. 9r b), Bitia porta Moisès davant del faraó
Fig. 370. *Haggadà Germana* (f. 12r b), Bitia porta Moisès davant del faraó
Fig. 371. *Haggadà Kaufmann* (f. 9v a), Moisès infant pren la corona del cap del faraó

Fig. 372. *Haggadà Kaufmann* (f. 9v b), la prova de Moisès infant ajudat per un àngel
Fig. 373. *Segona Haggadà de Nuremberg* (f. 9r)
Fig. 374. *Saltiri de la reina Mary* (f. 23v)
Fig. 375. *Bíblia Planisio* (f. 32r)
Fig. 376. *Haggadà d'Or* (f. 9r c), un egipci colpeja un hebreu, Moisès mata un egipci
Fig. 377. *Haggadà Germana* (f. 12v a), un egipci colpeja un hebreu, Moisès mata un egipci
Fig. 378. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 65v)
Fig. 379. *Haggadà d'Or* (f. 9r d), Moisès defensa les filles de Jetró i abeura el seu ramat
Fig. 380. *Haggadà Germana* (f. 12v b), Moisès defensa les filles de Jetró i abeura el seu ramat
Fig. 381. *Bible Moralisée d'Oxford-París-Londres*, part I, Oxford, ms. Bodl. 270b, f. 40r
Fig. 382. *Bible moralisée* (BNF, Français 167, f. 20r)
Fig. 383. *Haggadà d'Or* (f. 10v a), Moisès i l'esbarzer ardent
Fig. 384. *Haggadà Germana* (f. 13r a), Moisès i l'esbarzer ardent
Fig. 385. *Haggadà Germà* (f. 1v a), Moisès i l'esbarzer ardent
Fig. 386. *Haggadà Rylands* (f. 13v a), Moisès i l'esbarzer ardent
Fig. 387. *Haggadà de Sarajevo* (f. 21v a), Moisès i l'esbarzer ardent
Fig. 388. *Haggadà Kaufmann* (f. 59v b), Moisès i l'esbarzer ardent
Fig. 389. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 67r)
Fig. 390. *Bíblia Schocken* (f. 1v)
Fig. 391. *Haggadà Espanyola de Parma* (Parma, Biblioteca Palatina, ms. Parm 2411, f. 3v)
Fig. 392. *Bíblia Morgan* (f. 7v)
Fig. 393. *Saltiri d'Ingeborg* (f. 12v)
Fig. 394. *Haggadà Germà* (f. 1v b i 2r a), signes de la missió de Moisès: el bastó es converteix en una serp i la mà de Moisès es torna leprosa i després es cura
Fig. 395. *Haggadà Rylands* (f. 13v b i 14r a), signes de la missió de Moisès: el bastó es converteix en una serp i la mà de Moisès es torna leprosa i després es cura
Fig. 396. *Bíblia angevina de Nàpols* de la BNF (Français 9561, f. 51r i 52v)
Fig. 397. *Haggadà d'Or* (f. 10v b), retorn de Moisès a Egipte: Moisès viatja amb la seva família i es troba amb Aaron
Fig. 398. *Haggadà Germà* (f. 2r b), retorn de Moisès a Egipte: Moisès viatja amb la seva família / Siporà circumcida el seu fill
Fig. 399. *Haggadà Germà* (f. 2v a), trobada d'Aaron i Moisès
Fig. 400. *Haggadà Rylands* (f. 14r a), retorn de Moisès a Egipte: Moisès viatja amb la seva família / Siporà circumcida el seu fill
Fig. 401. *Haggadà Rylands* (f. 14v a), trobada d'Aaron i Moisès
Fig. 402. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 67v)
Fig. 403. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 68r)
Fig. 404. *Segona Haggadà de Nuremberg* (f. 13v)

Fig. 405. *Bíblia de Pàdua* (f. 3v i 4r)
Fig. 406. *Haggadà d'Or* (f. 10v c), Moisès i Aaron fan miracles davant els ancians israelites
Fig. 407. *Haggadà Germana* (f. 13r b), Moisès i Aaron fan miracles davant els ancians israelites
Fig. 408. *Haggadà Germà* (f. 2v b), Moisès i Aaron fan miracles davant els ancians israelites
Fig. 409. *Haggadà Rylands* (f. 14v b), Moisès i Aaron fan miracles davant els ancians israelites
Fig. 410. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 68v)
Fig. 411. *Bíblia Morgan* (f. 7v)
Fig. 412. *Bíblia de Pàdua* de Londres (f. 4r)
Fig. 413. *Haggadà d'Or* (f. 10v d), Moisès i Aaron parlen amb el faraó
Fig. 414. *Haggadà Germà* (f. 3r a), Moisès i Aaron parlen amb el faraó
Fig. 415. *Haggadà Rylands* (f. 15r a), Moisès i Aaron parlen amb el faraó
Fig. 416. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 63r)
Fig. 417. *Segona Haggadà de Nuremberg* (f. 14v-15r)
Fig. 418. *Bíblia de Pàdua* de la BL (f. 4v)
Fig. 419. *Haggadà d'Or* (f. 11r a i 11r b), l'esclavitud dels israelites: els israelites són sotmesos a treballs forçats / la construcció de les ciutats de Pitom i Ramsès
Fig. 420. *Haggadà Germà* (f. 3r b), l'esclavitud dels israelites
Fig. 421. *Haggadà Rylands* (f. 15r b), l'esclavitud dels israelites
Fig. 422. *Haggadà Kaufmann* (f. 59v a), l'esclavitud dels israelites
Fig. 423. *Haggadà Sassoon* (p. 75), l'esclavitud dels israelites
Fig. 424. *Haggadà Sassoon* (p. 76), l'esclavitud dels israelites
Fig. 425. *Haggadà Sassoon* (p. 77), l'esclavitud dels israelites
Fig. 426. *Haggadà Sassoon* (p. 78), l'esclavitud dels israelites
Fig. 427. *Haggadà Sassoon* (p. 83), l'esclavitud dels israelites
Fig. 428. *Haggadà de Barcelona* (f. 30v), l'esclavitud dels israelites
Fig. 429. *Haggadà de Barcelona* (f. 43r), l'esclavitud dels israelites
Fig. 430. *Haggadà Kaufmann* (f. 15v), l'esclavitud dels israelites
Fig. 431. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 62v)
Fig. 432. *Pentateuc d'Ashburnham* (BNF, nouv. Acq. Lat. 2334, f. 56r)
Fig. 433. *Pentateuc d'Ashburnham* (f. 58r)
Fig. 434. *Haggadà de Chantilly* (Chantilly, Musée Condé, ms 732, f. 8r)
Fig. 435. *Bíblia Morgan* (f.7r)
Fig. 436. *Haggadà d'Or* (f. 11r c), Moisès i Aaron fan prodigis davant el faraó: el bastó es converteix en una serp i engoleix les dels consellers
Fig. 437. *Haggadà Germana* (f. 13v a), Moisès i Aaron fan prodigis davant el faraó: el bastó es converteix en una serp i engoleix les dels consellers
Fig. 438. *Haggadà Germà* (f. 3v a), Moisès i Aaron fan prodigis davant el faraó: el bastó es converteix en una serp i engoleix les dels consellers

Fig. 439. *Haggadà Rylands* (f. 15v a), Moisès i Aaron fan prodigis davant el faraó: el bastó es converteix en una serp i engoleix les dels consellers
Fig. 440. *Haggadà de Sarajevo* (f. 21v b), Moisès i Aaron fan prodigis davant el faraó: el bastó es converteix en una serp i engoleix les dels consellers
Fig. 441. *Haggadà de Bolonya-Mòdena* (f. 1r), Moisès i Aaron fan prodigis davant el faraó: el bastó es converteix en una serp i engoleix les dels consellers
Fig. 442. *Haggadà Kaufmann* (f. 6r a), Moisès i Aaron fan prodigis davant el faraó: el bastó es converteix en una serp i engoleix les dels consellers
Fig. 443. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 63v)
Fig. 444. Vitralls de la catedral de Sens (França)
Fig. 445. *Bíblia Morgan* (f. 8r)
Fig. 446. Pintures mural de l'església de la Madonna de Ceri
Fig. 447. *Haggadà d'Or* (f. 11r d), plaga de la sang
Fig. 448. *Haggadà Germana* (f. 13v b), plaga de la sang
Fig. 449. *Haggadà Germà* (f. 3v b), plaga de la sang
Fig. 450. *Haggadà Rylands* (f. 15v b), plaga de la sang
Fig. 451. *Haggadà de Sarajevo* (f. 22r a), plaga de la sang
Fig. 452. *Haggadà Bolonya-Mòdena* (f. 1v), plaga de la sang
Fig. 453. *Haggadà Kaufmann* (f. 6r b), plaga de la sang
Fig. 454. *Haggadà Sassoon* (p. 94), plaga de la sang
Fig. 455. *Bíblia Morgan* (f. 8r)
Fig. 456. Detall dels peixos morts de les *haggadot* catalanes
Fig. 457. Detall dels egipcis que caven en les *haggadot* catalanes
Fig. 458. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 69v)
Fig. 459. *Saltiri anglocatalà* (BNF, ms. Latin 8846, f. 144v)
Fig. 460. *Haggadà d'Or* (f. 12v a), plaga de les granotes
Fig. 461. *Haggadà Germana* (f. 14r a), plaga de les granotes
Fig. 462. *Haggadà Germà* (f. 4r a), plaga de les granotes
Fig. 463. *Haggadà Rylands* (f. 16r a), plaga de les granotes
Fig. 464. *Haggadà de Sarajevo* (f. 22r b), plaga de les granotes
Fig. 465. *Haggadà Bolonya-Mòdena* (f. 3r), plaga de les granotes
Fig. 466. *Haggadà de Barcelona* (f. 51r), plaga de les granotes
Fig. 467. *Haggadà Kaufmann* (f. 7v a), plaga de les granotes
Fig. 468. *Haggadà Sassoon* (p. 94), plaga de les granotes
Fig. 469. Detall dels forns i les pasteres en les *haggadot* catalanes
Fig. 470. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 70v)
Fig. 471. *Haggadà Espanyola de Parma* (f. 4r)
Fig. 472. Haggadà italiana Schocken (col·lecció particular, f. 17v

Fig. 473. *Bíblia Morgan* (f. 8r)
Fig. 474. *Bíblia Planisio* (f. 35r)
Fig. 475. *Haggadà d'Or* (f. 12v b), plaga dels polls
Fig. 476. *Haggadà Germana* (f. 14r b), plaga dels polls
Fig. 477. *Haggadà Germà* (f. 4r b), plaga dels polls
Fig. 478. *Haggadà Rylands* (f. 16r b), plaga dels polls
Fig. 479. *Haggadà de Sarajevo* (f. 23v a), plaga dels polls
Fig. 480. *Haggadà Bolonya-Mòdena* (f. 3v), plaga dels polls
Fig. 481. *Haggadà Kaufmann* (f. 7v b), plaga dels polls
Fig. 482. *Haggadà Sassoon* (p. 94), plaga dels polls
Fig. 483. Detall de les gent rascant-se i traient-se els polls amb pintes en les *haggadot* catalanes
Fig. 484. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 71v)
Fig. 485. *Haggadà Espanyola de Parma* (f. 4v)
Fig. 486. *Haggadà italiana Schocken* (f. 19v)
Fig. 487. *Haggadà Tegernsee* (Munic, Bayerische Staatsbibliothek (BSB), Cod. hebr. 200 f. 17v)
Fig. 488. *Histoires bibliques* de la BNF (Français 1753, f. 31v)
Fig. 489. *Haggadà d'Or* (f. 12v c), plaga d'*arov*
Fig. 490. *Haggadà Germana* (f. 14v a), plaga d'*arov*
Fig. 491. *Haggadà Germà* (f. 4v a), plaga d'*arov*
Fig. 492. *Haggadà Rylands* (f. 16v a), plaga d'*arov*
Fig. 493. *Haggadà de Sarajevo* (f. 23v b), plaga d'*arov*
Fig. 494. *Haggadà Bolonya-Mòdena* (f. 2r), plaga d'*arov*
Fig. 495. *Haggadà Kaufmann* (f. 8r a), plaga d'*arov*
Fig. 496. *Haggadà Sassoon* (p. 94), plaga d'*arov*
Fig. 497. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 72v)
Fig. 498. *Haggadà Hileq i Bileq* (París, BNF, Héb. 1333, f. 14v
Fig. 499. *Bíblia de Pamplona* d'Amiens (f. 43r)
Fig. 500. *Bible historiée et vie des saints* de la NYPL (Spencer Collection ms. 22, f. 41v)
Fig. 501. *Haggadà d'Or* (f.12v d), plaga de la pesta
Fig. 502. *Haggadà Germana* (f. 14v b), plaga de la pesta
Fig. 503. *Haggadà Germà* (f. 4v b), plaga de la pesta
Fig. 504. *Haggadà Rylands* (f. 16v b), plaga de la pesta
Fig. 505. *Haggadà de Sarajevo* (f. 24r a), plaga de la pesta
Fig. 506. *Haggadà Bolonya-Mòdena* (f. 2v), plaga de la pesta
Fig. 507. *Haggadà Kaufmann* (f. 8r b), plaga de la pesta
Fig. 508. *Haggadà Sassoon* (p. 94 i p. 87), plaga de la pesta
Fig. 509. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 74v)
Fig. 510. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 75r)

Fig. 511. *Haggadà de Chantilly* (f. 15v)
Fig. 512. *Bíblia Morgan* (f. 8v)
Fig. 513. *Bíblia Planisio* (f. 36r)
Fig. 514. *Saltiri anglocatalà* (f. 144v)
Fig. 515. *Haggadà d'Or* (f. 13r a), plaga de les úlceres
Fig. 516. *Haggadà Germana* (f. 15r a), plaga de les úlceres
Fig. 517. *Haggadà Germà* (f. 5r a), plaga de les úlceres
Fig. 518. *Haggadà Rylands* (f. 17r a), plaga de les úlceres
Fig. 519. *Haggadà de Sarajevo* (f. 24r b), plaga de les úlceres
Fig. 520. *Haggadà Bolonya-Mòdena* (f. 5r), plaga de les úlceres
Fig. 521. *Haggadà Kaufmann* (f. 5v a), plaga de les úlceres
Fig. 522. *Haggadà Sassoon* (p. 94), plaga de les úlceres
Fig. 523. *Haggadà italiana Schocken* (f. 21r)
Fig. 524. *Histoires bibliques* de la BNF (Français 1753, f. 32r)
Fig. 525. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 75v)
Fig. 526. *Haggadà d'Or* (f. 13r b), plaga de la pedregada
Fig. 527. *Haggadà Germana* (f. 15r b), plaga de la pedregada
Fig. 528. *Haggadà Germà* (f. 5r b), plaga de la pedregada
Fig. 529. *Haggadà Rylands* (f. 17r b), plaga de la pedregada
Fig. 530. *Haggadà de Sarajevo* (f. 25v a), plaga de la pedregada
Fig. 531. *Haggadà Bolonya-Mòdena* (f. 5v), plaga de la pedregada
Fig. 532. *Haggadà Kaufmann* (f. 5v b), plaga de la pedregada
Fig. 533. *Haggadà Sassoon* (p. 94), plaga de la pedregada
Fig. 534. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 76v)
Fig. 535. *Haggadà italiana Shocken* (f. 22r)
Fig. 536. Detall dels arbres, els pastors i els ramats quan reben les conseqüències de la pedregada en les *haggadot* catalanes
Fig. 537. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 77v)
Fig. 538. *Haggadà italiana Schocken* (f. 23r)
Fig. 539. *Makhzor italià* de 1466 (The British Library, Harley 5686, f. 60v)
Fig. 540. *Bible Historiale* (BNF, Français 152, f. 45r)
Fig. 541. *Histoires bibliques* de la BNF (Français 1753, f. 32r)
Fig. 542. *Haggadà d'Or* (f. 13r c), plaga de les llagostes
Fig. 543. *Haggadà Germana* (f. 15v a), plaga de les llagostes
Fig. 544. *Haggadà Germà* (f. 5v a), plaga de les llagostes
Fig. 545. *Haggadà Rylands* (f. 17v a), plaga de les llagostes
Fig. 546. *Haggadà de Sarajevo* (f. 25v b), plaga de les llagostes
Fig. 547. *Haggadà Bolonya-Mòdena* (f. 4r), plaga de les llagostes

Fig. 548. *Haggadà Kaufmann* (f. 60r a), plaga de les llagostes
Fig. 549. *Haggadà Sassoon* (p. 94), plaga de les llagostes
Fig. 550. Detall dels arbres devorats per les llagostes a les *haggadot* catalanes
Fig. 551. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 79v)
Fig. 552. *Haggadà italiana Schocken* (f. 23v)
Fig. 553. *Haggadà Grega* (BNF, Héb. 1388, f. 12v)
Fig. 554. *Bible Historiale* de la BNF (Français 152, f. 45v)
Fig. 555. *Bíblia angevina de Nàpols* de la BNF (f. 57r)
Fig. 556. *Haggadà d'Or* (f. 13r d I), plaga de la tenebra
Fig. 557. *Haggadà Germana* (f. 15v b), plaga de la tenebra
Fig. 558. *Haggadà Germà* (f. 5v b), plaga de la tenebra
Fig. 559. *Haggadà Rylands* (f. 17v b), plaga de la tenebra
Fig. 560. *Haggadà de Sarajevo* (f. 26 a), plaga de la tenebra
Fig. 561. *Haggadà de Bolonya-Mòdena* (f. 4v), plaga de la tenebra
Fig. 562. *Haggadà Kaufmann* (f. 60r b), plaga de la tenebra
Fig. 563. *Haggadà Sassoon* (p. 94), plaga de la tenebra
Fig. 564. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 80v)
Fig. 565. *Haggadà italiana Schocken* (f. 24r)
Fig. 566. *Histoires bibliques* de la BNF (Français 1753, f. 32v)
Fig. 567. *Haggadà d'Or* (f. 13r d II), l'espoli als egipcis
Fig. 568. *Haggadà Germana* (f. 15v b), l'espoli als egipcis
Fig. 569. *Haggadà Germà* (f. 6r b), l'espoli als egipcis
Fig. 570. *Haggadà Rylands* (f. 18r b), l'espoli als egipcis
Fig. 571. *Haggadà Kaufmann* (f. 4r b), l'espoli als egipcis
Fig. 572. *Bible Historiale* (BNF, Français 152, f. 46r)
Fig. 573. *Haggadà d'Or* (f. 14v a), plaga del primogènit
Fig. 574. *Haggadà Germana* (f. 16r a), plaga del primogènit
Fig. 575. *Haggadà Germà* (f. 6r a), plaga del primogènit
Fig. 576. *Haggadà Rylands* (f. 18r a), plaga del primogènit
Fig. 577. *Haggadà de Sarajevo* (f. 26r b/1), plaga del primogènit
Fig. 578. *Haggadà Bolonya-Mòdena* (f. 6r a/1), plaga del primogènit
Fig. 579. *Haggadà Kaufmann* (f. 1r a), plaga del primogènit
Fig. 580. *Haggadà Sassoon* (p. 94), plaga del primogènit
Fig. 581. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 82v)
Fig. 582. *Haggadà italiana Schocken* (f. 16v)
Fig. 583. *Haggadà Floersheim* (Zürich, Floersheim Collection, p. 13)
Fig. 584. Detall dels planys del mort del primogènit en les *haggadot* catalanes
Fig. 585. *Segona Haggadà de Nuremberg* (f. 17r)

Fig. 586. *Saltiri de sant Lluís* (f. 33v)
Fig. 587. *Bíblia Planisio* (f. 37r)
Fig. 588. *Haggadà d'Or* (f.14v a), funeral del primogènit
Fig. 589. *Haggadà Kaufmann* (f. 1v b), funeral del primogènit
Fig. 590. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 84r), trasllat dels ossos de Josep
Fig. 591. *Haggadà de Sarajevo* (f. 26r b/2), el faraó crida Moisès i Aaron perquè marxin d'Egipte
Fig. 592. *Haggadà de Bolonya-Mòdena* (f. 6r b), el faraó crida Moisès i Aaron perquè marxin d'Egipte
Fig. 593. *Haggadà Kaufmann* (f. 4r), el faraó crida Moisès i Aaron perquè marxin d'Egipte
Fig. 594. *Haggadà Hileq i Bileq* (f. 16v)
Fig. 595. *Bíblia de Pàdua* de la British Library (f. 9r)
Fig. 596. *Haggadà d'Or* (f. 14v b), els israelites marxen expulsats d'Egipte
Fig. 597. *Haggadà Germana* (f. 16r b), els israelites marxen expulsats d'Egipte
Fig. 598. *Haggadà Germà* (f. 6v a), els israelites marxen expulsats d'Egipte
Fig. 599. *Haggadà Rylands* (f. 18v a), els israelites marxen expulsats d'Egipte
Fig. 600. *Haggadà de Sarajevo* (f. 27v a), els israelites marxen expulsats d'Egipte
Fig. 601. *Haggadà Kaufmann* (f. 57v a), els israelites marxen expulsats d'Egipte
Fig. 602. *Haggadà Sassoon* (p. 84), els israelites marxen expulsats d'Egipte
Fig. 603. *Haggadà Sassoon* (p. 121), els israelites marxen expulsats d'Egipte
Fig. 604. *Haggadà de Barcelona* (f. 66v), els israelites marxen expulsats d'Egipte
Fig. 605. *Haggadà Floersheim* (p. 16)
Fig. 606. *Haggadà de Chantilly* (f. 23r)
Fig. 607. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 83v)
Fig. 608. *Bible Historiale* (BNF, Français 156, f.55v)
Fig. 609. *Haggadà d'Or* (f. 14v c), el faraó i el seu exèrcit persegueixen els israelites
Fig. 610. *Haggadà Germana* (f. 16v a), el faraó i el seu exèrcit persegueixen els israelites
Fig. 611. *Haggadà Germà* (f. 6v b), el faraó i el seu exèrcit persegueixen els israelites
Fig. 612. *Haggadà Rylands* (f. 18v b), el faraó i el seu exèrcit persegueixen els israelites
Fig. 613. *Haggadà de Sarajevo* (f. 27v b), el faraó i el seu exèrcit persegueixen els israelites
Fig. 614. *Haggadà de Bolonya-Mòdena* (f. 6v), el faraó i el seu exèrcit persegueixen els israelites
Fig. 615. *Haggadà Kaufmann* (f. 57v b), el faraó i el seu exèrcit persegueixen els israelites
Fig. 616. *Haggadà Kaufmann* (f. 58r a), el faraó i el seu exèrcit persegueixen els israelites
Fig. 617. *Haggadà Kaufmann* (f. 43r)
Fig. 618. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 85r)
Fig. 619. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 85v)
Fig. 620. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 84v)
Fig. 621. *Haggadà d'Or* (f. 14v d), el pas del mar Roig

Fig. 622. *Haggadà Germana* (f. 16v a), el pas del mar Roig
Fig. 623. *Haggadà Germà* (f. 7r), el pas del mar Roig
Fig. 624. *Haggadà Rylands* (f. 19r), el pas del mar Roig
Fig. 625. *Haggadà de Sarajevo* (f. 28r a), el pas del mar Roig
Fig. 626. *Haggadà Kaufmann* (f. 58r b), el pas del mar Roig
Fig. 627. Pintures murals de la sinagoga de Dura Europos
Fig. 628. *Bíblia d'Alba* (f. 68v-69r)
Fig. 629. *Haggadà Espanyola de Parma* (f. 6r)
Fig. 630. *Pentateuc d'Ashburnham* (f. 68r)
Fig. 631. *Haggadà Hispano-morisca* (f. 86r)
Fig. 632. *Histoires bibliques* de la BNF (Français 1753, f. 34v)
Fig. 633. *Haggadà Kaufmann* (f. 3v), els israelites entonen un càntic en honor a Déu
Fig. 634. *Hexateuc Ælfric* (f. 92v)
Fig. 635. *Haggadà d'Or* (f. 15r a), dansa de Míriam
Fig. 636. *Haggadà Germana* (f. 16v b), dansa de Míriam
Fig. 637. *Haggadà de Sarajevo* (f. 28r b), dansa de Míriam
Fig. 638. *Haggadà Kaufmann* (f. 3v detall), dansa de Míriam
Fig. 639. *Bíblia de Pamplona* d'Amiens (f. 49v)
Fig. 640. *Bible historiée* de la NYPL (f. 44r)
Fig. 641. *Haggadà italiana Schocken* (f. 32r)
Fig. 642. *Segona Haggadà de Nuremberg* (f. 22r)
Fig. 643. *Haggadà de Sarajevo* (f. 29v a), recollida del mannà
Fig. 644. *Bíblia Morgan* (f. 9v)
Fig. 645. *Haggadà dels caps d'ocells* (f. 22v)
Fig. 646. *Haggadà de Sarajevo* (f. 29v b), els israelites a Elim
Fig. 647. *Octateuc* (BAV, Vat. Gr. 747, f. 91r)
Fig. 648. *Bíblia angevina de Nàpols* de la BNF (f. 64v)
Fig. 649. *Bíblia de Pàdua* de la BL (f. 9v)
Fig. 650. *Segona Haggadà de Nuremberg* (f. 22r)
Fig. 651. *Haggadà de Sarajevo* (f. 30r), Moisès rep les taules de la Llei
Fig. 652. *Makhzor Tripartit* (British Library, ms. Add 22413, f. 3r)
Fig. 653. *Segona Haggadà de Darmstadt* (Darmstadt, Universitäts- und Landesbibliothek Darmstadt , Cod. Or 28, f. 9v)
Fig. 654. *Makhzor de Dresden* (Dresden, Sachsische Landesbibliothek, A 46 a, f. 202v)
Fig. 655. *Missal per l'arquebisbe* Bernhard von Rohr de Salzburg, obra de Berthold Furtmeyr l'any 1489
Fig. 656. *Haggadà de Sarajevo* (f.31v a), Moisès beneeix el poble d'Israel abans de morir
Fig. 657. *Histoires bibliques* de la BNF (Français 1753, f. 54v)

Fig. 658. *Haggadà de Sarajevo* (f. 31v b), Moisès baixa de la muntanya Abarim i imposa les mans a Josuè

Fig. 659. *Bíblia de Pamplona* d'Amiens (f. 65r)

Fig. 660. *Bible historiale* de la BNF (Français 156, f. 101r)

ANÀLISI COMPARATIVA I CONTEXT CREATIU

Fig. 661. Presència de rajos daurats a les *haggadot* catalanes

Fig. 662. Recull dels àngels amb forma angèlica que apareixen a les *haggadot* catalanes.

Fig. 663. Recull del motiu del fragment de cel -sense àngels- que apareix a les *haggadot* catalanes per representar la presència divina.

Fig. 664. Imatges comparatives entre les plagues de l'*Haggadà Hispano-morisca* i les de les *haggadot* catalanes.

Fig. 665. *Bíblia Schocken* (f. 1v)

Fig. 666. *Bible Historiale* (BNF, Français 316, f. 83r), *Haggadà d'Or* i *Haggadà Germà*

Fig. 667. *Bible Historiale* (BNF, Français 155, f. 21v), *Haggadà d'Or*

Fig. 668. Comparació entre les *Histoires bibliques* de la BNF (Français 1753) i les *haggadot*.

Fig. 669. *Haggadà d'Or*, primer bifoli (f. 2v-3r)

Fig. 670. *Haggadà d'Or*, segon bifoli (f. 4v-5r)

Fig. 671. *Haggadà d'Or*, tercer bifoli (f. 6v-7r)

Fig. 672. *Haggadà d'Or*, quart bifoli (f. 8v-9r)

Fig. 673. *Haggadà d'Or*, cinquè bifoli (f. 10v-11r)

Fig. 674. *Haggadà d'Or*, sisè bifoli (f. 12v-13r)

Fig. 675. *Haggadà d'Or*, setè bifoli (f. 14v-15r)

III. LLISTATS, TAULES I MAPES

LLISTAT D'*HAGGADOT* CATALANES IL·LUMINADES ATRIBUÏDES AL TERRITORI CATALÀ

Localització i identificació	**Nom per la qual es coneix**	**Datació aproximada i procedència**	**Il·lustracions** (bíbliques, cerimonials, que segueixen el text de l'haggadà o escatològiques)
Bolonya, Biblioteca Universitaria, ms. 2559; i Mòdena, Biblioteca Estense, Cod. A. K. I. 22 - Or. 92	**"*Haggadà de Bolonya-Mòdena*"**	Segon quart del s. XIV, Catalunya	**Cicle bíblic** (Èxode), escenes que segueixen el text de l'haggadà (*matsà* i *maror*)
Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, ms. A 422	**"*Haggadà Kaufmann*"**	Segona meitat del segle XIV, Catalunya?	**Cicle bíblic** (Èxode), cerimonials i que segueixen el text de l'haggadà
Cambridge, Cambridge University Library, Add. ms. 1203	"*Haggadà de Cambridge*"	Finals segle XIV o principi del segle XV, Catalunya	Il·lustracions que segueixen el text de l'haggadà (només *matsà* i *maror*)
Jerusalem, Israel Museum, ms. 181/041	**"*Haggadà Sassoon*"**	Dècada del 1320, Catalunya o Sud de França	Il·lustracions que segueixen el text de l'haggadà (especialment amb temàtica cerimonial i bíblica) Marginàlia rica
Londres, The British Library, Add. ms. 14761	**"*Haggadà de Barcelona*"**	Segon quart del s. XIV, Catalunya (Barcelona?)	Escenes cerimonials, bíbliques i que segueixen el text de l'haggadà Marginàlia rica
Londres, The British Library, Add. ms. 27210	**"*Haggadà d'Or*"**	c.1320-30, Catalunya (Barcelona?)	**Cicle bíblic** (Gènesi i Èxode), escenes cerimonials i que segueixen el text de l'haggadà

Londres, The British Library, ms. or. 1404	**"*Haggadà Germà*"**	c.1330-40, Catalunya	**Cicle bíblic** (Èxode), escenes cerimonials i que segueixen el text de l'haggadà
Londres, The British Library, ms. or. 2884	**"*Haggadà Germana*"**	Segon quart del s. XIV, Catalunya	**Cicle bíblic** (Gènesi i Èxode), escenes cerimonials i que segueixen el text de l'haggadà
Londres, The University College Library, ms 1	"*Hagadà Mocatta*"	Segon quart segle XIV, Catalunya?	Il·lustració que segueix el text de l'haggadà (només *matsà*) Micrografies
Manchester, The John Rylands University Library, ms. Heb. 6	**"*Haggadà Rylands*"**	c.1330-40, Catalunya	**Cicle bíblic** (Èxode), escenes cerimonials i que segueixen el text de l'haggadà Micrografia
Nova York, The Jewish Theological Seminary Library, ms. 9300	"*Hagadà Graziano*"	Abans 1328, Catalunya	Il·lustracions que segueixen el text de l'haggadà (rabí Gamaliel, *matsà* i *maror*)
Nova York, Library of the Jewish Theological Seminary of America, ms. Mic. 9478	**"*Haggadà Prato*"**	Segon quart del s. XIV?, Catalunya	**Cicle bíblic** (2 escenes inacabades de Noè), escenes cerimonials i que segueixen el text de l'haggadà Rica marginàlia
Poblet, Monestir de Santa Maria, ms. 100	"*Haggadà de Poblet*"	Segle XIV, Catalunya	Il·lustracions que segueixen el text de l'haggadà (*matsà* i *maror*)

Sarajevo, Zemaljski Muzej Bosne i Hercegovine, Sarajevo, ms. 1	**"*Haggadà de Sarajevo*"**	Segon quart del s. XIV, Catalunya	**Cicle bíblic** (Gènesi, Èxode, Nombres i Deuteronomi), escenes cerimonials, que segueixen el text de l'haggadà i il·lustració escatològica (Tercer Temple)

REFERÈNCIA D'ALTRES *HAGGADOT* CATALANES SECUNDÀRIES

Localització i identificació	**Nom per la qual es coneix**	**Datació aproximada i procedència**	**Observacions**
Londres, British Library, ms. Or. 1424	"*Catalan Passover Parashot and Piyyutim*" (Lectures bíbliques i poems liturgics per la Pasqua)	Tercer quart segle XIV, Catalunya	No inclou el text de l'haggadà, Marginàlia
Nova York, Library of the Jewish Theological Seminary of America, ms. 4397	"*Schiff Spanish Haggadah*"	s. XV, Corona d'Aragó o Castella?	Treball decoratiu en tinta vermella

TAULA D'EPISODIS BÍBLICS DE LES *HAGGADOT* IL·LUMINADES CATALANES[1]

Episodis del GÈNESI	*Haggadà d'Or*	*Haggadà Germana*	*Haggadà de Sarajevo*	*Hag. Prato (Hag. de Barcelona)*
Adam i Eva				
La Terra abans de la Creació	-	-	f.1v a	-
Primer dia de la Creació: separació llum de les tenebres	-	-	f.1v b	-
Segon dia de la Creació: la creació del firmament i la separació de les aigües	-	-	f.1v c	-
Tercer dia de la Creació: separació de terres de les aigües, creació de la vegetació	-	-	f.1v d	-
Quart dia de la Creació: creació del Sol, la Lluna i les estrelles	-	-	f.2r a	-
Cinquè dia de la Creació: creació dels animals (aus i peixos)	-	-	f.2r b	-
Sisè dia de la Creació: creació dels animals i de l'home	-	-	f.2r c	-
Setè dia de la Creació: repòs del Xabat	-	-	f.2r d	-
Adam insuflat de vida / La creació d'Adam	-	f.1v a	-	-

[1] Se segueix un esquema similar a la tesi doctoral de Bezalel Narkiss, però revisada i actualitzada, i incloent només les *haggadot* catalanes.

Adam dona nom als animals	f. 2v a	f. 1v b	-	-
La creació d'Eva	f. 2v b	f. 2r a	f. 3v a	-
La temptació de la serp i la caiguda de l'home	f. 2v b	f. 2r a	f.3v a	-
Adam i Eva es cobreixen	f. 2v b	-	f.3v b	-
La recriminació de Déu	f. 2v b	-	f. 3v b	-
Els treballs d'Adam i Eva	-	-	f.3v b	-
Caín i Abel				
El sacrifici de Caín i Abel	f. 2v c	f.2r b	f. 4r a	-
Caín mata Abel	f. 2v c	f.2r b	f. 4r a	-
Maledicció de Caín	f.2v c	-	-	-
Noè				
La construcció de l'arca	-	f.2v a	f.4r b	-
La inundació	-	-	f.5v a	f.84r
La fi del diluvi	-	-		f.84v

La sortida de l'arca	f.2v d	f. 2v b	f.5v b	-
Noè a la vinya	f. 3r a	f. 3r a	-	-
Noè ebri	f. 3 a	f. 3r a	f. 6r a	-
Cam avisa als altres fills de Noè de la nuesa del pare	-	-	f.6r a	-
Sem i Jafet cobreixen Noè	f. 3r a	f. 3r a	f. 6r a	-
La construcció de la torre de Babel	f. 3r b	f. 3v a	f. 6r b	-
Abraham i Isaac				
Abraham és llançat al foc per ordres del rei Nimrod	f. 3r c	f. 3r b	-	(*Hag. de Barcelona* f.36v)
L'hospitalitat d'Abraham	f. 3r d	f. 3v b	-	-
La incredulitat de Sara	f. 3r d	f. 3v b	-	-
Lot fuig de Sodoma amb les seves filles	f. 4v a	f. 4r a	f. 7v a	-
Destrucció de Sodoma	f. 4v a	f. 4r a	f. 7v a	-
La dona de Lot es converteix en una estàtua de sal	f. 4v a	f. 4r a	f. 7v a	-

Lot és embriagat per les seves filles	-	f.4r b	-	-
Lot jeu amb una de les seves filles	-	f.4r b	-	-
Dos servents esperen Abraham amb l'ase que torni del sacrifici	f. 4v b	-	f. 7v b	-
Abraham i Isaac de camí cap al sacrifici	-	-	f.7v b	-
El sacrifici d'Isaac	f. 4v b	-	f. 8r a	-
Isaac es troba Rebeca i Eliezer	-	-	f. 8r b	-
Jacob				
Naixement d'Esaú i Jacob	-	-	f. 9v a	-
Esaú com a caçador i Jacob llegint	-	-	f.9v a	-
Isaac beneeix Jacob	f. 4v c	f. 4v a	f. 9v b	-
Esaú torna de la cacera	f. 4v c	f. 4v a	f. 10r a	-
El somni de Jacob	f.4v d	f. 4v b	f. 10r b	-
Jacob ungeix amb oli la pedra que s'havia posat de capçal	-	-	f.10r b	-
Jacob es troba amb els pastors de Laban	-	f.5r a	-	-

Jacob coneix Raquel	-	f.5r a	-	-
Jacob menja amb Laban i Raquel	-	f.5r b	-	-
Jacob fa procrear el seu ramat	-	f.5v a	-	-
Laban armat persegueix Jacob	-	-	-	(*Hag. de Barcelona* f.39v)
Jacob i la seva família travessa el gual del riu Jaboc	f. 5r a	f. 5v b	-	-
Lluita de Jacob amb l'àngel	f. 5r a	f. 5v b	-	-
Josep				
El somnis de Josep: les garbes de blat	f. 5r b	f. 6r a	f. 11v a	-
Els somnis de Josep: el Sol, la Lluna i les estrelles	f. 5r b	f. 6r a	f. 11v a	-
Josep explica els somnis al seu pare i als germans	f. 5r c	f. 6r b	f. 11v b	-
Josep troba un àngel de camí cap a Dotan	f. 5r d	f. 6v a	-	-
Els germans esperen Josep conspirant	f. 5r d	f. 6v a	-	-
Josep és empès a un pou	f. 6v a	f. 6v b	f. 12r a	-

Els germans taquen de sang la túnica de Josep	f.6v a	f. 6v b	f. 12r a	-
Els germans fan un banquet	-	f.6v b	-	-
Arribada dels ismaelites	f.6v b	f.7r a	f.12r b	-
Josep és tret del pou	-	f.7r a	-	-
Josep és venut pels seus germans	f. 6v b	f. 7r a	f. 12r b	-
Els germans porten la túnica de Josep al pare	f. 6v c	-	-	-
Josep i la dona de Putifar	f.6v d /1	f. 7r b	f. 13v a	-
Putifar torna a casa	f. 6v d/1	f. 7r b	-	-
Josep és arrestat a presó	-	-	f.13v a	-
El somni del coper i el flequer	f.6v d/ 2	f.7v a	-	-
Josep interpreta els somnis del coper i el flequer	f.6v d/ 2	f. 7v a	f. 13v b	-
Els somnis del faraó	f. 7r a	f. 7v b	f. 14r a	-
Josep interpreta el somnis del faraó	f. 7r b	f. 8r a	f. 14r b	-
Josep, primer ministre del faraó, a cavall	-	f.8r b	-	-

Josep fa emmagatzemar gra	-	f.8v a	f.15v a	-
Els germans de Josep arriben a les portes de la ciutat i parlen amb un escrivà que registra les arribades	-	f.8v b	-	-
Primera trobada entre Josep i els seus germans	f. 7r c	f.9r a	15v b	-
Arrest de Simeó	f. 7r c	f.9r a	-	-
Els germans demanen al seu pare que se'n puguin endur Benjamí	-	f.9r b	-	-
Els germans arriben amb Benjamí	-	f.9v a *Josep fa un petó*	-	-
Josep ofereix un banquet	-	f.9v b	f.16r a	-
Els servents de Josep persegueixen els germans i troben la copa a la bossa de Benjamí	-	f.10r a	f.16r b	-
Judà parla amb Josep per intervenir a favor de Benjamí	-	f.10r b	f.17v a	-
Josep es dona a conèixer i abraça Benjamí	f.7r d	f.10v a	f.17v b	-
Els germans expliquen els fets a Jacob	-	-	f.18r a	-
Jacob i els seus fills marxen cap Egipte	-	f.10v b	f.18r b	(*Hag. de Barcelona* f.40r)

Jacob es presenta davant del faraó	f.8v a	f.11r a	-	-
Jacob beneeix Efraïm i Manassès	f.8v b	f.11r b	-	-
Enterrament de Jacob	f.8v c	f. 11v a	f.19v a	-
Josep i els seus germans tornen a Egipte	-	-	f.19v b	-
El taüt de Josep és dipositat al riu Nil	-	-	f.20r a	-

Episodis de l' ÈXODE	*H. d'Or*	*H. Germana*	*H. Germà*	*H. Rylands*	*H. de Sarajevo*	*H. de Bolonya - Mòdena*	*H. Sassoon*	*H. de Barcelona*	*H. Kaufmann*
El faraó ordena que els nadons de sexe masculí siguin tirats al riu	f.8v d	f.11v b	-	-	-	-	-	-	-
Un nen hebreu és tirat al riu	f.8v d	f.11v b	-	-	-	-	-	-	f.27v (*marginal*)
Moisès salvat de les aigües	f.9r a	f.12r a	-	-	f.20r b	-	-	-	f.10r a
Míriam parla amb la filla del faraó perquè la seva mare alleti el nen	-	-	-	-	f.20r b	-	-	-	-
Moisès és entregat a la seva mare perquè l'alleti	-	-	-	-	-	-	-	-	f.10r b
Bitia porta Moisès davant el faraó	f.9r b	f.12r b	-	-	-	-	-	-	-
Moisès infant pren la corona del cap del faraó	-	-	-	-	-	-	-	-	f.9v a
La prova de Moisès infant ajudat per un àngel	-	-	-	-	-	-	-	-	f.9v b
Un egipci colpeja un hebreu	f.9r c	f.12v a	-	-	-	-	-	-	-

Moisès mata un egipci	f.9r c	f.12v a	-	-	-	-	-	-	-
Moisès defensa les filles de Jetró i abeura el seu ramat	f.9r d	f.12v b	-	-	-	-	-	-	-
Moisès i l'esbarzer ardent	f.10v a	f.13r a	f.1v a	f.13v a	f.21v a	-	-	-	f.59v b
Signes de la missió de Moisès: el bastó es converteix en una serp	-	-	f.1v b	f.13v b	-	-	-	-	-
Signes de la missió de Moisès: la mà de Moisès es torna leprosa i després es cura	-	-	f.2r a	f.14r a	-	-	-	-	-
Retorn de Moisès a Egipte	f.10v b	-	f.2r b	f.14r b	-	-	-	-	-
Siporà circumcida el seu fill	-	-	f.2r b	f.14r b	-	-	-	-	-
Trobada d'Aaron i Moisès	f.10v b	-	f.2v a	f.14v a	-	-	-	-	-
Moisès i Aaron fan miracles davant els ancians israelites	f.10v c	f.13r b	f.2v b	f.14v b	-	-	-	-	-
Moisès i Aaron parlen amb el faraó	f.10v d		f.3r a	f.15r a	-	-	-	-	-
L'esclavitud dels israelites: els israelites són sotmesos a treballs forçats	f.11r a f.11r b	-	f.3r b	f.15r b	-	-	p.75, 76, 77 i 78,83	f.30v f.43r	f.15v f.59v a

Moisès i Aaron fan prodigis davant el faraó: el bastó es converteix en una serp i engoleix les dels consellers	f.11r c	f.13v a	f.3v a	f.15v a	f.21v b	f.1r	-	-	f.6r a (*però no se les menja*)
Plaga de l'aigua transformada en sang	f.11r d	f.13v b	f.3v b	f.15v b	f.22r a	f.1v	p.94	-	f.6r b
Plaga de les granotes	f.12v a	f.14r a	f.4r a	f.16r a	f.22r b	f.3r	p.94	f.51r *imatge granota*	f.7v a
Plaga dels polls	f.12v b	f.14r b	f.4r b	f.16r b	f.23v a	f.3v	p.94	-	f.7v b
Plaga de la invasió de bèsties salvatges (arov)	f.12v c	f.14v a	f.4v a	f.16v a	f.23v b	f.2r	p.94	-	f.8r a
Plaga de la pesta	f.12v d	f.14v b	f.4v b	f.16v b	f.24r a	f.2v	p.94 p.87	-	f.8r b
Plaga de les úlceres	f.13r a	f.15r a	f.5r a	f.17r a	f.24r b	f.5r	p.94	-	f.5v a
Plaga de la pedregada	f.13r b	f.15r b	f.5r b	f.17r b	f.25v a	f.5v	p.94	-	f.5v b
Moisès demana a Déu que pari la pedregada	f.13r b	f.15r b	-	-	-	-	-	-	-
Plaga de llagostes	f.13r c	f.15v a	f.5v a	f.17v a	f.25v b	f.4r	p.94	-	f.60r a
Plaga de la tenebra	f.13r d I	f.15v b	f.5v b	f.17v b	f.26 a	f.4v	p.94	-	f.60r b

L'espoli als egipcis	f.13r d II	f.15v b	f.6r b	f.18r b	-	-	-	-	f.4r b
Mort dels primogènits	f.14v a	f.16r a	f.6r a	f.18r a	f.26r b/1 (i f.54r)	f.6r a	p.94	-	f.1v a
Funeral del primogènit	f.14v a	-	-	-	-	-	-	-	f.1v b
El faraó crida Moisès i Aaron perquè marxin d'Egipte	-	-	f.6r a	f.18r a	f.26r b/2	f.6r b	-	-	f.4r a
Els israelites marxen expulsats d'Egipte	f.14v b	f.16r b	f.6v a	f.18v a	f.27v a	(f.6v)	p.84, p. 121	f.46r f.66v	f. 57v a
El faraó i el seu exèrcit persegueixen els israelites	f.14v c	f.16v a	f.6v b	f.18v b	f.27v b	f.6v	-	-	f.57v b, f.58r a, f.43r (*il. dins del text*)
El pas del mar Roig	f.14v d	f.16v a	f.7r	f.19r	f.28r a	-	-	-	f.58r b
Els israelites entonen un càntic en honor a Déu	-	-	-	-	-	-	-	-	f.3v
La dansa de Míriam	f.15r a	f.16v b	-	-	f.28r b	-	-	-	f.3v
Recollida del mannà	-	-	-	-	f.29v a	-	-	-	-
Els israelites a Elim	-	-	-	-	f.29v b	-	-	-	-

Moisès rep les taules de la Llei al mont Sinaí	-	-	-	-	f.30r	-	-	-	-

Altres escenes del PENTATEUC	***H. d'Or***	***H. Germana***	***H. Germà***	***H. Rylands***	***H. de Sarajevo***	***H. de Bolonya - Mòdena***	***H. Sassoon***	***H. de Barcelona***	***H. Kaufmann***
Moisès baixa de la muntanya Abarim i imposa les mans a Josuè	-	-	-	-	f.31v b	-	-	-	-
Moisès beneeix el poble d'Israel abans de morir	-	-	-	-	f.31v a	-	-	-	-

LLISTAT D'OBRES ARTÍSTIQUES CITADES

Altar portàtil de Stavelot, Liège, 1160-1170, Bèlgica, Musées royaux d'Art et d'Histoire

Atles català, Mallorca, *c*. 1375, París, BNF, Esp. 30.

Banda amb tapisseria de llana, Egipte, s. VI-VIII, New York, Cooper Hewitt Smithsonian Design Museum.

Bartolo di Fredi, pintures murals de la Col·legiata de San Gimignano, 1367.

Beat de Girona, 975, Museu de la Catedral de Girona, Cat. Gir. ms. 7.

Berthold Furtmeyr, Missal per l'arquebisbe Bernhard von Rohr de Salzburg, obra de Alemanya, 1489,Munic, Bayerische Staatsbibliothek, Clm 15710.

Bestiari d'Aberdeen, Aberdeen, University Library, ms. 24.

Bestiari, Anglaterra, 3r quart s. XIII, París, BNF, Latin 3630.

Bestiari, França, s. XIV, Douai, Bibl. Munic. ms. 711.

Bestiari, finals s. XII, Sant Petersburg, Rossiiskaia Natsionalnaia Biblioteka, Lat. ms. Q.v.V.1.

Bestiari, *The Ashmole Bestiary,* Anglaterra, principi s. XIII, Oxford, Bodl. Library Ashmole 1511.

Bible historiale , París?, 1357, Londres, BL, Royal 17 E VII.

Bible Historiale, París, *c*. 1320-1330, París, BNF Français 8.

Bible historiale, París, *c*. 1330, Troyes, BM, ms. 59.

Bible Historiale, París, primer quart XIV, BNF Français 160.

Bible Historiale, París, s. XV, París, BNF Français 9.

Bible Historiale, Saint-Omer, s. XIV, París, BNF Français 152.

Bible Historiale, Bretanya, 1417, París, BNF, Français 163.

Bible Historiale, França, principi s. XV, París, BNF, Français 3.

Bible historiale, París, 1333 o 1334, París, BNF, Français 316.

Bible Historiale, París, 1r-2n quart s. XIV, París, BNF, Français 156.

Bible Historiale, París, *c*. 1415, NY, The Morgan Library, ms. M.394.

Bible historiale, París, entre 1320-1337, París, Bibl. Sainte-Geneviève, ms. 20.

Bible Historiale, París, mitjan-tercer quart s. XIV, París, BNF, Français 2.

Bible historiale, París, mitjan-tercer quart s. XIV, París, BNF, Français 2.

Bible Historiale, París, principi s. XIV, París, BNF, Français 155.

Bible Historiale, París, s. XIV - XV, París, BNF Français 159.

Bible Historiale, primer quart s. XIV, París, BNF, Français 160.

Bible Historiale, Souvingny, s. XII, Moulins Bibl. Munic ms. 1.F.33.

Bible historiée et vie des saints, França, *c*. 1390, Nova York, NYPL, Spencer Collection ms. 22.

Bible Moralisée d'Oxford-París-Londres, París, mitjan s. XIII, (part I, Oxford, ms. Bodl. 270b).

Bíblia angevina de Nàpols o *Bible moralisée* napolitana, s. XIV, París, BNF, ms. fr. 9561.

Bible moralisée, París, *c*. 1345-1375, París, BNF, Français 167.

Bíblia (Antic Testament), s. X, Vaticà, BAV, Reg. Gr. 1.

Bíblia amb l'Antic Testament, segle X, Vaticà, BAV, ms. Reg. Gr.1 B.

Bíblia amb masora magna i parva, Itàlia, últim quart s. XIII, Londres, The British Library, Harley 5710.

Bíblia ambrosiana, (*Ambrosian Bible*), Alemanya, 1236-1238, Milà, Biblioteca Ambrosiana, B. 30-32 Inf.

Bíblia Arsenal, Acre, s. XIII, París, Bibl. de l'Arsenal, ms. 5211.

Bíblia Arsenal, Acre, s. XIII, París, Bibl. de l'Arsenal, ms. 5211.

Bíblia Catalana Ambrosiana, Catalunya, 1350-1375?, Milà, Biblioteca Ambrosiana, C 105 sup.

Bíblia catalana de Copenhagen, Catalunya, 1301,Copenhagen, Det Kongelige Bibliothek, Cod.Heb.II.

Bíblia catalana de Parma, Catalunya, 1300?, Parma, Biblioteca Palatina, ms. Parm 2810.

Bíblia catalana del Duc de Sussex, del tercer quart del XIV (Londres, British Library, ms. Add.15250)

Bíblia Catalana Harley, Catalunya, primera meitat del segle XIV, Londres, British Library, ms. Harley, 1528.

Biblia de Alba, Castella, 1422-1433, Col. Privada Casa de Alba.

Bíblia de Carles el Gras, s. IX, Roma, San Paolo fuori le mura.

Bíblia de León, 960, León, Real Colegiata de San Isidoro, cód. 3.

Bíblia de Pàdua, nord d'Itàlia, Pàdua?, *c*. 1400, Biblioteca dell'Accademia dei Concordi, ms. 212; Londres, BL, ms. Add. 15277.

Bíblia de Pamplona, Navarra, 1197, Amiens, Bibliothèque municipale, ms. 108.

Bíblia de Pamplona, Pamplona, *c*. 1200, Augsburg, Oettingen-Wallersteinsche Bibliothek Cod. 1.2.4° 15.

Bíblia de Perpinyà, Perpinyà, 1299, París BNF, ms. Hébr. 7.

Bíblia de San Isidoro de León, 960, Archivo de la Real Colegiata de San Isidoro de León, Cod. II.

Bíblia de San Millán de la Cogolla, *c.* 1200, Madrid, Biblioteca de la Real Academia de la Historia a Madrid, cód.2.

Bíblia de Wenceslau, (*Wenceslas Bible*), *c*. 1390-1395, Viena, Oesterreichische Nationalbibliothek, Cod. 2759.

Bíblia Farkhi, 1366-1382, Catalunya, Letchworth, Col·lecció Sassoon, ms. 368.

Bíblia glos. (*Bíblia de Jean de Sy*), París, segona meitat s. XIV, París, BNF, Français 15397.

Bíblia Gumbertus, Regensburg, s. XII, Erlangen, Universitätsbibliothek Cod. 1.

Bíblia Lambeth, Anglaterra, s. XII, Londres, Lambeth Palace Library, ms. 3.

Bíblia Malermi, Venècia, 1490, Oxford, The Bodleian Library, Douce 244.

Bíblia Morgan o *Bíblia del cardenal Maciejowski*, França, mitjan s. XIII, Nova York, Pierpont Morgan Library, ms. M.638.

Bíblia napolitana, final del segle XIV, Viena, ÖNB, Cod. Vindobonensis Palatinus 1191.

Biblia Pauperum, Àustria, *c*. 1435 i s. XVI, Nova York, Morgan Library, ms. M. 230.

Bíblia Planisio, Nàpols, 1362, Vaticà, Biblioteca Apostolica, ms. Lat. 3550.

Bíblia Schocken, (Schocken Bible), sud d'Alemanya, *c*. 1300 (anteriorment a Jerusalem, Schocken Library, 14840).

Bíblia, Àustria, *c*. 1435, NY, The Morgan Library, ms. M.230.

Bíblia, Bèlgica, 1313, París, BNF, Français 13096.

Bréviaire à l'usage de Saint-Martin de Tours, França, *c*. 1323, Tours, BM, ms. 149.

Breviari Chertsey, Anglaterra, s. XIV, Oxford, Bodleian Library, ms. Lat. Liturg. D.42.

Cànon d'Avicenna, Itàlia, 1440, Bologna, Biblioteca Universitaria, ms. 2197.

Capitell de l'interior del transsepte nord de la basílica de Saint-Sernin de Toulouse, França, final del s. XI.

Capitells del claustre de la catedral Monreale, s. XIII.

Càtedra episcopal de Maximià, 546-556, Museo arcivescovile di Ravenna.

Christ-Herre Chronik, Alemanya, sud de Bavaria, *c*. 1375-80, Nova York, Pierpont Morgan Library, M. 769.

Comentari del Pentateuc, Avinyó, 1429 i Itàlia, dècada de 1460, Londres, BL, Additonal 14759.

Comentaris de la Torà de Raixí, Würzburg, 1232-1233, Munic, Bayerische Staatsbibliothek, Cod. hebr. 5/I-II.

Compendi dels llibres de Galè, Barcelona, *c*. 1345-1348, París, Bibliothèque Nationale de France, ms. Hébreu 1203.

Composition de la Sainte Écriture, 1462, Brussel·les, Bibliotheque Royale, Cod. 9017.

Còpies barberini de les pintures murals de San Paolo fuori le mura, Vaticà, BAV, Barb. Lat. 4406.

Cosmas Indicopleustes, *Topographia cristiana*, primera meitat segle IX, Vaticà, BAV, Gr. 699.

Cosmas Indicoploistes, *Topographia cristiana*, s. XI, Sinaí, Monestir de Santa Caterina, Cod. Gr. 1186.

Creu d'altar esmaltada del British Museum de Londres, d'escola mosana datada *c*. 1160-70.

Decoració escultòrica de la Sala capitular de Salisbury, final segle XIII.

Decoració escultòrica dels carcanyols del portal de la catedral de Saint-Etienne de Bourges, s. XIII.

Dialogus de Laudibus Sanctae Crucis, Regensburg, *c*. 1170-1180, Munich, BSB clm. 14159.

Diminut Makhzor Asquenazita, (*Tiny Ashkenazi Mahzor)*, Francònia, 1300?, The Jewish Theological Seminary of America (JTS), ms. 8972.

Dirk Bouts, tríptic del Sant Sopar, S. Pierre de Lovaina, *c*. 1467.

Evangeli de Simeon d'Arces, 1305, Armènia, Erevan Matenadaran Library, ms. 2744.

Feuillet Wittert verso, *c*. 1150 Liège, Bibliothèque de l'Université ms. 2613.

Fleur des histoires, França, 3r-4rt quart s. XV, París, BNF, Français 55.

Fleur des histoires, nord de França, *c*. 1470-1480, París, Bibl. Mazarine, ms. 1562.

Fleur des histoires, nord de França?, tercer quart s. XV?, París, Bibl. Mazarine, ms. 1559.

Fragment d'un sarcòfag en baix relleu provinent de Fatih, Istambul, s. V-VI EC, Museu Arqueològic d'Istanbul, Turquia.

Fresc paleocristià, Museo di Castel Ursino, Catània.

Frescos de Sant Francesc d'Assís, Itàlia, dècada 1290.

Frescos del convent de Sant'Antonio Abate, Pistoia, últim quart s. XIV.

Gebhard Bible, Salzburg, s. XII, Viena, Nationalbibliothek, Cod. Ser. Nov. 2701-2.

Gènesi Cotton, Londres, The British Library, ms. Cotton Otho B VI

Gènesi de Viena o *Història Universal de Viena*, s. VI, Viena, ÖNB, cod. Theol. Grec 31.

Gènesi Egerton, *(Egerton Genesis Picture Book)*, Anglaterra, tercer quart s. XIV, Londres, BL, Egerton 1894.

Gènesi Millstatt, Àustria (Salzburg o Carintia), *c*. 1180-1200, Klagenfurt, Museum Rudolfinum, cod. VI, 19.

Guia de Perplexos de Maimònides, Barcelona, 1347-1348, Copenhaguen, Kongelige Bibliotek, ms. Hebr XXXVII.

Haggadà Espanyola de Parma, (*Spanish Parma Haggadah*), Provença, França o Sefarad, s. XIV, Parma, Biblioteca Palatina, ms. Parm 2411.

Haggadà Hispano-morisca, (*Hispano-moresque Haggadah*), Castella, *c*. 1300, Londres, BL, Or. 2737.

Haggadà Asquenazita de Londres, (*Ashkenazi Haggadah*), Ulm?, *c*. 1460, Londres, BL, Add. 14762.

Haggadà Asquenazita de Parma, (*Parma Ashkenazi Haggadah*), Itàlia, final s. XV, Parma, Biblioteca Palatina, Parm. 3143.

Haggadà Casanatense Espanyola, (*Casanatense Spanish Haggadah*), Castella, s. XIV- XV, Roma, Bibl. Casanata, Cod. 2761.

Haggadà Bodmer, (*Bodmer Haggadah*) (o també anomenada *Dyson Perrins Haggadah*), nord d'Itàlia?, segona meitat s. XV, Colònia (Suïssa), Fundació Martin Bodmer, Cod. Bodmer 81.

Haggadà d'Abraham Farissol del JTS, (*Abraham Farissol JTS Haggadah*), Ferrara, 1515-1516, New York, The Jewish Theological Seminary of America (JTS), ms. 4817.

Haggadà de Chantilly, (*Chantilly Haggadah*), Creta (Candia), primera meitat s. XVI, Chantilly, Musée Condé, ms 732.

Haggadà dels Caps d'ocell, (*Birds' Head Haggadah*), Rin superior, *c*. 1300, Jerusalem, Israel Museum

ms.180/57.

Haggadà drac, (*Dragon Haggadah*), (*siddur*), Itàlia, últim terç s. XIII, Hamburg, Staats- und Landesbibliothek Hamburg , Cod. Hebr. 155.

Haggadà Floersheim, (*Floersheim Haggadah*), Itàlia, 1502, Zürich, Floersheim Collection (antigament: Letchworth, Herts., Sassoon collection, ms. 511).

Haggadà Grega, (*Greek Haggadah*), Creta, 1583, París, BNF, Héb. 1388.

Haggadà Hileq i Bileq, (*Hileq and Bileq Haggadah)*, segona meitat segle XV, Alemanya, París, BNF, Héb. 1333.

Haggadà italiana Schocken, (*Schocken Italian Haggadah*), final s. XIV, Itàlia o Provença?, col·lecció particular (antigament a Jerusalem, Schocken Institute Library, ms. 24085).

Haggadà italiana Schocken, (*Schocken Italian Haggadah*), Itàlia o Provença, final s. XIV, col·lecció privada (antigament Jerusalem, Schocken Institute Library ms. 24085).

Haggadà Rothschild, (*Rothschild Haggadah o Murphy Haggadah*), nord d'Itàlia, *c*. 1450, Jerusalem, National Library of Israel, ms. heb. 4º 6130.

Haggadà Tegernsee, (*The Tegernsee Haggadah*), Alemanya-Àustria, a. 1489, Munic, Bayerische Staatsbibliothek (BSB), Cod. hebr. 200.

Haggadà Yahuda, (*Yahuda Haggadah*), Alemanya, Francònia, 1470-80, Jerusalem, Israel Museum, ms. 180/50.

Hartmann Schedel, *Liber Chronicarum Mundi*, Nuremberg, 1493.

Hexateuc Ælfric, Canterbury, segon quart del segle XI-segona meitat segle XII, Londres, British Library, Cotton ms. Claudius B IV.

Histoire ancienne jusqu'à César, Acre, *c*. 1260-1270, Dijon, Bibliothèque Municipale, ms. 562.

Histoire ancienne jusqu'à César, Bèlgica?, *c*. 1470-1480, Rouen, BM, ms. 1139.

Histoire ancienne jusqu'à César, s. XIV, Viena, ÖNB, Cod. 2576.

Histoire ancienne jusqu'à César, segona meitat del XIII-XIV, Carpentràs, BM, ms. 1260.

Histoire ancienne, Acre, quart quart s. XIII, París, BNF, Français 20125.

Histoire ancienne, Bolonya, entre 1353 i 1359, París, BNF, Français 168.

Histoire ancienne, Provença?, últim quart segle XIV, Viena, ÖNB, Cod. 2576.

Histoire de la Bible et de l'Assomption de Notre-Dame, París, entre 1390 i 1400, NY, The Morgan Library, ms. M.526.

Histoire universelle, Acre, últim quart segle XIII (a.1291), Londres, BL, ms. Add. 15268.

Histoires bibliques, Saint-Quentin, mitjan s. XIV, París, BNF, Français 1753.

Historien Bibel, Alemanya, entre 1375 i 1400, NY, The Morgan Library, ms. M. 268.

Homiliæ in beatam Mariam, etc, s. XII, París, BNF, Grec 1208.

Homilies de Gregori Naciancè, Constantinoble, 879-883, París, BNF Grec 510.

Hores Bedford, París, *c*. 1410-30, Londres, BL, ms. Additional 18850.

Hores d'Eduvigis de Silèsia, (*Hours of Hedwig of Silesia*), Bohèmia, 1204-1219, NY, The Morgan Library, ms. M. 739.

Hortus Deliciarum, Hohenbourg, segona meitat del segle XII.

Icona bizantina, principi del segle XV, Atenes, The Byzantine and Chrisan Museum, inv. BXM 1544.

Jacopo Torriti, fresc de la basília superior de Sant Francesc d'Assís, 1290.

Josephus, *Antiquitates Iudaicae*, XII, París, BNF, Lat. 5047.

King's Bible, Solsona, 1384, Londres, British Library, ms. Kings's 1.

La Cité de Dieu, França, 1405-1406, París, BNF, Français 23.

Liber Concordiae Novi ac Veteris Testamenti, Catalunya, 1455, Londres, BL, Egerton 1150.

Lipsanoteca de Brescia, lateral dret, final segle IV, Museo di Santa Giulia, Brescia.

Livre des merveilles, París, 1410?-1412?, París, BNF, Français 2810.

Livre des propriétés des choses, Llenguadoc, *c*. 1350, París, Bibl. Sainte-Geneviève, ms. 1029.

Llibre d'Hores, Alemanya, 1204-1219, New York, Morgan Library, ms. M. 739.

Llibre d'Hores, França, s. XV, Amiens, BM, ms. 107.

Llibre d'Hores, Normandia, *c*. 1440-50, Oxford, Bodleian Library, ms. Auct. D. inf. 2. 11.

Llibre d'hores, possiblement Bamberg, 1204-1219, NY, The Morgan Library, ms. M.739.

Makhzor d'Eliakim de Parma, (*Parma Eliakim Mahzor*), Alemanya, segona meitat segle XIII, Parma, Biblioteca Palatina, ms. Parm 2887.

Makhzor de Breslau, (*Wroclaw Mahzor*), Alemanya, s. XIII, Breslau, Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, Or. I.1.

Makhzor de Dresden, Alemanya, s. XIV, Dresden, Sachsische Landesbibliothek, A 46 a.

Makhzor de Hammelburg, (*Hammelburg Mahzor*), Hammelburg, 1348, Darmstadt, Universitäts- und Landesbibliothek Darmstadt, Cod. Or. 13.

Makhzor de Leipzig, (*Leipzig Mahzor*), Worms, *c*. 1310, Leipzig, Leipzig Universitätsbibliothek, ms. V 1102.

Makhzor de Mòdena, (*Modena Mahzor*), Tivoli, 1438-1439, Modena, Biblioteca Estense Universitaria.

Makhzor de Worms, (*Worms Mahzor*), 1272, Israel, Biblioteca Nacional, Heb. 4°781/1.

Makhzor Laud, Alemanya, *c*. 1290, Oxford, Bodleian Library, Laud Or. 321.

Makhzor Rothschild Weill, Itàlia, 1470?, Jerusalem, National Library of Israel, Ms. Heb. 8°4450.

Makhzor Tripartit de Budapest, (*Budapest Tripartite Mahzor*), sud d'Alemanya, *c*. 1320, Budapest, Biblioteca de l'Acadèmia de Ciències, Col·lecció Kaufmann, A 384.

Makhzor Tripartit, (*Tripartite Mahzor*), sud d'Alemanya (àrea del Llac de Constança), *c.* 1322, Londres, The British Library, ms. Add 22413.

Makhzor, Alemanya, primera meitat del XIV, Oxford, Bodleian Library, ms. Canonici, Or. 140.

Makhzor, Alemanya, primera meitat del XV, Budapest, Library of the Hungarian Academy of Sciences, ms. A 387.

Makhzor, nord d'Itàlia, 1466, Londres, The British Library, Harley 5686.

Mare historiarum, Anjou, 1447-1455, París, BNF, Latin 4915.

Meister Bertram, altar major de St. Pere a Hamburg, 1375-1383, Hamburger Kunsthalle d'Hamburg.

Mestre de James IV d'Escòcia, *Hores Spinola*, *c*. 1510-1520, The J. Paul Getty Museum (Los Ángeles), ms. Ludwig IX 18.

Miroir du monde, París, tercer quart s. XV, París, BNF, Français 328.

Miscel·lània d'Hamburg, (*Hamburg Miscellany*), Mainz, dècada 1420-1438, Hamburg, Staats- und Landesbibliothek Hamburg, Cod. Hebr. 37.

Miscel·lània del Nord de França, (*The Northern French Miscellany*), França, *c*. 1280, Londres, British Library, Add. ms. 11639.

Miscel·lània Rothschild, (*Rothschild Miscellany*), nord d'Itàlia, 1479, Jerusalem, The Israel Museum, ms. 180/51.

Mixné Torà, Catalunya, *c.* 1360, París, BNF, ms. Hébr. 337.

Mosaic pavimental de la sinagoga de Beit Alfa, Israel, Kibbutz Hefziba, segle VI.

Mosaics de la capella palatina de Palerm, Sicília, s. XII.

Mosaics de la catedral d'Otranto, Itàlia, s. XII.

Mosaics de la catedral de Monreale, Sicília, dècada 1180.

Mosaics de San Vitale a Ravenna, s. VI.

Mosaics de Sant Marc, Venècia, s. XIII (1200-10).

Mosaics de Santa Maria Maggiore, s. V.

Mosaics del baptisteri de Florència, segona meitat segle XIII.

Nicolau de Verdun, Altar de Verdun, 1181, Monestir de Klosterneuburg, Àustria.

Octateuc, Constantinoble, s. XI, Vaticà, Biblioteca Vaticana, Vat. Gr. 747.

Octateuc, Constantinoble, s. XII, Vaticà, Biblioteca Vaticana, Vat. Gr. 746.

Octateuc d'Esmirna, Esmirna, Lib. Evang. School, ms. A. 1.

Panell d'ivori de l'*antependium* de la Catedral de Salerno, s. V-VI / s. XI-XII.

Pentateuc amb targum, Poligny o Foulenay, *c*. 1300, Paris, BNF, ms. hébr. 36.

Pentateuc d'Ashburnham, s. VI-VII, París, BNF, nouv. Acq. Lat. 2334 .

Pentateuc d'Elia ben Berechiah, (pentateuc, cinc *meguilot* i *haftarot* segons el ritus asquenazita), mitjan segle XIII, Vaticà, BAV, Vat. ebr. 14.

Pentateuc De Castro, Alemanya, 1344, Jerusalem, Israel Museum (IM), ms. 180/94.

Pentateuc de l'Albenc, L'Albenc, 1340, Oxford, Bodleian Library Opp.14.

Pentateuc de Regensburg, (*Regensburg Pentateuch*), 1300?, Regensburg, Museu d'Israel, ms. 180/52.

Pentateuc litúrgic Levy, (*Levy Liturgical Pentateuch*), Brussel·les, 1309, Hamburg, Staats- und Landesbibliothek Hamburg, Cod. Levy 19.

Pietro di Puccio da Orvieto, frescos del mur nord del Camposanto de Pisa, 1389-1401.

Pintura mural de l'Abadia de St Pietro in Valle, Ferentillo, s. XII.

Pintura mural de l'Abbatiale S. Maria, Pomposa, s. XIV.

Pintura mural de l'església de la Madonna de Ceri, s. XII.

Pintura mural de la Capella de l'Annunziata de Cori, s. XV.

Pintura mural de la Sala del Guariento dell'Accademia Galileiana, Pàdua, s. XIV.

Pintura mural de Saint Savin-sur-Gartempe, França, *c*. 1100.

Pintura mural de Santa Maria Antiqua, Roma, s. VIII.

Pintures de la catacumba de San Ciríac, Roma, s. IV.

Pintures del baptisteri de Pàdua, Itàlia, segona meitat s. XIV.

Pintures murals de la sala capitular de Sixena, 1196-1208, Barcelona, MNAC.

Pintures murals de la sinagoga de Dura Europos, 244-245 EC.

Pintures murals de San Julián i Santa Basilisa de Bagüés, s. XII.

Pintures murals de Sant'Angelo in Formis, Càpua, finals s. XI.

Pintures murals procedents del Palau Pallejà del carrer Lledó de Barcelona, final s. XIII.

Píxide de Berlín, costat B, final s. IV-principi s. V, Berlin, Skulpturensammlung und Museum fuer Byzantinische Kunst.

Porta de bronze de la catedral de Santa Maria de Hildesheim, Alemanya, 1015.

Portalada de Santa Maria de Ripoll, del s. XII.

Portes de bronze de San Zeno de Verona, de final del s. XI.

Portes de bronze del Monte Sant'Angelo, Itàlia, 1076

Portes de fusta de Santa Sabina, Roma, *c.* 430.

Primera Bíblia catalana de Mòdena, Catalunya, 1370-1400?, Modena, Biblioteca Estense Universitaria, Alpha. M.8.4 (Or. 90).

Primera Bíblia de Joshua Ibn Gaon, Tudela, 1300, París, BNF, Héb. 20.

Primera Haggadà de Cincinnati, (*First Cincinnati Haggadah*), Alemanya, *c*. 1460-1480, Cincinnati, Hebrew Union College Library, ms. 444.

Primera Haggadà de Joel ben Simeon de Nova York, "The First New York Joel ben Simeon Haggadah", Alemanya, mitjan s. XV, New York, The Jewish Theological Seminary of America (JTS), ms. 4481

Primera Haggada de Nuremberg, (*First Nürnburg Haggadah*), Alemanya, *c*. 1449, Israel Museum, 181/060 (prèviament, Schocken Institute Library, ms. 24086).

Primera Haggadà de Parma, (*The First Parma Haggadah*), Joel Ben Simeon (il·luminador), Itàlia, 1455?, Parma, Biblioteca Palatina, Parm. 2998.

Primera Mixné Torà Kaufmann, (*First Kaufmann Mishneh Torah*), França, 1296 i 1413, Hungarian Academy of Sciences Library (MTAK), Kaufmann Collection, ms. A 77/I-IV.

Psalterium romanem, Màntua, *c*. 1430, París, BNF, Latin 772.

Relleu d'un sarcòfag de marbre, *c*. 325-350 EC, Museo Pio Cristiano, Musei Vaticani.

Relleus de la façana de l'església d'Achthamar, Van Lake, Turquia, 915-921.

Relleus del claustre de la catedral de Girona, s. XII.

Relleus del panell de marbre de Santa Restituta de Nàpols, s. XIII.

Roberto d'Oderisio, les pintures murals de la Chiesa dell'Incoronata, Nàpols, 1340-1343.

Roman de Dieu et de sa mère, primer quart s. XV, Besançon, BM, ms. 550.

Sacra Parallela de Joan Damascè, Constantinoble, segle IX, París, BNF, Grec 923.

Saltiri anglocatalà, Canterbury i Catalunya, 1180-1190 i 1340, París, BNF, ms. Latin 8846.

Saltiri d'Ingeborg, final s. XII, Chantilly, Musée Condé, ms. 9 Olim 1695.

Saltiri de la reina Mary, (*The Queen Mary Psalter*), Anglaterra, entre 1310 i 1320, Londres, BL, Royal 2 B VII.

Saltiri de Lluís IX i Blanca de Castella, primer quart del XIII, Paris BNF - Bibliothèque de l'Arsenal ms. 1186.

Saltiri de Munic, Anglaterra, principi s. XIII, Munic, Bayerische Staatsbibliothek, BSB Clm 835.

Saltiri de París, Constantinoble, s. X, París, BNF, Gr. 138.

Saltiri de sant Lluís, París, tercer quart s. XIII, París, BNF Latin 10525.

Saltiri de Winchester, Winchester, *c*. 1220-29, Londres, BL, Cotton ms. Nero C IV.

Saltiri Eadwin, Canterbury, 1155-1160, NY, The Morgan Library, ms. M.724r (Cambridge, Trinity College, ms. R.17.1, amb folis a la BL, Morgan Library i Victoria and Albert Museum).

Saltiri Tomić, *c*. 1356-66, Moscú, Museu Estatal d'Història, ms. 2752.

Saltiri, Anglaterra, principi del s. XIII, Cambridge, Trinity College B. 11. 4.

Saltiri, Constantinoble, segona meitat del segle IX, París, BNF, Grec 20.

Saltiri, França 1195-1205, NY, The Morgan Library, ms. M. 338.

Saltiri, Oxford, 1212-1220, New York, The Morgan Library, ms. M.43.

Sarcòfag italià del Musée de l'Arles Antique, s. IV.

Sarcòfag, Museo Lateranense, Musei Vaticani.

Segona Haggadà de Darmstadt, (*Second Darmstadt Haggadah*), nord d'Itàlia, segona meitat del segle XV, Darmstadt, Universitäts- und Landesbibliothek Darmstadt , Cod. Or 28.

Segona Haggadà de Nuremberg, (*Second Nüremberg Haggadah*), regió del Rin mitjà, segona meitat s. XV, Londres, col·lecció particular de Mr David Sofer (anteriorment a Jerusalem, Schocken Institute for Jewish Studies of the Jewish Theological Seminary of America, ms. 24087).

Siddur d'Ulm-Treviso, (*Ulm-Treviso Siddur*), Ulm, 1450-1453, Parma, Biblioteca Palatina, Parm. ms. 2895.

Siddur del Rabí de Ruzhin, (*Siddur of the Rabbi of Ruzhin*), Alemanya?, 1480-1500?, Jerusalem, Israel Museum, ms. 180/53.

Siddur francès de Parma, (*Parma French Siddur*), França, *c.* 1306, Parma, Biblioteca Palatina, Parm. 3518.

Siddur, Forlì, 1383, Londres, The British Library, ms. Additional 26968.

Siddur, nord d'Itàlia, 1469, Londres, BL, ms. Add. 26957.

Silvestro dei Gherarducci, Gradual, *c.* 1392-1399, Pierpoint Morgan Library, Nova York, ms. M. 653.2.

Eslavònic, 1495, Moscú, National Library, Uvarov Collection, ms. 1731.

Speculum Historiale, Bruges, *c.* 1455, París, BNF, Français 308.

Speculum Historiale, París, 1463, París, BNF Français 50.

Speculum Humanae Salvationis, Alemanya, *c.* 1330, Kremsmünster, Benediktinerstiftsbibliothek, ms. Cremifanensis 243.

Speculum Humanae Salvationis, Alemanya, *c.* 1450-60, NY, Morgan Library, ms. M. 782.

Speculum Humanae Salvationis, Alemanya, final s. XIV, NY, Morgan Library, ms. M.140.

Speculum Humanae Salvationis, Alsàcia, *c.* 1350, Munic, Bayrische Staatsbibliothek, Clm. 146.

Speculum Humanae Salvationis, Alsàcia, *c.* 1370-1380, París, BNF, Latin 511.

Speculum Humanae Salvationis, Anglaterra, segona meitat s. XIV, París, BNF, Français 400.

Speculum humancæ salvationis, Bologna, segona meitat s. XIV, París, BNF, Arsenal 593.

Speculum Humanae Salvationis, Bruges, *c*. 1485, París, BNF, Français 6275.

Speculum Humanae Salvationis, *c*. 1450, Colònia, La Haia, MMW, 10 B 34.

Speculum Humanae Salvationis, França, 1470-80, Marseille, BM, ms. 89.

Speculum Humanae Salvationis, França, mitjan s. XV, París, BNF, Français 188.

Speculum Humanae Salvationis, França, s. XV, Chantilly, Musée Condé, ms. 139.

Speculum humanæ salvationis, nord de França, 1430, Copenhagen, The Royal Library, ms. GkS 79 2°.

Speculum Humanae Salvationis, Països Baixos, mitjan s. XV, NY, Morgan Library, ms. M. 385.

Speculum Humanae Salvationis, Provença?, *c*. 1470-1480, Marsella, BM, ms. 89.

Speculum Humanae Salvationis, Suïssa, Bâle, s. XV, París, BNF, Latin 512.

Speculum Humanae Salvationis, Suïssa, *c*. 1476, NY, Morgan Library, ms. M. 158.

Speculum Humanae Salvationis, Yorkshire?, *c*. 1400, NY, The Morgan Library, ms. M. 766.

Taller dels Embriachi, retaule de l'Antic Testament, Venècia, 1410-1420, París, Musée des Arts Décoratifs, Pe 692 A

Tapís de la catedral d'Halberstadt, Alemanya, *c*. 1170

Timpà de la porta del Cordero de San Isidoro de León, León, principi segle XII.

Vitralls de la catedral de Notre-Dame Chartres, segle XIII.

Vitralls de la catedral de Notre-Dame de París, s. XIII.

Vitralls de la catedral de Notre-Dame Rouen, s. XIII.

Vitralls de la catedral de Saint-Etienne d'Auxerre, s. XIII.

Vitralls de la catedral de Saint-Etienne de Bourges, s. XIII.

Vitralls de la catedral de Saint-Gatien de Tours, s. XIII.

Vitralls de la catedral de Saint-Pierre de Poitiers, s. XIII.

Weltchronik, Zurich (?), *c*. 1300, St. Gall, Kantonsbibliothek, Vadianische Sammlung, VadSlg ms. 302.

Weltchronik, Àustria/Alemanya, mitjan s. XIII, Berlín, Bibliothek Preussischer Kulturbesitz, germ. 6406.

Weltchronik, *c*. 1335, Zurich, Zentralbibliothek, ms. Rheinau 15.

Weltchronik, Regensburg, *c*. 1360, NY, Morgan Library, ms. M. 769.

Weltchronik, tercer quart s. XIV, Hochschul-und Landesbibliothek Fulda, ms. Aa88.

MAPES

Mapa 1. Mapa de la divisió geocultural dels manuscrits hebreus medievals, segons Malachi Beit-Arié. Extret de: Sfardata. The Israel Academy of Sciences and Humanities. [Consulta: 29/01/2018]: http://sfardata.nli.org.il/sfardatanew/frmIntroduction.aspx

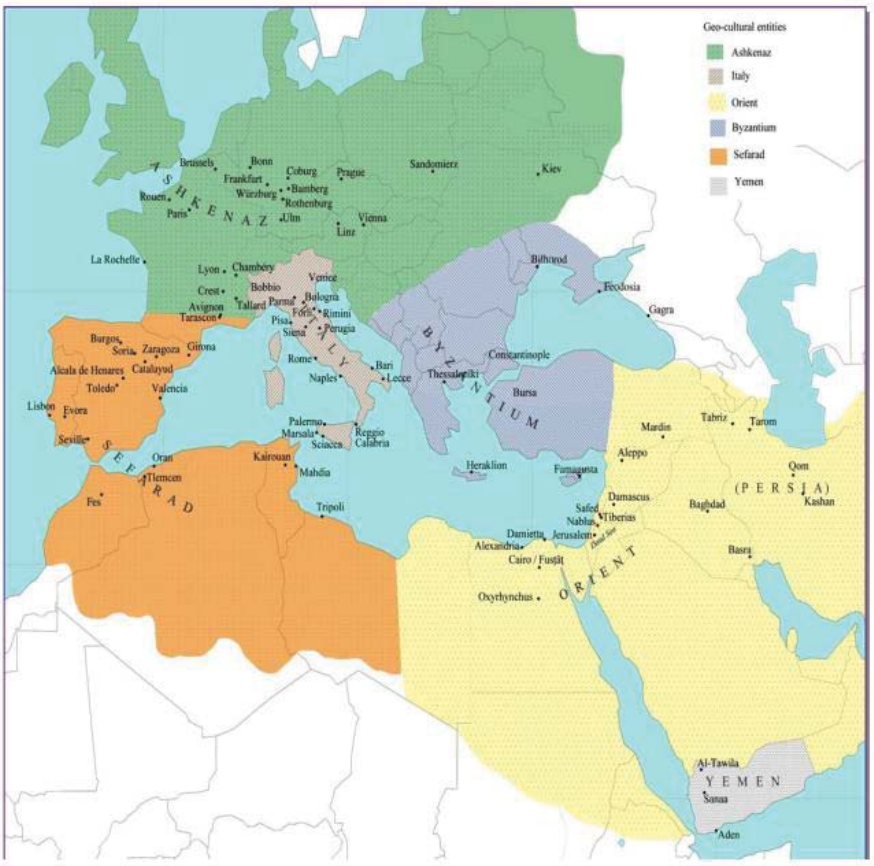

Mapa 2. Mapa de la divisió geocultural dels diversos tipus de manuscrits hebreus i escriptura, segons Malachi Beit-Arié. Extret de: BEIT-ARIÉ, Malachi, Hebrew Codicology: Historical and Comparative Typology of Hebrew Medieval Codices based on the Documentation of the Extant Dated Manuscripts from a Quantitative Approach, Pre-publication, [En línia] Internet version 0.1 (2012), p. 81 [Consulta: 29/01/2018]: http://web.nli.org.il/sites/NLI/English/collections/manuscripts/hebrewcodicology/Documents/HC%20ENGLISH%20ACCUMULATED%201-5%2019.7.17%20(Autosaved).pdf